

193 1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

A szerkesztőség és a szerkesztő bizottság tagjai:

HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, KOCSIS JÓZSEF,
MOLLAY KÁROLY, NYESŐ IMRE,

CSAPODY ISTVÁN, CSUKA ISTVÁN, DÁVID FERENC, DOMONKOS OTTÓ, FÁBJÁN LAJOS,
FEKETE FERENC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, HORVÁTH ZOLTÁN,
KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, KÖRNYEI ATTILA, MAJOR JENŐ, METZL JÁNOS, MOLNÁR
LÁSZLÓ, PAPP ISTVÁN, PRÖHLE JENŐ, SOMOGYI JÓZSEF, SZAKÁL ERNŐ, SZITA
SZABOLCS, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VÁRHELYI ISTVÁN, VERBÉNYI LÁSZLÓ,
WINKLER OSZKÁR

**1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Miller István–Németh Alajos: A háború és a felszabadulás
krónikája (Sopron, 1941–45) VI. rész**

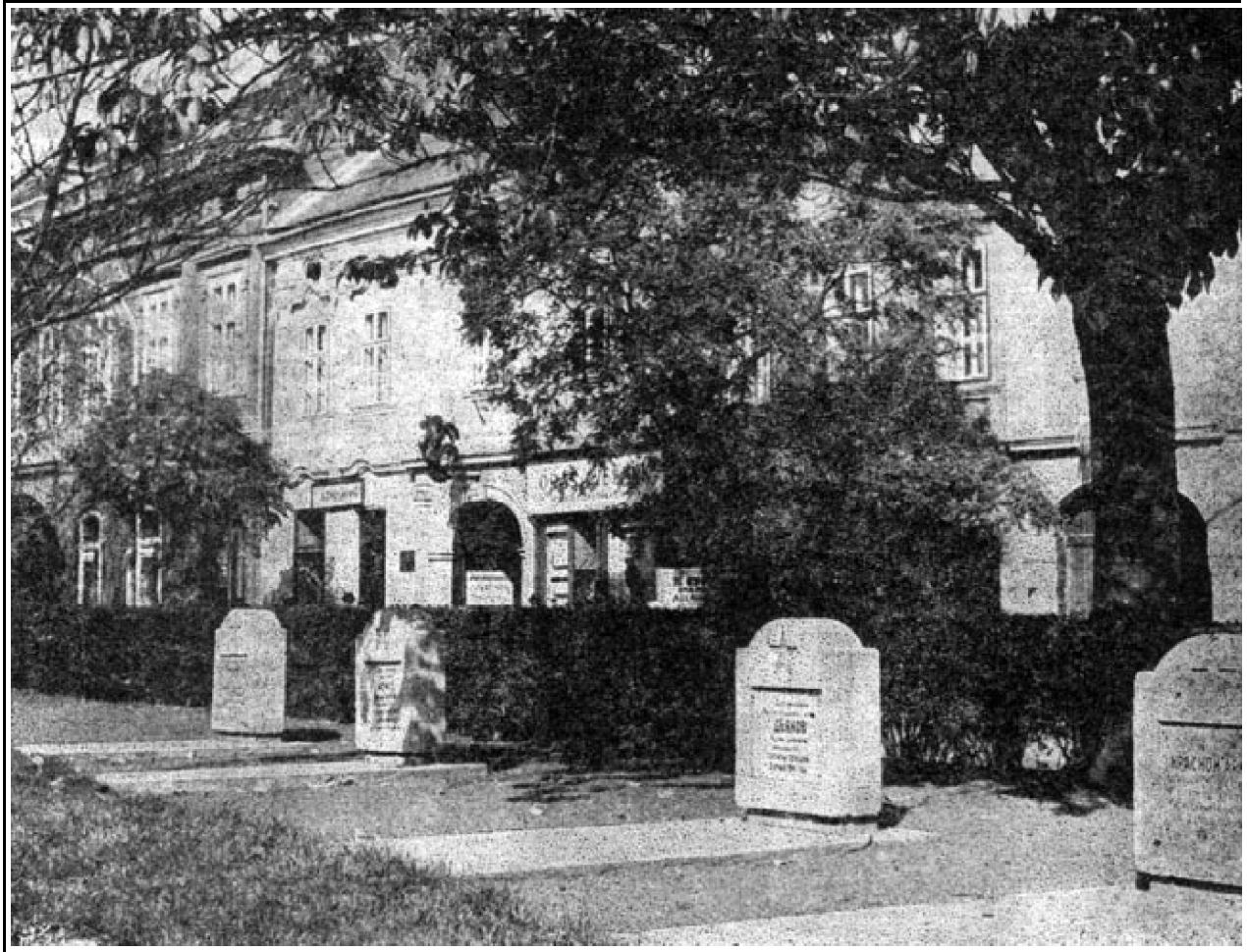
**Miller István–Németh Alajos: A háború és a felszabadulás krónikája (Sopron,
1941–45)
VI. rész**

26. Bragmayer József, szakaszvezető, 53 éves, meghalt márc. 29-én. [...] Április 4-én temették el. Nyakában Mária-érem volt.
27. Bertha József, r. k., 31 éves, szül. Felsőpataj 1913. aug. 10., lakik Kőszeg, nős, hivatásos őrmester, meghalt márc. 28. Eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
28. Berde Lajos, honvéd, 32 éves, lakik Egerpatak, anyja Berde Erzsébet, meghalt márc. 28-án. Az Orsolya-kórházban ápolták. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.
29. Borsos Ferenc, honvéd. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.

30. Böröczky István, honvéd, 29 éves, ref., meghalt április 17-én bombasérülés következtében. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd az új Szt. Mihály-temetőben.
31. Benedek Árpád, honvéd, gépkocsivezető, lakik Recsk (Heves megye), r. k., 35 éves, anyja Grifinger Piroska, meghalt ápr. 8-án. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, az új Szt. Mihály-temetőben.
32. Binder János, 5 hónapos, lakik Sopron, Ötvös u. 7. Megh. ápr. 2-án. A pincében való állandó tartózkodás következtében tüdőgyulladást kapott. Eltemetve a ház udvarán ápr. 4-én.
33. Csernits Ottó tangóharmonikás, 21 éves, nős, meghalt március 29-én. Eltemetve ápr. 1-én a tűzoltólaktanya mögötti tömegsírban (I. sz. tömegsír), majd a Szt. Mihály-temetőben.
34. Csapó Terézia, r. k., 43 éves, meghalt márc. 29-én.
35. Csík Ferenc, orvos, olimpiai úszóbajnok. Légítámadás áldozata lett. Holttestét a Patak utcában, a régi várfal mellett találtuk meg és ideiglenesen a Kiszuzoda mellett temettük el egy bunkerban, más hullákkal együtt április 8-án. Vadonatúj ruháján, bilgeri csizmáján, jeggyűrűjén, a budapesti orvosi kamara igazolványán (40.92. sz) és egyéb iratokon, feleségének és gyermekének arcképén kívül más tárgy nem volt a holttestnél. Később Budapestre szállították.
36. Csóka Imre, tizedes, (1/2 légvédelmi ágyúüteg). A hulla zsebében lévő kimaradási engedélyen „vitéz Árvay hadnagy” aláírás. Meghalt Sopron, Zárányi u. 10. szám alatt 7 társával. A ház udvarán közös sírban április 8-án eltemettük őket.
37. Cseh Ferenc, r. k., szül. Tana 1903, lakik Sümeg, meghalt a Zrínyi-kórházban márc. 30-án, eltemetve márc. 31-én ugyanott az udvaron, majd az evang. temetőben.
38. Dworzák Mátyás, r. k., 72 éves, meghalt április 2-án. Exhumálás után a Szt. Mihály-temetőben temették el.
39. Darnai Ferenc, lelkész, ág. ev. 32 éves.
40. Diószegi Károly, ny. főjegyző (bombasérülés), lakott Sopron, Templom u. 13. Eltemetve ápr. 14-én az új evang. temetőben (II. sz. tömegsír) .
41. Dénes József, r. k., szül. Sáraba, 1875, földműves, meghalt ápr. 7-én, lakott Szárhegy, eltemetve a soproni Kaszinó kertjében ápr. 9-én.
42. Dudás Sándor, őrmester, lakott Szolnok, meghalt márc. 31 (bombasérülés) az Orsolya-kórház Széchenyi téri pincéjében. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd az új Szt. Mihály-temetőben.
43. Edöcs Mihály, polgárotthoni ápoló, eltemetve a Polgárotthon kertjében ápr. 5-én, majd az evang. temetőben.
44. Enyedi Andrásné, sz. Csamagó Anna (szül. 1897. Szeged), meghalt a márc. 29-i légítámadáskor a Bécsi u. 14. sz. alatt. Férjével és három gyermekével Szegedről menekült Sopronba. Kb. egy hétig feküdt a holttest temetetlenül az udvaron. 194 Már nagyon erős szaga volt. A lakók az akkori általános szokás szerint a pincében tartózkodtak. Végül előbújtak rejték helyükről, és a hullát eltemették a ház végén lévő kertben. Exhumálás után az evang. temetőben temették el.
45. Első Gyuláné, sz. Karner Karolin (sz. Sopron, 1919. szept. 16), lakik Sopron, Rózsa u. 7., ág. ev., meghalt márc. 29-én bombatámadás következtében az Orsolya-kórházban. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.

46. Endródi Vilmos, r. k., 32 éves, sz. Fertőendréd, 1912. júl. 5., nős, lakik Fertőendréd, meghalt márc. 28-án (szilánksérülés a jobb combon, nyílt törés). Eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
47. özv. Eröss Józsefné, sz. Bordás Mária, 53 éves, tanítónő, lakik Rákos (Csík megye), róm. kat., meghalt április 17-én (bombasérülés). Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.
48. özv. Feichtinger Károlyné, sz. Mandola Margit, 45 éves, r. k., meghalt márc. 28-án. Eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti I. sz. tömegsírban ápr. 1-én, majd a Szt. Mihály-temetőben.
49. Feldinger Nándor, sz. Wolmuth Katalin, ág. ev., 23 éves, lakik Sopronban, Jaquin tér 1, meghalt márc. 29-én (sérülés légiaknától.) Eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézet kertjében.
50. dr. Farkas Ferenc, városi orvos, lakik Kecskeméten, meghalt márc. 31-én (bombasérülés). Meghalt az Orsolya-kórházban. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
51. Fülöp János, géplakatos, honvédörmester, ref, 43 éves, lak. Szentes, Honvéd u. 28. Meghalt ápr. 28 (bombasérülés). Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
52. Finzinger Adolf, 19 éves, Graz, eltemetve Kópháza felé a Rák- és Ikva patak torkolatánál.
53. Feichtinger Erik, tanuló, r. k., 8 éves, meghalt márc. 29-én. Eltemetve ápr. 1-én a tűzoltólaktanya mögötti tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.
54. Fodor János, iskolaaltiszt, ref., 45 éves, meghalt márc. 29-én.
55. Ferencz Imre, erdőmérnökhallgató (sz. 1924. II. 28), meghalt márc. 29-én légítámadáskor. Eltemetve az egyetem kertjében közös sírban Lovász Miklóssal (243. sz.). Exhumálva 1948. V. 5.
56. Farkas György, honvéd, r. k., meghalt márc. 27-én (bombasérülés), eltemetve a bánfalvi Hősök temetőjében (II. parcella, R-sor, 7)
57. Pfandler Nándor, ág. ev., 60 éves, meghalt márc. 28-án, eltemetve a bánfalvi Hősök temetőjében (II. parcella, Y-sor).
58. Gruber Sándor, városi segédútör, r. k., 73 éves, meghalt jún. 17. (bombasérülés).
59. özv. Golubich Józsefné, sz. Mihók Paulina, r. k., 60 éves, meghalt márc. 29-én.
60. Gráf Erzsébet, ág. ev., 68 éves, meghalt márc. 29-én. Az evang. temetőben temették el.
61. Graf Károly, tanuló, r. k., 13 éves, meghalt márc. 29-én.
62. Gruber János, r. k., 60 éves, meghalt márc. 29-én.
63. Göschl Nándor, ág. ev., 49 éves, meghalt márc. 29-én.
64. Grósz Nándor, tanuló, ág. ev., 13 éves, meghalt szept. 5-én (a márc. 28–29-i bombasérülés következtében).
65. vitéz Gyarmati Béláné, ág. ev., 18 éves, meghalt márc. 29-én.
66. Gallewicz Frigyes, sz. Styjovka 1910 (Lengyelország), anyja Sas Dubanovicz Jozefa, lengyel hadifogoly, aki eleinte Fertőszentmiklóson volt (hadifogolytábor), majd a soproni domonkosokhoz került. Egy évig szolgált a Julianeumban. Meghalt márc. 28-án. Eltemette Nusser Péter domonkos a Domonkos-rendi internátus igazgatója a Julianeum kertjében márc. 30-án.¹⁰⁴⁽¹⁾
67. Grellneth Jenő, 21 éves, meghalt márc. 29-én. Eltemetve a Kaszinó kertjében (Szolnoki csapatkórház).

68. Gimes Jánosné, sz. Antalfi Erzsébet, sz. Miskolcon, légitámadás elől erősfeszültségű házikóba menekült. Meghalt márc. 29-én. Eltemetve a Polgárotthon kertjében ápr. 5-én, majd az ev. temetőben.
69. Grásel József, betűszedő, sz. 1885-ben, soproni lakos. Légitámadás elől erősfeszültségű házikóba menekült. Meghalt márc. 29-én. Eltemetve 195a Polgárotthon kertjében ápr. 5-én, majd az ev. temetőben, szállítva.
70. Grazel György, sz. 1871, r. k., meghalt márc. 29-én.
71. Gérner József, honvéd, meghalt április 3. (bombasérülés), r. k., 44 éves, lakik Szelény, apja G. Imre. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd az új Szt. Mihály-temetőben.
72. özv. Horváth Józsefné, 75 éves, lakik Sopron, meghalt márc. 29-én, eltemetve Sopron, Újteleki u. 6. sz. alatt.
73. Hermann Rezső, r. k., sz. 1911. Meghalt márc. 29-én a törvényszék óvóhelyén. Eltemetve ápr. 8-án a Kiszuzoda mellett Csík Ferenc dr.-ral egy bunkerban. Soproni pénzügyigazgatósági számvevőségi tisztviselő, nőtlen.
74. Hanyecz Irén, sz. 1924. V. 25., r. k., anyja Dávid Ilona, lakik Sopron, Templom u. 18., apja lakása Újkécske. Azelőtt Kapuvárott volt katonai hivatalban, meghalt márc. 29-én légitámadás következtében. Eltemette Sós András, Sopron, Templom u. 18. alatti lakos, márc. 31-én a Templom u.-ban, az evang. templom mellett (déli oldal).
75. Horváth Imre, sz. 1871. XI. 5. r. k., meghalt ápr. 29-én. Eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (V. 3-án) külön sírban.
76. Horváth Ferenc, sz. 1937. II. 10, meghalt május 3-án. (Elhagyott lövedék robbanásának áldozata.) Temették május 4-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben, majd a Szt. Mihály-temetőben.
77. Horváth Tamás, 9 éves, meghalt V. 10-én. (Elhagyott lövedék robbanásának áldozata). Eltemették a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (külön sír).
78. Ismeretlen.

96. kép. Szovjet hősök sírja a Lenin körúton 1979-ben (Hiller István gyűjteményéből)

79. Haslinger Fritz, német katona, meghalt márc. 28-án este légitámadáskor a Klébelsberg utcai Sterbenz-ház mellett. Eltemette a ház kertjében Marton N. evangélikus temetkezési vállalkozó ápr. 7-én. Zsebében egy vörös csillagos, sarlókalapácsos, orosz nyelvű, kitöltetlen szovjet katonai igazolvány, valamint egy német katonai igazolvány 196 volt. Ez utóbbinak száma: 109013. Az igazolvány bejegyzése: Dr. Fritz Haslinger geb. 11.12.1907 in Wopping, Niederbayern, ist berechtigt, in Verbindung mit einem gültigen Dienstaussweis die feldgraue Uniform der Sicherheitspolizei und des SD mit dem Dienstgradabzeichen eines Sturmscharführers zu tragen. Budapest den ? Juli 1944. N. N. SS Hauptsturmführer. Siegel. Az arckép felismerhetetlen volt.
80. Hosszú Elekné, sz. Pál Mária, sz. Nagyvárad 1892, lakik Sopron, Rákóczi u. 53, meghalt márc. 29-én. Eltemette férje március 30-án a Zrínyi-leánynevelő intézet (akkor katonakórház) udvarán (B-sír); majd az evang. temetőben temették el.
81. Horváth Imre, r. k., lakik Fertőrákoson, meghalt márc. 28-án a Zrínyi-kórházban (bombasérülés). Eltemetve márc. 30-án a Zrínyi-intézet udvarán (B-sír), majd az evang. temetőbe szállítva.

82. Hammerl Gertrud, ág. ev., 13 éves, meghalt márc. 29-én, eltemetve ápr. 1-én az evang. templom mellett, majd az evang. temetőbe szállítva.
83. Hajdik (Majdik?) István, honvéd, eltemetve a Széchenyi téri közös sírban, majd az új Szt. Mihály-temetőben földelték el.
84. Holpár József, r. k., 21 éves, gőzkazánfűtő, lakik Pusztacsaládon, meghalt márc. 30-án az Orsolya-kórházban (bombasérülés), apja Holpár József. Eltemetve a Széchenyi téri közös sírban, majd az új Szt. Mihály-temetőben.
85. Hanzal Ferenc, róm. kat., 58 éves, szül. Budweiss, 1887, lakik Cinfalván (Burgenland), meghalt ápr. 13-án (bombasérülés). Eltemetve a Széchenyi téri közös sírban, majd az új Szt. Mihály-temetőben.
86. Horváth Anna, r. k., 36 éves, lakik Kópházán, apja Horváth Géza, meghalt ápr. 17-én (bombasérülés). Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd az új Szt. Mihály-temetőben.
87. Holndonner Lajosné, meghalt márc. 29. Eltemetve az Erzsébet-kórház kertjében, majd a Szt. Mihály-temetőben.
88. Hafkl Ilona ág. ev., 7 éves, meghalt márc. 29-én.
89. Hafkl Gyula, ág. ev., 3 éves, meghalt márc. 29-én.
90. Heindl Nándor, ág. ev., 7 éves, meghalt aug. 11-én, elhagyott lőszer robbanása következtében.
91. Hausbauer Frigyes, mozdonyvezető, r. k., 34 éves, meghalt szept. 20-án (bombasérülés).
92. lovag Hauch Ottmár, ny. huszárezredes, r. k., sz. Märischneustadt, 1873. júl., lakik Sopron, Jókai u. 19, meghalt április 5-én (bombasérülés, koponyaalapi törés).
93. Izmán István, szabómester, meghalt márc. 29-én, eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben ápr. 1-én (I. sz. tömegsír).
94. Izmán Istvánné, 39 éves, soproni lakos, meghalt márc. 29-én, eltemetve ápr. 5-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (V. sz. tömegsír), majd az evang. temetőbe szállítva.
- 95–119. Ismeretlenek. Valamennyien a márc. 28–29-i légitámadás áldozatai. Eltemették őket ápr. 1-én a tűzoltólaktanya mögötti tömegsírban (I. sz. tömegsír). Exhumáláskor többet felismertek közülük. Exhumálás után a Szt. Mihály-temetőbe vitték őket.
- 120–128. Ismeretlenek: 4 SS katona, 2 magyar honvéd, 1 magyar főhadnagy, 2 nő. Eltemették őket ápr. 3-án a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (III. sz. tömegsír).
129. Ismeretlen tanárnő, lakik Sopron, Újteleki u. 33, meghalt márc. 28-án este légitámadáskor. Eltemetve ápr. 2-án a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (II. sz. tömegsír). Pesti Ilonával (278. sz.) azonos?
130. Ismeretlen asszony, 80–65 év körüli, eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (II. sz. tömegsír) ápr. 2-án.
131. Ismeretlen férfi, 50–55 év körüli, zöld ingben. Eltemetve ápr. 5-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (V. sz. tömegsír).
132. Ismeretlen nő. Egy Csengery utcai bombatölcsérben találták az erősen oszlásnak indult holttestet. Csíkos blúz, kék szoknya, rózsaszínű nadrág mint ismertető jelek. Eltemetve a bombatölcsérben 1945. április 6-án. Állítólag Feiler nevű férfi, a Boór-cég alkalmazottjának anyósa.

197133. Ismeretlen nő, 18 év körüli, kék kabát, kék szoknya, csíkos pulóver, gyűrű a holttesten. A törvényszék folyosójáról elszállítva, a Kis-uszoda mellett bunkerba temetve ápr. 8-án.
- 134–135. Két ismeretlen férfi. A GYSEV sínek mellett találták a holttesteket. A közeli 19. sz. elhagyott vasúti őrház kertjében temették el őket közös sírban ápr. 6-án. A holttestek mellett „Volkssturm” feliratú két karszalag hevert és egy csajka *Ölschleger* névvel. 40–50 év körüliek lehettek. Az idősebbik őszes hajú volt, fekete nadrággal, barna szvetterrel, zöldszínű (tiroli) mellénnyel, kék (parget) alsónadrággal. A másikon sötétszürke térdnadrág, síbakancs, szürke szvetter. Kifosztották őket, mert a zsebek ki voltak fordítva.
136. Ismeretlen tizedes, tüzér, meghalt a Zárányi u. 10 sz. ház óvóhelyén, amely telitalálatot kapott. Eltemetve a ház udvarán, közös sírban április 8-án. Zsebében kerek alakú pléh „FK 14”-jellel.
137. Ismeretlen, erősen oszlásnak indult magyar katona. A Palatinus-vendéglőben találták. Eltemetve ápr. 9-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (VI. sz. tömegsír).

97. kép. Szovjet hősök sírjai a Szt. Mihály temetőben (Németh Alajos gyűjteményéből)

198138. Ismeretlen német katona. A 48-as laktanyából a Szt. Mihály-temetőbe szállítva (II. sz. tömegsír).

- 139–145. Ismeretlen magyar katonák. A 48-as laktanya fegyverműhelyében találták őket és onnan az új Szt. Mihály-temetőbe szállították (II. sz. tömegsír), április 10-én. A fenti német katonával együtt temették el őket.
146. Ismeretlen katona a Felsőbüki Nagy Pál utcából. A holttestnél egy üres könyv a kolozsvári református hitfelekezet pecsétjével. Eltemetve április 11-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (VII. sz. tömegsír).
147. Jurás Lajos, munkás, sz. 1923. IV. 16., ev., lakik Budapest, XIV. Kövér Lajos u. 22, anyja Pukkai Etel. Eltemetve ápr. 11-én a Steiner-téglagyár közelében egy szőlőben, majd az ev. temetőben.[105\(2\)](#)
148. Ismeretlen honvéd, bombatámadás áldozata. Eltemetve a Magel-féle fatelep mögött. Ápr. 26-án, a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben helyezték el. (X. sz. tömegsír).[106\(3\)](#)
149. Ismeretlen német katona. A fogház előtti árokban szalmával letakarva feküdt. Teljesen oszlásnak indult. Megcsonkítva, fél fejvel, összetört csontokkal. Ujján ezüst gyűrű *Viktória* felírással és egy jegygyűrű volt. Mind a kettőt a holttesten hagytuk. Eltemetve ott helyben az ároktól két-három lépésre egy szántóföld végében április 29-én.
150. Ismeretlen német katona 30 év körüli. Meghalt március 30-án. Eltemetve a Malomház u. 11 és 13 sz. házak közti üres telken.
151. Ismeretlen magyar katona (Radics? Lásd 26. sz.). Az ott jelzett Bragmayer feleségének levele szerint férje társának a neve Radics. Meghalt márc. 29-én, eltemetve a Balfi úton április 4-én.
152. Ismeretlen. Eltemetve a Steiner-téglagyár mögött a második szántón az út mellett.
153. Ismeretlen. Állítólag vasutas (vasutas-sapkát találtak mellette). Eltemetve a Kis-Mélyútban bunkerban április 5-én.
154. Ismeretlen magyar katona. Meghalt márc. 29-én társával (Papp N.: 283. sz.) együtt. Gépkocsizók voltak, a Festetics-majorban tartózkodtak. Ápr. 3-án temették el őket vízműmunkások a Festetics-major mögött az Ikva partján. Temetéskor már sem a bilgeri csizma, sem a bőrkabát nem volt rajtuk. 1945. dec. 23-án exhumálták őket, s akkor egyiket felismerte az exhumálásnál jelenlévő apja, Papp Sándor tétéi lakos (Tét, Zrínyi u. 185., Győr m.) és hazaszállíttatta, a másikat az új Szt. Mihály-temetőbe vitték.
155. Ismeretlen, valószínűen katona. A GYSEV-pályaudvaron egy súlyosan megrongált kórházvonaton találták április 7-én. Középtermű, sovány, egyszerű származású embernek látszott. Eltemetve a GYSEV-állomással szemben a műhely sodronykerítése mellett. Sírját kereszttel megjelölték.
156. Ismeretlen honvéd, meghalt márc. 29-én. Eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
157. Ismeretlen tüzér, eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
158. Ismeretlen honvéd, tizedes, lak. Fertőszentmiklóson, meghalt márc. 29-én, eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
159. Ismeretlen honvéd, Pest megyei, meghalt ápr. 2-án. Eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
160. Ismeretlen férfi, kb. 25 éves, meghalt márc. 29-én a Petőfi téren. Eltemetve a Zrínyi intézet udvarán márc. 30-án (B-sír).

161. Ismeretlen, erős termetű, magas, parasztféle férfi, csizmában, civilben, egyetemisták egy volt mészgödörbe temették.
162. Ismeretlen férfi. Eltemetve Egyházi György kertjében április 4-én. Robotosok vitték át a fogházból.
163. Ismeretlen német katona. A GYSEV-pályaudvaron, ahol az elhagyott tankokat és gépjárműveket összegyűjtötték, találtak rá egy német tankban aug. 13-án. A tűzoltók eltemették.

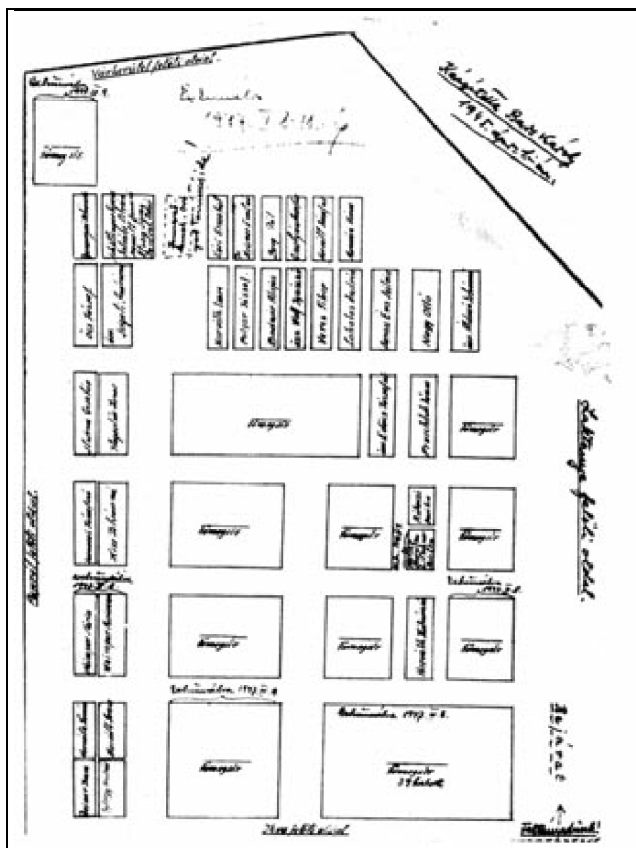

1998. kép. A sopronbánfalvi hősi temető térképvázlata, mintegy 780 halott jelzésével (Németh Alajos vázrajza)

200164. Ismeretlen. Meghalt a Muck-kilátó felé vezető út mentén. A férfi 180 cm magas, bőrkabátot, fekete posztónadrágot, szürke zoknit, oldalra fésült haját viselt. Zöld zsebkendő volt nála. Ismeretlenek temették el ott helyben.
 165. Ismeretlen magyar katona. Meghalt a Felsőbüki Nagy Pál utcában. Ugyanott temették egy bombatölcsér szélén. A sír fölé vaskeresztet illesztettek. Augusztusban exhumálták.
- [A 166. sz hiányzik.]
167. Ismeretlen főiskolás. Eltemetve a Kaszinó kertjében.

- 168–169. Ismeretlen német katonák. Nagyszombaton délben visszavonulás közben (márc. 30-án) haltak meg légitámadás következtében, délelőtt 11 óra körül a Kőszegi út és a Weiss Manfréd gyár közelében. [...] Egyik sofőr lehetett, a másik őrmester. A Weiss Manfréd gyárban tartózkodtak, ahol robbanóanyagot őriztek. Egyiknek a nyakán kis lánc volt. Irataikat társaik magukkal vitték. Ápr. 2-án temették el őket a gyár közelében a sínek mentén.
170. Ismeretlen német katona. Meghalt a Templom utcában márc. 29-én. [...] Az evangélikus templom mellett április 1-én temették el.
171. Ismeretlen civil fiú. Kb. 17–18 éves. Meghalt a Zárhalmi úton (a sintérházzal szemben). Középnagyságú. Pumnadrágot viselt. Eltemették ugyanott április 10-én.
172. Ismeretlen férfi. Meghalt a „Pihenőkereszt” közelében egyik szántóföldön, öltözete katonabakancs, civilnadrág, katonablúz, katonasapka, rendőrdalszűj. 25 éves lehetett. Bajszatlan, barna, közép nagyságú. Valószínű, hogy aknaszilánktól halt meg. Eltemetve április 3-án a megtalálás helyén.
173. Ismeretlen német katona, meghalt márc. 30-án, kb. 36 éves. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
174. Ismeretlen német katona, meghalt márc. 31-én, kb. 28 éves. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
175. Ismeretlen német katona. Meghalt márc. 31-én, kb. 40 éves. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
176. Ismeretlen német katona. Meghalt márc. 31-én, kb. 45 éves. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
177. Ismeretlen nő, kb. 42 éves, meghalt márc. 31-én. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
178. Ismeretlen férfi, róm. kat., meghalt márc. 27-én. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban (Az 526-os hadikórházból).
179. Ismeretlen férfi, meghalt március 29-én. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
180. Ismeretlen férfi, kb. 40 éves, meghalt márc. 30-án. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
181. Ismeretlen férfi, kb. 42 éves, meghalt márc. 31-én. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
182. Ismeretlen férfi, kb. 30 éves, meghalt márc. 31-én. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
183. Ismeretlen férfi, kb. 60 éves, meghalt ápr. 1-én. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
184. Ismeretlen férfi, kb. 42 éves, meghalt ápr. 1-én. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
185. Ismeretlen férfi, kb. 40 éves, meghalt ápr. 2-án. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
186. Ismeretlen férfi, kb. 50 éves, meghalt ápr. 2-án. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
187. Ismeretlen férfi, kb. 36 éves, meghalt ápr. 14-én. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
188. Ismeretlen német katona. Meghalt márc. 28-án este 1/2 8 óra körül az Orsolya téri zárdakapu előtt légi megfigyelői szolgálat közben. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
189. Ismeretlen férfi. Meghalt a márc. 28–31-i légitámadások idején.
- 190–191. Ismeretlen német katonák. Eltemetve a süketnémaintézet udvarán.

192. Ismeretlen magyar katona. Meghalt a márc. 28–31-i légitámadások idején. Csontjait 1946 elején találták meg egy összebombázott autóban a Vásártéren.
193. Iker István, róm. kat., 30 éves, szül. Perenye, Vas megye, u. p. Gencsapáti, 1914. ápr. 18., egészségügyi szolgálatos, nős, meghalt márc. 29-én. Eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézete kertjében.
194. István Miklós, tanuló, róm. kat., 12 éves; meghalt május 12-én elhagyott gránát robbanása következtében.
195. Ismeretlen magyar főhadnagy. Csongrádról való. Meghalt márc. 28–31-i légitámadás következtében a Kurucdombon. Eltemetve ugyanott.

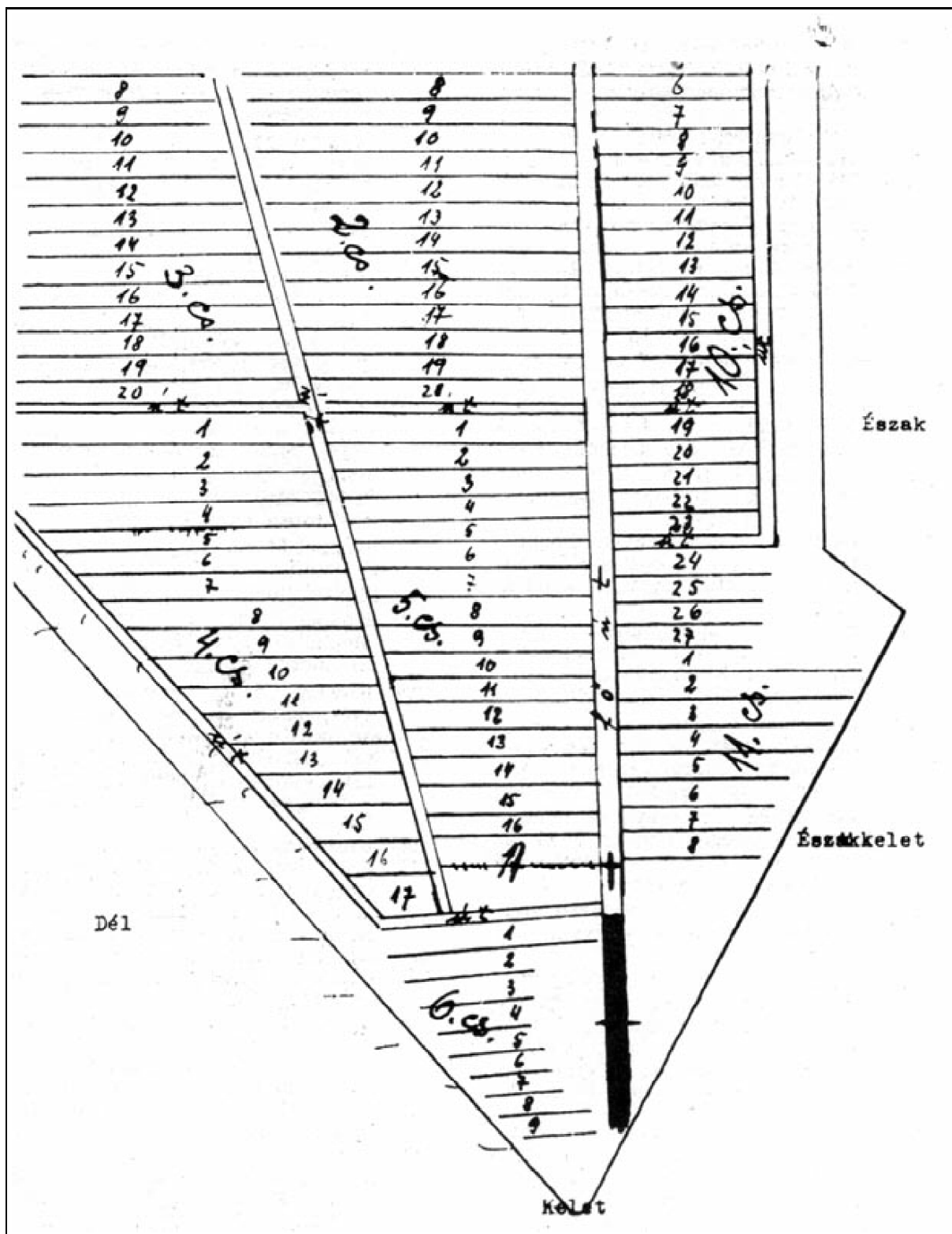

20199. kép. A tűzoltólaktanya területén levő szükségtemető alaprajza (Bars Károly 1945. április 1-i vázlata Németh Alajos egykorú jegyzetével)

- 20161–197. Német katonák. Meghaltak márc. 28–31-i légitámadás idején a Kurucdombon. Eltemetve ugyanott.
- 198–203. Ismeretlen magyar katonák. Meghaltak márc. 28–ápr. 1 között.
- 204–205. Ismeretlen német katonák. Meghaltak márc. 28–ápr. 1 között a Városi Könyvtár mellett. Eltemetve ugyanott.
- 206–207. Ismeretlen német katonák. Meghaltak márc. 28–ápr. 1-e között a Weiss Manfréd-gyár körül. Eltemetve ugyanott.

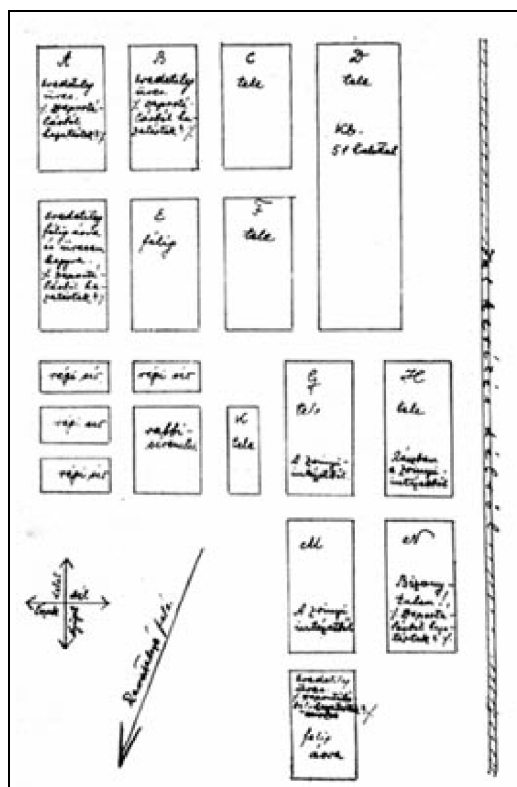
208. Ismeretlen német katona. Meghalt a Déli vasútállomás körül vagy a márc. 28–ápr. 1-e közti időben, vagy esetleg márc. 4-én. A romok közt találták 1946 decemberében.
209. Ismeretlen férfi. Meghalt a Balfi úton márc. 28–ápr. 1-e közt. Ugyanott eltemetve.
210. Ismeretlen polgári egyén. Meghalt márc. 28–ápr. 1-e közt a Kőfaragó téren. Eltemetve ugyanott a parkban.
211. Ismeretlen magyar katona. Meghalt márc. 28–ápr. 1-e közt a Pozsonyi úton. Eltemetve az út melletti Dominkovits-féle szőlőben.
212. Ismeretlen magyar katona. Meghalt bombasérülés következtében. Eltemetve a bánfalvi Hősök temetőjében (Y-sor, II. parcella).
213. Jakab Béla, hadnagy, ref., lakik Debrecen. Meghalt márc. 31-én az Orsolya-kórházban. Eltemetve a Szt. Mihály-temetőben.
214. Kovács József. Exhumáláskor felismerték, eltemetve az evang. temetőben.
215. Kovács János, sz. 1928. Mocsá (Komárom megye), ref., anyja Timár Mária, meghalt az 1945. márc. 28–29-i légitámadáskor a Zárányi u. 10. sz. ház óvóhelyén. Eltemetve a ház udvarán ápr. 8-án. (Lásd 36. sz.).
216. Kozár János, sz. 1906, Alsószőlős, róm. kat, kisbirtokos, anyja Sismis Paula, száma: 1420., tart. honvéd, csapatteste 103. 1 g. v. tü. oszt., állományteste 237. g. k. szakasz (Lásd 36. sz.).
217. Kovács Béla, IV. é. főiskolás, ref. Lakik Sopron, Magyar u. 12., 20 éves, meghalt márc. 30-án az Orsolya-kórházban. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban. Exhumálás után az új Szt. Mihály-temetőben. Apja lakik Tatabánya, Erdősor 162. sz.
218. Kasper Ottó, a német Todt-szervezet tagja, meghalt márc. 31-én, eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
219. Kránitz Mária Irén, róm. kat, 5 éves, lakik Sopron, Kossuth u. 16. Meghalt márc. 29-én, eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
220. dr. Kiss Jenő, törvényszéki tanácselnök, ref, meghalt 1945. márc. 29-én. Eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében. Exhumálás után (júl. 27) a Szt. Mihály-temetőbe szállították. Vö. 221. sz.
221. Kiss Ödön, ref., soproni iparfelügyelő, a 220. sz. testvére, meghalt márc. 29-én. A két testvért szőnyeggel letakarva eltemették az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
222. Kappel Mária, meghalt márc. 29-én a Petőfi téren. Eltemetve a Zrínyi-intézet udvarán (B-sírban).
223. Knábel Imre, városi csősz, sz. 1879. Meghalt márc. 28–ápr. 1-e közt. Eltemetve az Ágfalvi úton.
224. Kovács László, honvéd, r. k., 29 éves, lakik Kispeszt, Kund u. 10, anyja Kovács Magdolna, meghalt márc. 31-én az Orsolya-kórházban. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, exhumálás után a Szt. Mihály-temetőben.
225. Koroknay József, örvezető r. k., 39 éves, kereskedő, lakik Budaörs. Gólya u. 1., neje Bechler Terézia, apja K. Dénes. Meghalt márc. 31-én az Orsolya-kórház pincéjében, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, exhumálás után a Szt. Mihály-temetőben.

226. Kanitz Ernő, 52 éves, lakik Sopron, Domonkos u. 17, r. k., neje Kocsis Marcella, meghalt április 9-én. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, exhumálás után a Szt. Mihály-temetőben.
227. Komler Imre, honvéd, ref., meghalt ápr. 18-án, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, exhumálás után a Szt. Mihály-temetőben.
228. Kollmann József, r. k., sz. Sopron (?), lakik Sopron, Bástya u. 31. Meghalt ápr. 6-án. Eltemetve az Erzsébet-kórház kertjében, majd a Szt. Mihály-temetőben.
229. Kasztner Erika, ág. ev., 5 éves, meghalt márc. 29-én.
230. Kőhalmi István, fegyőr, r. k., 40 éves, meghalt márc. 31-én.

- 204 231. özv. Knuth Béláné, sz. Tóth Judit, ág. ev., 24 éves, meghalt márc. 29-én.
 232. Kövér Klára, tanuló, r. k., 15 éves, meghalt márc. 29-én.
 233. özv. Kőműves Józsefné, sz. Kiss Veronika, róm. kat., 54 éves, meghalt márc. 29-én.
 234. Kőműves Margit, róm. kat., 27 éves, meghalt márc. 29-én.
 235. Kertész János, sz. 1913, Babot, lak. Endrédújmajor (?), róm. kat., honvéd őrmester, meghalt márc. 27-én. Eltemetve a bánfalvi Hősök temetőjében (II. parcella, R-sor, 4. sír).
 236. Lichtl Teréz, munkásnő, meghalt márc. 29-én. Eltemetve ápr. 1-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (I. sz. tömegsír), majd a Szt. Mihály-temetőben.
 237. Linzer N., férfi, a Vadász utcából. Meghalt a márc. 28–30-i bombasérülés következtében. Eltemetve ápr. 8-án a Kisuszoda mellett egy bunkerban.
 238. Lichtl Mihály, 50 év körüli, púpos, a Bécsi u. egyik udvarán halt meg a márc. 28-i bombatámadás alatt. Eltemetve ápr. 9-én a Bécsi utcai Szt. Lénárd-szobor mellett, majd az ev. temetőben.
 239. Lahr Vilmos, honvéd, cserépkályha-készítő, sz. 1921 Kiskunfélegyháza, róm. kat. Meghalt a Zarányi u. 10. sz. ház óvóhelyén, eltemetve ápr. 8-án a ház udvarán. (Lásd 36. sz.)
 240. özv. Léderer Mártonné, 60 éves, meghalt márc. 28-án, eltemetve márc. 30.
 241. Lehner Antal, róm. kat., GYSEV főintéző, 50 éves, sz. Sopronban, lakik Sopron, Lehár F. u. 5. sz., meghalt márc. 29-én. Eltemetve teknőben a lakás kertjében.
 242. Lebo János, róm. kat., 60 éves, sz. Baráti, 1885. II. 13, hivatásos főtörzsőrmester, lakik Sopron, 48-as laktanya, meghalt márc. 28-án. Eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
 243. Lovász Miklós, egy. hallgató, sz. 1924., meghalt márc. 29-én, eltemetve az egyetem kertjében ápr. 7-én, közel a szökőkúthoz.
 244. Lagler Teréz, róm. kat. (?), lak. Sopronbánfalva, meghalt márc. 29-én a Rákóczi u. 39. sz. házban.
 245. Lendvai Józsefné, sz. Balikó Margit, (Schwechat, 1905), lak. Sopron, Lehár u. 14. Meghalt márc. 30-án az Erzsébet kórházban a márc. 29-i bombasérülés következtében. [...] Eltemetve a kórház kertjében tömegsírban.
 246. Lázár Erzsébet, tanuló, róm. kat., 13 éves, meghalt márc. 29-én.
 247. dr. Mandula András, orvosőrnagy, meghalt márc. 28–29-én, eltemetve ápr. 1-én a tűzoltólaktanya mögötti tömegsírban (I. sz. tömegsír).
 248. Mandola Sándorné, sz. Pfandler Anna, meghalt márc. 28-án, eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (I. sz. tömegsír) ápr. 1-én.
 249. Mandola Károly, tanuló, róm. kat., 10 éves, meghalt márc. 28-án, eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (I. sz. tömegsír) ápr. 1-én.
 250. Mandola János, róm. kat., meghalt márc. 28-án, eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (I. sz. tömegsír) ápr. 1-én.
 251. Mandola Gertrud, tanuló, 7 éves, róm. kat., meghalt márc. 28-án, eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (I. sz. tömegsír) ápr. 1-én. A 247–252. sz. exhumálás után a Szt. Mihály temetőben.

252. Mandola Günther, 4 éves, róm. kat., meghalt márc. 28-án, eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (I. sz. tömegsír) ápr. 1-én.
253. Mészégető Erzsébet, 20 éves, soproni lakos, meghalt márc. 29-én, eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (V. sz. tömegsír) ápr. 5-én.
254. Mészáros Péter, meghalt márc. 28–30-án a Zárányi u. 10. sz. ház óvóhelyén, eltemetve a ház udvarán ápr. 8-án (Lásd a 36. sz.) Zsebében megíratlan levelezőlap ezzel a címmel: Mészáros Péter, u. p. Felbár, Komárom megye.
255. Maroschán János, honvéd, 41 éves, meghalt május 7-én, eltemetve május 10-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben, majd a Szt. Mihály-temetőben.
256. özv. Marecek Istvánné, lakik Sopron, Ógabona tér 3, meghalt márc. 28–29-én a Jezsuita kert közelében. [...] Eltemetve a Jezsuita kertben ápr. 3-án.
257. Molnár Ferenc, honvéd, róm. kat., sz. Hódmezővásárhely, 1926. Lakik Vásárhelykutaspuszta 250. sz., meghalt márc. 28-án, a Rákóczi utcában, eltemetve márc. 30-án a Zrínyi [206](#)intézet udvarán (B-sír), majd az evang. temetőben.

[205](#)101. kép. A soproni orthodox zsidótemető háborús tömegsíriai (1944–45)

258. Molnár József, szakaszvezető, 48 éves, róm. kat. nős, lak. Budapest, X. ker. villanyszerelő[107](#)(4). Meghalt márc. 29-én, eltemetve ápr. 5-én a Sas téri ligetben (addig a holttest a Sas tér 3. sz. ház kapuja előtt feküdt, mivel a lakók nem merték elhagyni a pincét). Budapesten élő rokona Kövecses Ferenc dr.

259. Mihalovics János (ifj.), sz. Jászberény, 1906. XII. 8., anyja Roszbora Mária, meghalt márc. 28-án. Alakulata a 101-es szerszály. A „Csalánkert” közelében táborozott, társai azonnal el is temették a „Csalánkert”-nél.
260. Mulczer Erik, János, ág. ev., 16 éves, meghalt márc. 28-án.
261. Mészégető János, munkás, 68 éves, róm. kat., meghalt márc. 28-án.
262. Nachlich János, honvéd (szám: 1142. póttartalékos, csapatteste: IV. o. légv. gá. pótüteg, állományteste: IV. légvédelmi tüzérosztág), mechanikus, ág. ev., anyja Cinkocki Zsuzsa, utolsó lakhelye Bácsújfalu, sz. 1923. Meghalt a márc. 28–29-i légitámadáskor a Zarányi u. 10. sz. ház óvóhelyén. Eltemetve a ház udvarán ápr. 8-án (lásd a 36. sz.), majd az ev. temetőben.
263. Németh János, süketnéma, sz. 1924. ápr. 19., lak. Színház u. 23, édesanyja Németh Gizella. Eltemetve az evang. templom mellett Hanyec Irénnel egy sírban (lásd 74. sz.).
264. Nagy Ottó, 13 éves. Eltemetve ápr. 27-én.
265. Nyári Béla, 32 hónapos, róm. kat. Meghalt márc. 29-én, eltemetve az ipariskola udvarán. Szülei lakása Sopron, Szentlélek u. 13.
266. Nedavaska József, sz. 1903. III. 22. Budapest, műszaki rajzoló, tart. hadapródórmester, róm. kat. lak. Dunaharaszti, meghalt márc. 30-án. Eltemetve az Erzsébet-kórház kertjében, majd a Szt. Mihály-temetőben.
267. Neumann Ernő, német katona, 18 éves, meghalt márc. 31-én, eltemette Németh Ferenc erdőőr.
268. Nagy Mária, 23 éves, sz. Magyarokán, dr. Dominich őrnagy alkalmazottja, meghalt márc. 28-án, eltemette Geiszbül Mátyás fegyintézeti lelkész a „tisztikertek”-ben Sopronkőhidán.
269. Nagy Mária, róm. kat, 28 éves, meghalt márc. 28-án. [?]
270. Namokel Ernő, 60 éves, meghalt júl. 7-én.
271. Novák Ferenc, honvéd, róm. kat., meghalt márc. 27, eltemetve a bánfalvi Hősök temetőjében (O-sor).
272. Orbán Lajos, tanuló, róm. kat. 8 éves, meghalt ápr. 3.
273. Payrits Teréz, meghalt márc. 28-án este, eltemetve ápr. 2-án a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (II. sz. tömegsír).
274. Payrits Magdolna, fenti leánya, meghalt márc. 28-án este, eltemetve ápr. 2-án a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (II. sz. tömegsír).
275. Pokoli Béla, tüzérezredes, meghalt márc. 28–29-én az Ikvahídon, eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben ápr. 1-én (I. sz. tömegsír), majd a Szt. Mihály-temetőben.
276. Preidl Kristóf, napszámos, sz. 1904. Sopron, ág. ev., nő, anyja neve Schottner Erzsébet, lak. Sopronbánfalva, megh. márc. 28-án, eltemetve az evang. temetőben ápr. 9-én (Veréb Józseffel együtt: 348. sz.).
277. Pukov Vasilie Ivanovics, szovjet őrmester, meghalt ápr. 22. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
278. Pesti Ilona eltemetve a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben ápr. 2-án (II. sz. tömegsír).

279. Prunner Józsefné, eltemetve a Muck-kilátónál. Meghalt légi harc alatt. Férje temette el. Férje lakik Sopron, Balfi u. 11. sz.
207280. Pető Sándor, honvéd, róm. kat., sz. Földeák, 1924., lak. ugyanott, megh. márc. 28-án a Rákóczi utcában. Eltemetve a Zrínyi intézet udvarán (B-sír) márc. 30-án, majd az evang. temetőben.
281. Pálfi Miklós, honvéd, unitárius, sz. Aranyostorda (Gömör megye), 48 éves, meghalt a Zrínyi-kórházban ápr. 5-én, eltemetve a Szt. Mihály-temetőben (II. sz. tömegsír).
282. Pikulik János, nyomdász, róm. kat., sz. Budapesten, 1913-ban, lak. Pestszenterzsébet, Hatvani út 44, meghalt az 526. hadikórházban (IV. épület, reáliskolai kórház) ápr. 10-én. Eltemetve ápr. 12-én az új Szt. Mihály-temetőben (II. sz. tömegsír).
283. Papp N., apja Papp Sándor, lak. Tét (Győr megye), Zrínyi u. 185. (Lásd 154. sz.).
284. Postel N.-né, piaci árusnő, 75 éves, meghalt márc. 30-án, eltemetve a Borsmonostori utcában (az Egyedi-villa kertjében), nagy bombatölcsér oldalán ápr. 3-án. Kb. 1000 P volt nála, melyet ruhájában hagytak.
285. Pokorny Istvánné, kb. 60 éves, meghalt márc. 29-én [...] A Felsőbüki utcai Rákóczi-féle házban, 1946. februárjában találták meg.
286. Paulovits Gyula, gimn. tanuló, róm. kat., 19 éves, lak. Székesfehérvár, Szt. Imre u. 8., meghalt márc. 31-én, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban. Vö. 107. jegyzet.
287. dr. Pallagi Imre, orvoshadnagy, 46 éves, gör. kat., lak. Magyarcsanak, neje Nacs Jolán, meghalt ápr. 3, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban.
288. Pinterits Mária, róm. kat., 31 éves, meghalt márc. 29-én, eltemetve III. 31-én a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.
289. Pinterits Pál, honvéd, róm. kat., meghalt márc. 27-én, eltemetve a bánfalvi Hősök temetőjében (II. parcella, R-sor, 8. sír).
290. Péter Árpádné, sz. Janota Adél, 58 éves, róm. kat., meghalt jún. 30.
291. Pausz György, cipész, 80 éves, róm. kat., meghalt márc. 29-én.
292. Pfandler Mária, tanuló, 17 éves, ág. ev., meghalt márc. 29-én.
293. Pintér Ferenc, MÁV-pályamester, 31 éves, róm. kat., meghalt szept. 18-án.
294. Ráth Lajos, 17 éves, lakik Sopron, Balfi u. 81., meghalt márc. 29-én, eltemetve az evangélikus temetőben ápr. 4-én.
295. Recetárits Ede, kovácsmester, lak. Sopron, Újteleki u. 33., meghalt márc. 28-án, eltemetve ápr. 2-án a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (II. sz. tömegsír)
296. dr. Rónay Barnabásné, sz. Szabó Sára, róm. kat., 32 éves (sz. Győr), lak. Rozsnyó (mint menekült: Sopron, Templom u. 22.), meghalt márc. 29-én, eltemetve ápr. 2-án a Templom u. 22. sz. ház kertjében (lásd 338. sz.).
297. Rozenich Róbert, honvéd, sz. 1921. dec. 13., meghalt márc. 28-án. Eltemetve ápr. 9-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (IV. sz. tömegsír), majd a Szt. Mihály-temetőben.
298. Reiter Samu, 69 éves, meghalt márc. 28-án, eltemetve a Zárányi u. 10. sz. ház udvarán a közös sírban (lásd 36. sz.) ápr. 13-án.
299. Reiter Samuné, sz. Pratscher Teréz, 60 éves, meghalt márc. 28-án, eltemetve a Zárányi utcában (lásd 298. sz.) közös sírban. [...]
300. Raják István, katona, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban. Exhumálták.

301. Rahner Imre, ny. HÉV-kalauz, lak. Budapest, igazolványa száma: SZ. H.2331. Meghalt márc. 28–31-én, eltemetve a Balfi úton. Exhumálták.
302. Reiner Ernőné, meghalt márc. 28–ápr. 2, eltemetve a Kaszinó udvarán. Exhumálták.
- 302/a. Radics N. (Lásd 151. sz.).
303. Ronkó Ambrus, honvéd, róm. kat., meghalt márc. 28-án a Zrínyi-kórházban, eltemetve márc. 31-én a Zrínyi-intézet udvarán (külön sír az épület közelében).
304. Rimbacher Józsefné, sz. Eck Leopoldina (*Thalem bei Krems, 1876. okt. 15), róm. kat., takarítónő, lak. Széchenyi tér 13., meghalt márc. 26-án, amikor riadót fújtak. [...]
305. Raksányi Sándorné, sz. Benes Mária, 68 éves, ág. ev., meghalt márc. 29-én.
306. Rusvay László, 7 éves, meghalt márc. 28-án.
307. Ringhofer János, 15 éves, ág. ev., meghalt márc. 29-én.
308. Ringhofer Jánosné, 40 éves, ág. ev., meghalt márc. 29-én.
309. Raidl Ferenc Nándorné, 35 éves, róm. kat., meghalt márc. 29-én.
208310. Reiner Ernőné, sz. Rajner Erzsébet, 28 éves, róm. kat., meghalt márc. 29-én.
311. Suhaj János (Tamás?), honvéd, róm. kat., meghalt márc. 27-én, eltemetve a bánfalvi Hősök temetőjében (II. parcella, R-sor, 3. sír).
312. özv. dr. Sittner Imréné, Vecsery Borbála, meghalt márc. 29-én, eltemetve ápr. 1-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (I. sz. tömegsír).
313. özv. Sipos Józsefné, sz. Nagy Terézia, 57 éves, róm. kat., meghalt ápr. 20-án.
314. Schneeberger Nándor, 23 éves, ág. ev., meghalt márc. 30-án.
315. Salamon Károly, 25 éves, ág. ev., meghalt ápr. 2-án.
- [A 316. sz. hiányzik.]
317. Sopronfalvi Miklós, ezredes, 46 éves, ág. ev., meghalt júl. 3-án.
318. Swoboda Frigyes, német vasutas, 60 éves, meghalt június 14.
319. Szilágyi Sándor, egyetemi tisztviselő, 42 éves, ref., meghalt márc. 29-én.
320. Salamon Pál, tizedes, 53 éves, gör. keleti, meghalt márc. 28-án.
321. Sörtély Sándor, 20 éves, róm. kat., lak. Sopron, Sas tér 1. Meghalt márc. 29. Eltemetve ápr. 1-én a tűzoltólaktanya mögötti szükségtemetőben (I. sz. tömegsír), majd a Sz. Mihály temetőben. Vö. 107. jegyzet.
322. özv. Sánta Kálmánné, sz. Horváth N. (özü. Horváth Józsefné lánya: lásd 72. sz.), meghalt márc. 29-én, eltemetve ápr. 4-én az Újteleki u. 6. sz. ház kertjében (jegygyűrű az ujján).
323. Szekfű János, hadnagy, róm. kat., 32 éves, meghalt márc. 29-én, eltemetve a Polgárotthon kertjében ápr. 5-én, majd a Szt. Mihály-temetőben.
324. Székely Árpád, tűzértizedes, sz. 1920. Torda (Románia), unitárius, anyja Nagy Berta, meghalt márc. 28–30-án a Zárányi u. 10. sz. ház óvóhelyén, eltemetve ápr. 8-án a ház udvarán, (lásd 36. sz.).
325. Schuh Pál, 51 éves, ág. ev., Sopron, Szélmalom u. 13. sz., meghalt ápr. 23-án, eltemetve ápr. 25-én az evangélikus temetőben.
326. Szabó Rozália, 41 éves, sz. Csepreg, róm. kat., lakik Sopron, Balfi út 84, meghalt márc. 29-én, eltemetve a lakás udvarán ápr. 1-én, majd az evang. temetőben.

327. Meggyesi Schwartz Kálmán, ny. leánygimnáziumi igazgató, róm. kat., lak. Sopron, Döbrentei sor, meghalt márc. 29-én, eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
328. Meggyesi Schwartz Kálmánné, sz. Spaczek Erzsébet, róm. kat., lakik Sopron, Döbrentei sor, meghalt márc. 31-én, eltemetve az Isteni Megváltó Leányai Szt. József-intézetének kertjében.
329. Szmotica János, honvéd, meghalt ápr. 3-án, eltemetve az Isteni Megváltó Lányai Szt. József-intézetének kertjében.
330. Szappan Miklós, honvéd, róm. kat., 23 éves, anyja Takai Julianna, lak. Jobbágy, meghalt márc. 31-én az Orsolya-kórházban, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.
331. Sturm Henrik, honv., 24 éves, ág. ev., lak. Mucsfa (Tolna megye), anyja Weber Erzsébet, meghalt márc. 28-án az Orsolya-kórházban, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, [...] majd a Szt. Mihály-temetőben.
332. Szikora József, 42 éves, ág. ev., lak. Sopron, Dobner u., neje Csiszár Mária, meghalt márc. 30-án márc. 28-i bombasérülés következtében, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.
333. Simon Kálmán, géplakatos, 41 éves, róm. kat., lak. Budapest, XI. Bocskay u. 93/95., neje Hohner Ilona, meghalt márc. 29, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.
334. dr. Simon József, szolgabíró, 36 éves, ág. ev., lakik Bácsalmás (szülők: S. József és Kurcz Teréz), meghalt ápr. 10-én a márc. 29-i bombasérülés következtében. Eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.
335. Schoppel János, szakaszvezető, 47 éves, ág. ev., lak. Marosvásárhely, neje Ember Margit, meghalt márc. 30-án, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.
336. Sebők György, honvéd, földműves, 48 éves, róm. kat., meghalt ápr. 21-én, eltemetve a Széchenyi téri tömegsírban, majd a Szt. Mihály-temetőben.

(Folytatjuk)

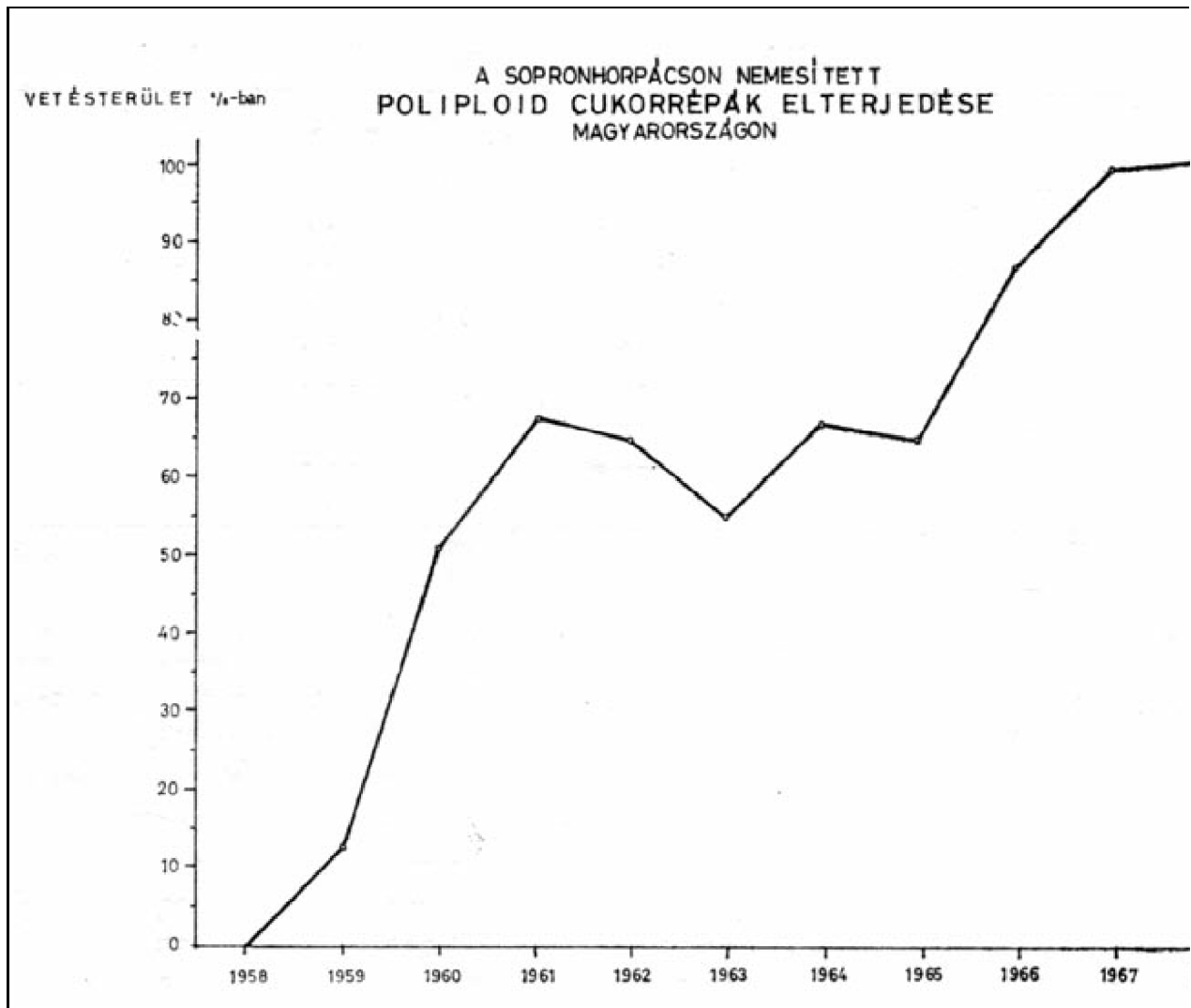
1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Harmos Ferenc–Shmilliár Manó: A Sopronhorpácsi Kutatóintézet története (1930-1976)

209 Harmos Ferenc–Shmilliár Manó: A Sopronhorpácsi Kutatóintézet története (1930-1976) (II. rész)

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Harmos Ferenc–Shmilliár Manó: A Sopronhorpácsi Kutatóintézet története (1930-1976) / III. Kutatóintézet (1954–1970)

III. Kutatóintézet (1954–1970)

6. A Kísérleti Gazdaságban folyó kutató munkákat a kormányzat elismerte. Ezért 1954-ben az 1030/1954/IV. 4. sz. minisztertanácsi határozattal Növénynemesítési és Növénytermesztési Kutatóintézet alapításáról intézkedett a kormány. A kutatóintézet feladata, a répa, len és egyéb szántóföldi növények nemesítési, vetőmagtermesztési, agrotechnikai, gépesítési, üzemszervezési, valamint élettani és növényvédelmi kutatási feladatainak ellátása. „Az intézetet a Sopronhorpácsi Kísérleti Gazdaságból, valamint annak növénynemesítési és növénytermesztési fióktelepéből kell megszervezni.

7. kép

2. Az intézet a Földművelésügyi Miniszter felügyelete alá tartozik.
3. Az intézet szervezetét, feladatkörét és létszámát a Földművelésügyi Miniszter állapítja meg.”

Az alapítás idején az új intézet kutatói létszámgondokkal küzdött. Emiatt nem sikerült teljes egészében a szervezetét úgy kialakítani, hogy mindenben 210megfeleljen a határozatban foglaltaknak. Az intézet gazdaságát részben tagosították. Területe lényegesen nem változott, Sopronhorpács, Lövvő, Nagycenk és Röjtökmuzsaj határában terült el. A gazdaság termésátlagai az országos átlagot felülmúlták, cukorrépa magból 17,6 q/kh termett; az egy tehénre eső évi tejhozam 3845 liter volt. Az egész gazdaságot, melynek a továbbiakban is elsőrendű célja volt a kutatások kiszolgálása, feltételeinek biztosítása, olyannak minősítették, amely a kitűzött céloknak megfelel. Sedlmayr Kurt 1952. december 4-én „A répa stádiumos fejlődése” címen akadémiai székfoglalójában nagy érdeklődést keltő előadást tartott.

Az általános nemesítés-módszertani vizsgálatokon belül a poliploid répák előállítását bizonyítja, hogy a colchicines kezeléssel előállított mesterséges tetraploid répák életrevaló hibridek előállítását tették lehetővé.

A cukorrépa átlagtermései a poliploid fajták elterjedése idején (1956–1969)

Évek	q/kh	q/ha
1956–1957	95,5	166,2
1958–1959	118,5	206,2
1960–1961	123,6	215,6
1962–1963	143,3	249,3
1964–1965	162,9	283,4
1966–1967	184,1	320,3
1968–1969	190,2	330,9

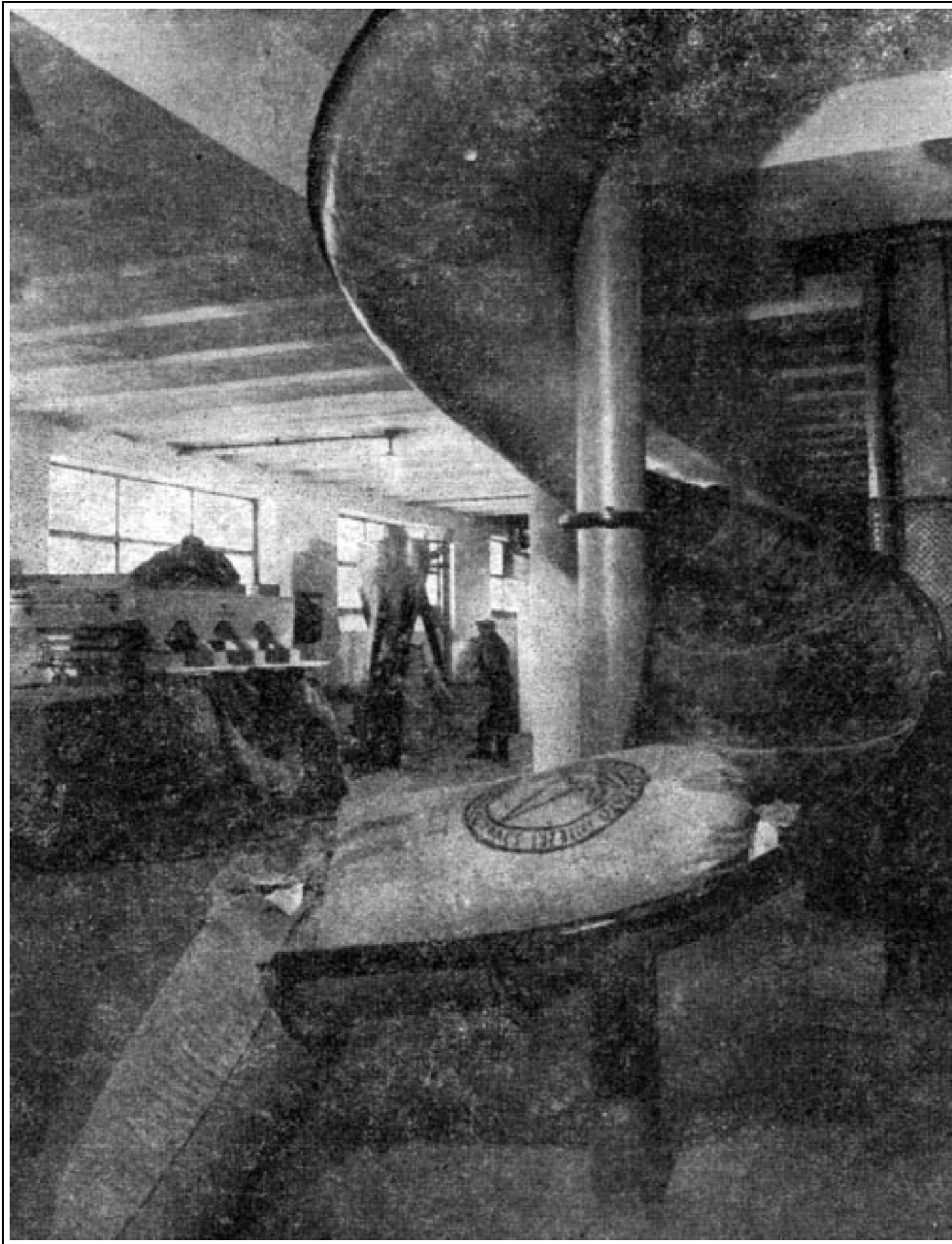
Az intézet fajtáinak részvétele a köztermesztésben 1969-ben

Növényfaj	Vetésterület		Az ország vetésterületének %-ában
	kh	ha	
Cukorrépa	164 000	94 300	97
Takarmányrépa	70 000	40 250	100
Őszi árpa	350 000	201 250	95
Bükköny	160 000	92 000	85
Rostlen	19 500	11 200	2
Olajlen	20 000	11 500	95
Cikória	2 000	1 150	100
Tarlórépa	3 000	1 725	100

A poliploidok élet- és alakjának tudományos vizsgálata az intézet elméleti kutatásainak gyűjtőpontjába került. A poliploidok csírázásélettanának, fejlődésbiológiájának, virágzási és megtermékenyülési viszonyainak, rezisztenciájának tanulmányozása, a közvetlen gyakorlati célokon kívül, érdekes élettani felismeréshez vezetett. Ebben a munkában résztvettek az intézet munkatársain kívül Györffy Barna, Mándy György, Frenyó Vilmos, Horváth Alajos, és Zana János.

211A személyi kultusz idején nem volt szabad a poliploidiaival foglalkozni, mert ez ellenkezett a

Liszenkó-féle elmélettel. Ezt figyelmen kívül hagyva, intenzív munka folyt ezen a téren és ezt a munkát nagy siker koronázta.

8. kép. A magfeldolgozó a koptató géppel

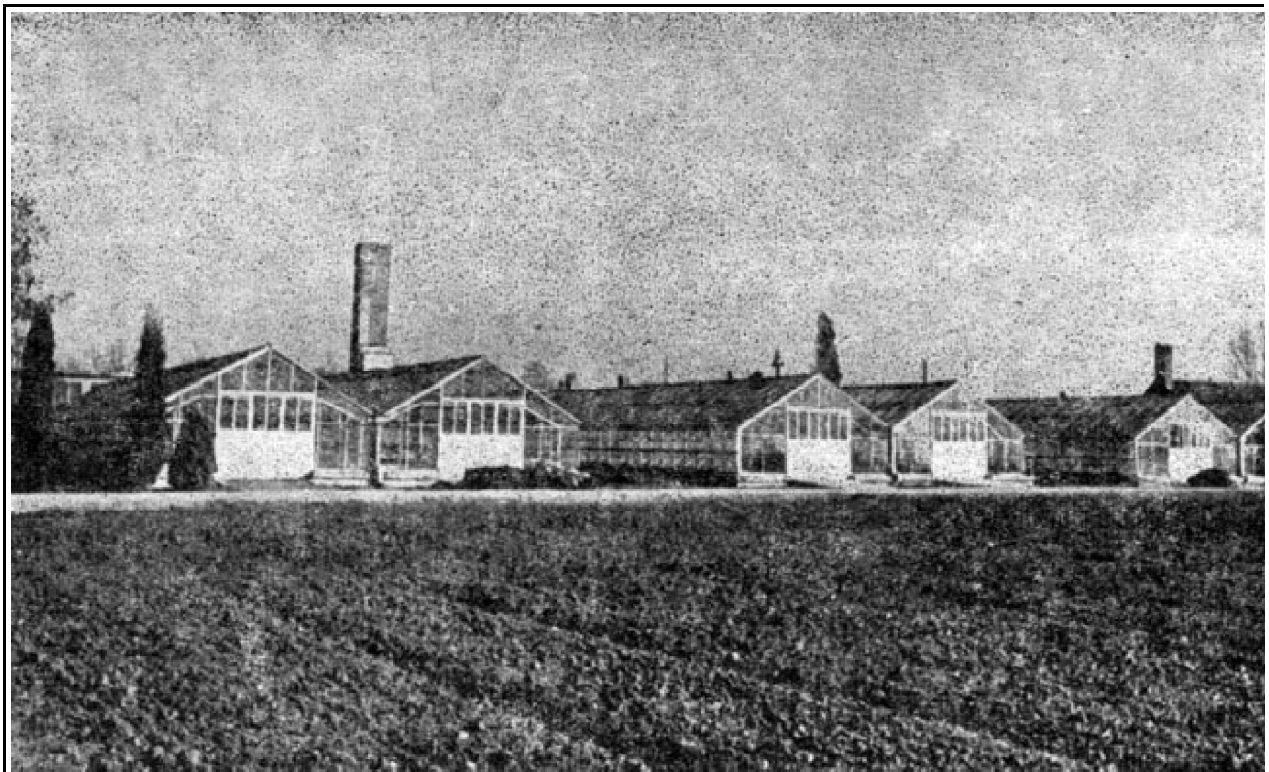
7. Új korszak nyílt a cukorrépa-nemesítés terén. A poliploidia sikeres felhasználása a cukorrépa-nemesítésben később széles körű nemzetközi érdeklődést váltott ki. A poliploid cukorrépa-fajták nagy termőképességükkel jó belső tartalmi tulajdonságaikkal és a betegségekkel szembeni ellenállóképességükkel gyorsan elterjedtek a köztermesztésben. A magyar cukorrépa-fajtáknak a

cercospórával szembeni nagyfokú ellenállósága egyre fokozódott. A nemesítés tudatosan haladt tovább ezen az úton, hogy az addigi eredményeket fokozza. A másik nagy kárt okozó és szinte általánosan elterjedt betegséggel, a sárgaságvírussal szembeni ellenállóság elérésére is törekedett a nemesítői munka.

1954-ben a BETA K-91 diploid hibrid a legmagasabb elismerésben részesült, államilag törzskönyvezték. Ugyanebben az évben a BETA pannonbüköny is állami elismerést kapott. Megkezdődött az egymagvú cukorrépa nemesítési munkája. Az új nemesítési módszerek megkívánták az újabb és szélesebb körű elméleti kutatást. Megerősítették a növénykórtani laboratórium munkáját, mely nagyban segítette a gyakorlati nemesítést és nemzetközi elismerést vívott ki magának. Fokozott mértékben végzik a rezisztencia-biológiai kutatásokat.

1954-ben megindult a rostlaboratórium munkája. Az első évben 100 000-nél több különböző vizsgálatot végeztek el. A vizsgálatok túlnyomórészt a rostfinomság megállapítására irányultak.

1956-ban alakult meg Mezőhegyesen az új fióktelep, melyen kezdetben a helybeli állami gazdasággal és a cukorgyárral közösen folyt a kísérleti munka. Mezőhegyes jellegzetes délföldi mezőségi talajon fekszik, ahol a cukorrépában a melaszképző anyagok nagymértékben felhalmozódnak. A fióktelep feladata alacsony hamutartalmú fajták előállítására. Ugyanitt próbálják ki a nemesített fajták és törzsek viselkedését a déli éghajlati viszonyok között, különös tekintettel a cercospóra elleni ellenállóságra.

9. kép. Növényházak

Nemesített növényfajtáink vetőmagjából, elsősorban cukorrépa magból sok éven át kerültek az AGRIMPEX útján különféle országokba kisebb nagyobb tételek. A legnagyobb mértékű export az 1954–56. évek időszakában volt, amikor 65 tonna elitmagot és 2275 tonna kereskedelmi magot vásárolt a külföld. Az évek

folyamán elitmagot 4 országba szállított az intézet, kereskedelmi magot 11 országba és összehasonlító fajtakísérletek céljára 33 országba.

Három termelési mozgalom fűződik 1954-ben az intézet nevéhez: a 200 q-ás cukorrépatermesztési mozgalom továbbfejlődése, az 500-szoros cukorrépa mag termesztési arány és a 20 q-ás rostlentermesztési mozgalom megindítása. A kutatási eredmények elterjedését szolgálták az intézet dolgozói által írt tanulmányok, továbbá az előadások, részvételek szakmai tanácskozásokon, tapasztalatcseréken és termelőszövetkezetek patronálása.

Hiába volt azonban a jó eredmény, a dicséret, a beruházások mindig csak egy-egy kis részleg megépítését ill. kiegészítését tették lehetővé. A laboratóriumok szétszórta, pavilon rendszerben épültek ki egy-egy arra alkalmas épület [213](#) felújításával, ezért nem tudott kialakulni sem az intézeti központ, sem a gazdaság majorja, sem a kutatást és üzemeltetést szolgáló különféle létesítmény.

8. Így érték az intézetet az 1956. őszi események. Sedlmayr Kurt, aki negyedszázadon át vezette a növénynevelő üzemet, több munkatársával együtt elhagyta az országot. Az ellenforradalom ideje alatti zűrzavar a kutató munka további sikeres folytatását is veszélyeztette. A belső rend és a kutatás mielőbbi megindulása megkövetelte a pártszervezet újjászervezését. Az intézet 5 kommunista tagja magáévá tette ezt a gondolatot és létrehozta az MSZMP alapszervezetét, amely az alkotó munka biztos támasza lett és azóta is fontos szerepet tölt be a kutatás pártirányításában. A helytállás meghozta gyümölcsét. – A kutatói létszám kiegészült. Hamarosan egymást követték a kezdeményezések. A poliploid nemesítés átütő sikerű új fajtákat hozott létre, a monogerm fajtaelőállítás széles alapokon tervszerűen folytatódott. A nehézségek áthidalása végett miniszteri utasítással egyesült a Sopronharpácsi Kutatóintézet a Fertődi Kutatóintézettel. Igazgatónak dr. Porpáczy Aladár akadémikust nevezték ki.

10. kép. Répamagtermesztés télen a növényházban

A Földművelésügyi Miniszter 1957. április 1-i hatállyal a Kertészeti Kutatóintézettől leválasztotta a fertődi osztályt és gazdaságot, s feladatkörével együtt a Növénynevelési és Növénytermesztési Kutatóintézethez csatolta. Az intézet neve és székhelye ezután Növénynevelési és Növénytermesztési Kutatóintézet, Sopronhorpács–Fertőd. Az összevonás után is megmaradt mind a két rész anyagi önállósága, és a kutatási témák az addigi megosztásban folytatódtak a két intézetben. Az összevonás csak igazgatásilag, vezetés szempontjából jelentett ideiglenes változást az intézet életében.

Az intézetet az összevonás után a sok téma jellemzi; ugyanakkor általános irányelv a témák számának csökkentése és a rendelkezésre álló szellemi, anyagi kapacitás koncentrációja. Ez az ellentmondás magában rejtette azt, hogy az új szervezeti forma nem lehetett tartós és az újabb átszervezés már előre vetette árnyékát. Az átszervezéssel egyidejűleg az intézet gazdaságának területét is rendezték. A Lövön lévő 119 kat. holdat a lövői „Dózsa” Tsz-nek adták át, helyette Und község határában kaptak 135 kat. holdat. A területrendezés után a gazdaság területe 1402 kat. hold lett. Szervezetileg Sopronhorpács és Nagycenk üzemegységre tagozódott, utóbbihoz tartozott a röjtökmuzsaji farm is.

1957-ben elkészült az elitmagtárhoz csatlakozó magfeldolgozó. 1958-ban felépült újabb két növényház, a 60-as évek elején még további négy. Több intézeti és gazdasági épületet felújítottak, lakások épültek, a laboratóriumi berendezéseket korszerűsítették.

A BETA poli 1 és a BETA poli 3 szisztematikusan előállított cukorrépa hibridek 1957-ben előzetes elismerésben részesülnek. 1957-ben előzetesen elismerik a BETA 11 és a BETA 14 tavaszi bükkönyfajtákat, 1959-ben a BETA poli Rózsacukor 1 takarmányrépát és az Olajözön olajlent. 1959-ben állami elismerést kap a Horpácsi lila tarlórépa, 1961-ben a Horpácsi cikória.

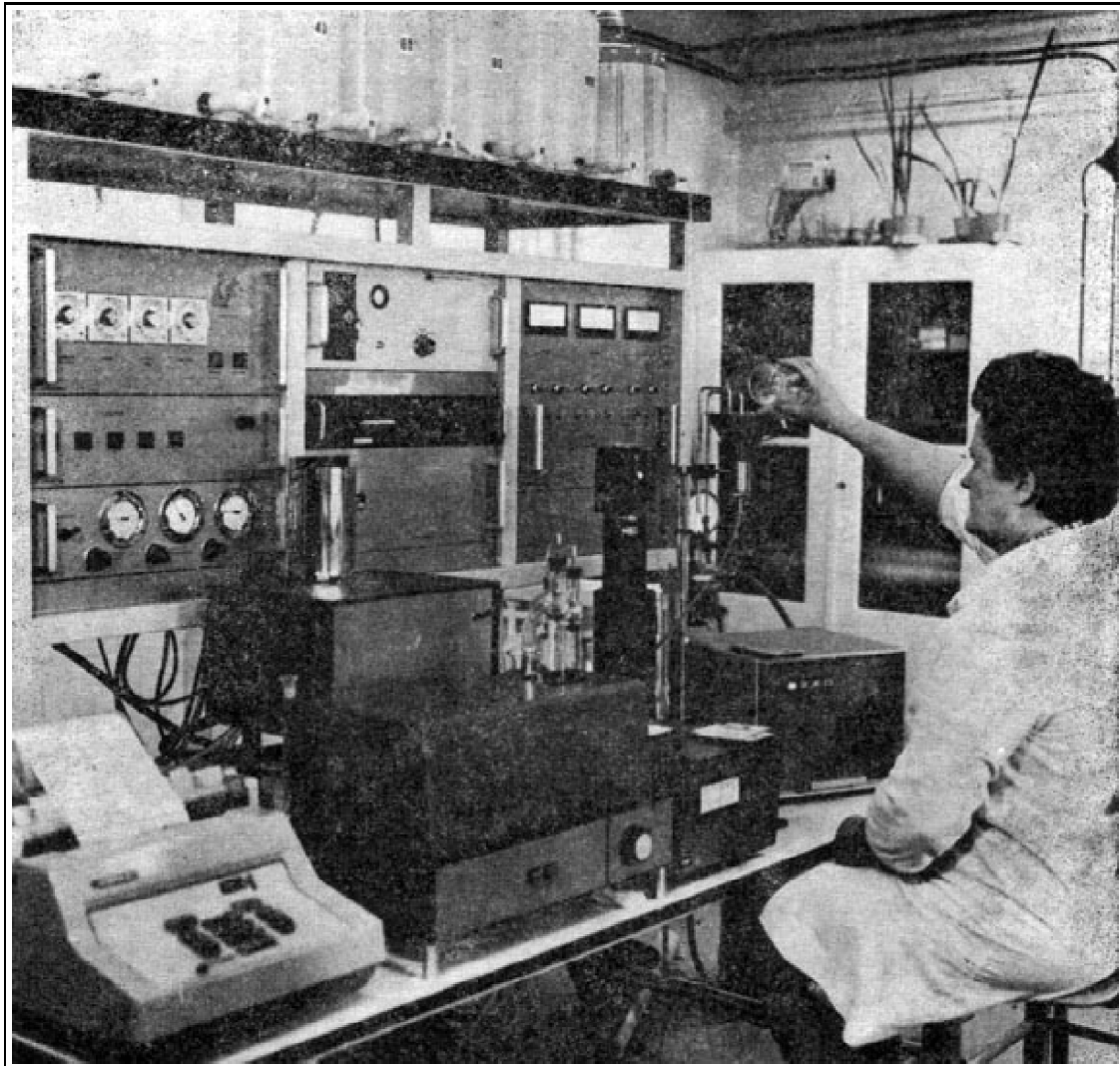
A poliploid hibridek vetőmagjának jobb vethetősége érdekében szükségesnek látszott azok valamilyen módon való mechanikus kezelése. Mivel a külföldi eljárások nem bizonyultak megfelelőnek, 1957-ben a gazdaság műhelyében kísérleti répmagkoptatógép készült új elvi megoldással, az ún. önkoptatás alapján, ez 1958-ban szabadalmat kapott. Az újfajta gép minőségi teljesítménye messze felülmúlta a hozzá fűzött reményeket. A koptatott mag számos egyéb előnye mellett jobban kel, kitűnően vethető, univerzális vetőgépekkel lazán, precíziós vetőgépekkel szemenként és ezzel lehetővé vált a többcsírás, de aránylag jó monogermintású poliploid vetőmag szakszerű alkalmazásával az egyelési munka lényeges megkönnyítése sőt kiiktatása. Ezek az előnyök később az egymagvú fajtáknál fokozott mértékben érvényesültek. A koptatott mag néhány év alatt országszerte elterjedt és egyben hozzájárult a poliploid fajták értékének fokozásához.

Új nemesítési módszereket dolgoztak ki, melyeket elsősorban az örökletesen egymagvú cukorrépa fajták előállításánál és a hímsteril törzsek létrehozásánál hasznosítottak. Egyre sürgetőbben merült fel – a répatermesztés komplex gépesítése nyomán – a rezisztens és biztos termésű örökletesen egymagvú cukorrépa- és takarmányrépa fajták előállítása iránti igény.

1956–57-ben a kutatás fő témái a hímsteril triploid répafajták előállítása, a heterózis hatás, a heterózis partnerek és fajták klímarezisztenciájának, valamint patológiai rezisztenciájának fokozása és ugyanezen partnerek, fajták termesztési és technológiai értékeinek növelése voltak. A nemesítési alapanyagok sorának szélesítése, egyben a termesztésben lévő fajták fajtafenntartó nemesítése egészítette ki a nemesítési munkát.

9. Az 1959. év első hónapjaiban a termelőségmozgalmi mozgalom továbbfejlesztése, később az intézet körzetébe tartozó termelőségmozgalmak gazdasági és politikai megerősítése volt a központi feladat. Ezt úgy kellett megoldani, hogy a kutatási, ezen belül a nemesítési munka töretlenül folytatódjék. Sőt, a gyakorlattal való szorosabb és állandósult együttműködés lehetőséget adott a kutatási eredmények terjesztésére.

A nagyarányú és aránylag gyors, de alapos és átfogó szervezési munka nyomán a soproni járás lett az ország első termelőségmozgalmi járása, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Győr-Sopron megye első lett a termelőségmozgalmak megalakulásában. A termelőségmozgalmakban a közös gazdálkodás megkezdésekor [215](#)komplex patronáló brigádok alakultak, melyek segítették a termelési tervek készítését, munkabrigádok szervezését, a növénytermesztési munkák sorrendjének összeállítását, az állatállomány racionális elhelyezését, a takarmányozás összeállítását, a gépi munkák szervezését, de ott található az Intézet munkatársai a területrendezésre, táblásításra, új majortelepítési tervek és távlati fejlesztési tervek készítésére alakított bizottságokban. Az intézet vegyi laboratóriuma elvégezte a szükséges talajvizsgálatokat, talajjavításra, a műtrágyafélék helyes megválasztására, a műtrágyaadagok gazdaságos felhasználására adott szaktanácsokat, a magtisztítás és magvizsgálatok terén sok segítséget nyújtott. Az intézet munkatársai tanfolyamokon működtek közre. Anketákat, bemutatókat, tapasztalatcsere-látogatásokat szerveztek és egészen a zárszámadásig végigkísérték a termelőségmozgalmak munkáját.

11. kép. VENEMA automata répalabor

Nemcsak a járásra és megyére terjedt ki az intézet feladata, hanem szoros kapcsolatot tartott a 11 cukorgyárral, állandóan figyelte az egész ország területén a cukorrépának, takarmányrépának és egyéb, az intézetben nemesített növényeknek a vetőmagszaporításait. A gazdaság a főbb növényekből az 1960. évben az alábbi termésátlagokat érte el: őszi búzából 26,11 q/kh, őszi árpából 21,53 q/kh, tavaszi árpából 20,29 q/kh, cukorrépamagból 17,48 q/kh. A termésátlagok több növénynél a járási átlag kétszeresét is elérték, példaként lehetett őket állítani a termelőüzemek elé.

216Az agrotechnikai kutatások tovább folytak a növényvédelmi, gyomirtási, trágyázási, csírázásbiológiai, cukorrépa- és répamag-termesztési problémák megoldására. 1961-ben a Bucsányi (Csehszlovákia) Nemesítési Állomással együttműködési megállapodás létesült. Az intézet gazdasága 1962-ben átszervezés folytán az Állami Gazdaságok Győri Igazgatósága irányítása alá került. 1962-től 1971-ig az intézet a Nagykunsági Mezőgazdasági Kísérleti Intézet területén, Kunhegyesen mintegy 5 kh-nyi területen kísérleteket végzett az öntözés hatásának tanulmányozására.

A köztermesztésben lévő hagyományos fajták az öntözés következtében olyan biológiai és fiziológiai változásokat szenvednek, melyek hátrányosan befolyásolják az eddig kialakult feldolgozás-technológiai eljárásokat. A teljesítmények vizsgálatánál figyelembe kell venni a tenyésztésirány, a fajta, a talaj, a makroklíma, a mikroklíma, az öntözővíz minősége és hőfoka, valamint a természetes csapadék összefüggéseit. E kísérleteken kívül az öntözésre legalkalmasabb fajták nemesítése is megindult.

1965-ben a gazdaság az állami gazdaságoktól visszakerült az intézethez. A nagyecenki üzemegység a Fertődi Állami Gazdasághoz került, ezáltal a terület 1000 kat. holdra csökkent. Ugyanakkor előzetes állami elismerésben részesültek a mechanikus magkeverék alkalmazásával előállított BETA poli 2 és BETA poli 4 cukorrépa hibridek (1968-ban megkapták az állami elismerést), továbbá előzetesen elismerték a Hunnia rostlent.

Az 1966. év elején megszűnt a Fertődi Kutatóintézettel való együttműködés és az intézet Mezőgazdasági Növénytermesztési és Növénytermesztési Kutatóintézet néven folytatta munkáját. Belső fejlődést jelentett 1968-ban a „Növényélettani és genetikai osztály” létesítése, amelyhez csatlakozóan az Országos Atomenergia Bizottság Mezőgazdasági Szakbizottsága „C” szintű izotóp laboratórium működését engedélyezte. Az osztály elméleti jellegű kutatásokkal, nemesítési módszerek kidolgozásával segítette a kutatásokat. A cukorrépa heterózis jelenségeinek kutatásával viszont a KGST-ben vállalt munka megalapozását és továbbfejlesztését segítette. Az új nemesítési módszerek sikeres alkalmazását bizonyította az új pollensteril poliploid fajták előállítása és az egymagvú cukorrépa fajta állami vizsgálatokba való beállítása.

1968-ban állami elismerésben részesült az első egymagvú cukorrépa fajta, a BETA poli M/102. A Horpácsi kétsoros őszi árpa 1968-ban a Horpácsi 57 őszi árpa 1970-ben és a H. 1. rostlen 1970-ben állami elismerést kapott. 1970-ben előzetes elismerésben részesült a K 46, az első hímsteril alapon előállított cukorrépa hibrid. Ekkor már az intézet 17 nemesített növényfajtaját termesztették a köztermesztésben.

Az intézet 40 éves jubileuma 1970-ben újabb átszervezéssel járt. A MÉM 29/1970. sz. utasítása értelmében mint Répatermesztési Kutatóintézet folytatta működését.

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Harmos Ferenc–Shmilliár Manó: A Sopronhorpácsi Kutatóintézet története (1930-1976) / IV. Répatermesztési Kutatóintézet (1971–1976)

IV. Répatermesztési Kutatóintézet (1971–1976)

10. A Répatermesztési Kutatóintézet a „Répa-félék komplex kutatása” feladatterv koordinátora és nagyrészt kivitelezője. Feladatai közé tartozik a cukor- és takarmányrépa, cikória, murokrépa, csicsóka, valamint tarlórépa nemesítése, ezzel összefüggő alapkutatások, agrotechnikájuk kutatása, termesztésükkel kapcsolatos új technológiák kidolgozása, különös tekintettel a gépesítésre, az öntözéses termesztésre és a vegyszeres gyomirtásra. Az intézetben nemesített **217** növények elitfokú vetőmagjának előállítása szintén feladatát képezi. A kutatott témákban szaktanácsadást végez és a kidolgozott új technológiák gazdaságosságát vizsgálja.

A feladatterv céljai:

1. Újabb fajták nemesítése, a meglévő fajták fenntartása és javítása; 2. Elméleti és módszertani kutatások a nemesítés, a növényvédelem és az agrotechnikai módszerek szolgálatában; 3. A répa- és répamagtermesztés

korszerű módszereinek kutatása; 4. Növényvédelmi kutatások. 5. A különböző viszonyok termesztéstechnológiájának és a melléktermékek hasznosításának ökonómiai kutatásai; 6. Piackutatás.

12. kép. Parkrészlet

11. Az intézet kutatási feladatainak megvalósításáért a belső szervezetet meg kellett változtatni, valamint nagyobb figyelmet kellett fordítani az együttműködés munkájára. Az átszervezés szempontjából különösen a növénynemesítési, a növényélettani és genetikai, a termelésfejlesztési osztály, az ezeket támogató minőségvizsgáló és vegyi, továbbá a csírázásbiológiai laboratóriumok említendők. A nemesítési osztály feladata a cukorrépa (*Beta vulgaris* var. *sacharifera*) nemesítése, termesztése és feldolgozása tárcaszintű kutatási program keretében, valamint intézeti feladatként újabb fajták nemesítése, a meglévő fajták fenntartása, javítása a következő növényeknél: takarmányrépa (*Beta vulgaris* var. *crassa*), cikória (*Cichorium intybus*), tarlórépa (*Brassica rapa* var. *rapifera*) és rozs (*Secale cereale*). További feladat: a vetőmagérték fokozása, hogy az iparszerű cukorrépatermesztés zártrendszerű technológiájának alkalmazása még jobban érvényesüljön. Az öntözés terjedése indokoltá teszi, hogy az öntözést jól megháláló fajtákat állítsunk elő. Ennek elérése érdekében [218a](#) különböző tenyészanyagot öntözött körülmények között szelektáljuk, a fajtajelölteket pedig öntözött kísérletekben is értékeljük.

A nemesítési osztály munkáját támogatja és kiegészíti a növényélettani és genetikai osztály, melyhez a biokémiai, izotóp, fiziológiai, genetikai, virológiai és entomológiai, valamint a növénykórtani

laboratóriumok tartoznak. A minőségvizsgáló és vegyi laboratóriumban a répa beltartalmát állapítják meg. 1975-ben ezt a laboratóriumot korszerűsítették, az új berendezés legfontosabb részét a holland VENEMA automata labor alkotja. A laboratórium feladatához tartozik még az intézetben nemesített többi növény vizsgálata is, továbbá a gazdálkodási osztály és a hozzá forduló termelősövetkezetek részére takarmányérték- és talajvizsgálatok végzése.

A termelésfejlesztési osztály témái közül első helyen áll a cukorrépa és a cukorrépa mag termesztésének korszerűsítése, s ide tartozik az új agrotechnikai módszerek kidolgozása és a gyakorlatban való elterjesztése is.

Ilyen irányú munkásságának legfontosabb eredményei:

1. Új vetőmagtermesztési módszerek – elsősorban az áttelelő vetés, melyek az új poliploid és egymagvú fajták gyors és általános elterjedéséhez vezettek;
2. a koptatott répa mag előállításának és használatának;
3. a cukorrépa laza állományú, szemenként és végleges helyre vetése;
4. intenzív közreműködés a cukorrépa vegyszeres gyomirtásának megvalósításában.

Jelenlegi munkájában részletesen foglalkozik a cukorrépa időszerű tápanyagutánpótlási, növényvédelmi, valamint öntözési kérdéseinek megoldásával, az ipari cukorrépa-, illetve a cukorrépa magtermesztés vonatkozásában egyaránt. További fontos feladata az intézetben nemesített cukorrépa fajták elitmagjának szakszerű előállításának.

Az elitmagot tisztítás, koptatás és az igényeknek megfelelő keverés, a hibrideknél szülő partnerek szerinti összeállítás, végül csávázás és fémzárolás után kiadja a Cukoripari Vállalatok Trösztjével szerződéses viszonyban lévő magtermesztő gazdaságoknak.

Az ezekben a gazdaságokban megtermelt első fokú vetőmagot használja fel a Cukoripari Vállalatok Trösztje, a nagycentri és selypi magüzemekben végzett feldolgozás után, az ipari cukorrépa termesztéséhez.

Az elitmagtermesztést az intézet, a termésbiztonság fokozása érdekében három tájegységben (Hajdú, Békés, Győr-Sopron megye) végzi. Az elitvetőmag jó minőségének elérése céljából mindhárom tájegységben szárítóüzemek felépítésére kerül sor (Nádudvaron, Csorváson és Sopronhorpácson). Az intézet 1970-ig 35 országba exportált vetőmagot, elitmagot.

Az osztály tevékenységéhez tartozik még az 1973-tól kezdve cukorrépával is foglalkozó, valamint a később alakuló termelési rendszerekkel való együttműködés, az üzemeknek nyújtandó szaktanácsadás és általában a gyakorlattal való kapcsolat megteremtése és tartása.

Az öntözéses kísérleteket kezdetben Kunhegyesen, majd 1972-től a Lenin MgTSZ-ben Tiszaföldváron végezték. 1975-ben megalakult az intézet martfői kísérleti fióktelepe, mely elsősorban az öntözési kísérleteket szolgálja. Az egész terület 168 hektárt tesz ki, melyből az első évben 15 hektáron folytak kísérletek. A témák a növény nemesítés, az ipari és magtermő répa agrotechnikája és a növényvédelem körébe tartoznak.

21912. A kutatómunka eredményesebbé tételére több külföldi intézménnyel együttműködési kapcsolat létesült. Még 1961-ben létrejött az együttműködés a csehszlovákiai Bucsányi Termesztési és Nemesítési

Állomással, 1967-ben az NDK-beli Mezőgazdaságtudományi Akadémia Kleinwanzleben-i Répakutatóintézetével. Ezekhez a következő cukorrépanemesítő intézetek csatlakoztak:

1972-ben a Brassói Burgonya- és Cukorrépanemesítő Intézet (Románia)

Hilleshög Frö AB (Svédország)

1974-ben Maribo Zuchtorganisation (Dánia)

Kleinwanzlebener Saatzucht A. G. (Einbeck, NSZK)

1976-ban VNISZ. Össz-szövetségi Répakutatóintézet, Kiev

Cukorrépanemesítő Intézet, Carevbrod (Bulgária)

Zwaanesse B. V. (Voorburg, Hollandia).

A tőkés országok répanemesítő intézményeivel közös cukorrépa fajta, ill. hibridelőállítási programjaik vannak, ezeket kölcsönösen kipróbálják. A KGST-országok a cukorrépakutatásban is együttműködnek. Az együttműködés témája: a növény nemesítési alapanyagok előállítása, különös tekintettel a rezisztenciára való nemesítésre, ezenkívül a vetőmagtermesztés és előkészítés egyes kérdéseinek kutatása (az 1976–1980-as évek folyamán).

13. A gazdálkodási és műszaki osztály feladata az intézet szántóföldi kísérleteihez szükséges területek biztosítása, az intézet által nemesített növényfajták elitvetőmagja egy részének megtermesztése, a kitöltő szántóterületek gazdaságos hasznosítása.

A telepek művelési ágankénti megoszlása:

	Szántó ha	Park ha	Mezővédő erdősáv ha	Egyéb ha	Összes terület ha
Sopronhorpács	349	13	12	41	415
Röjtökmuzsaj	140	–	1	5	146
összesen:	489	13	13	46	561

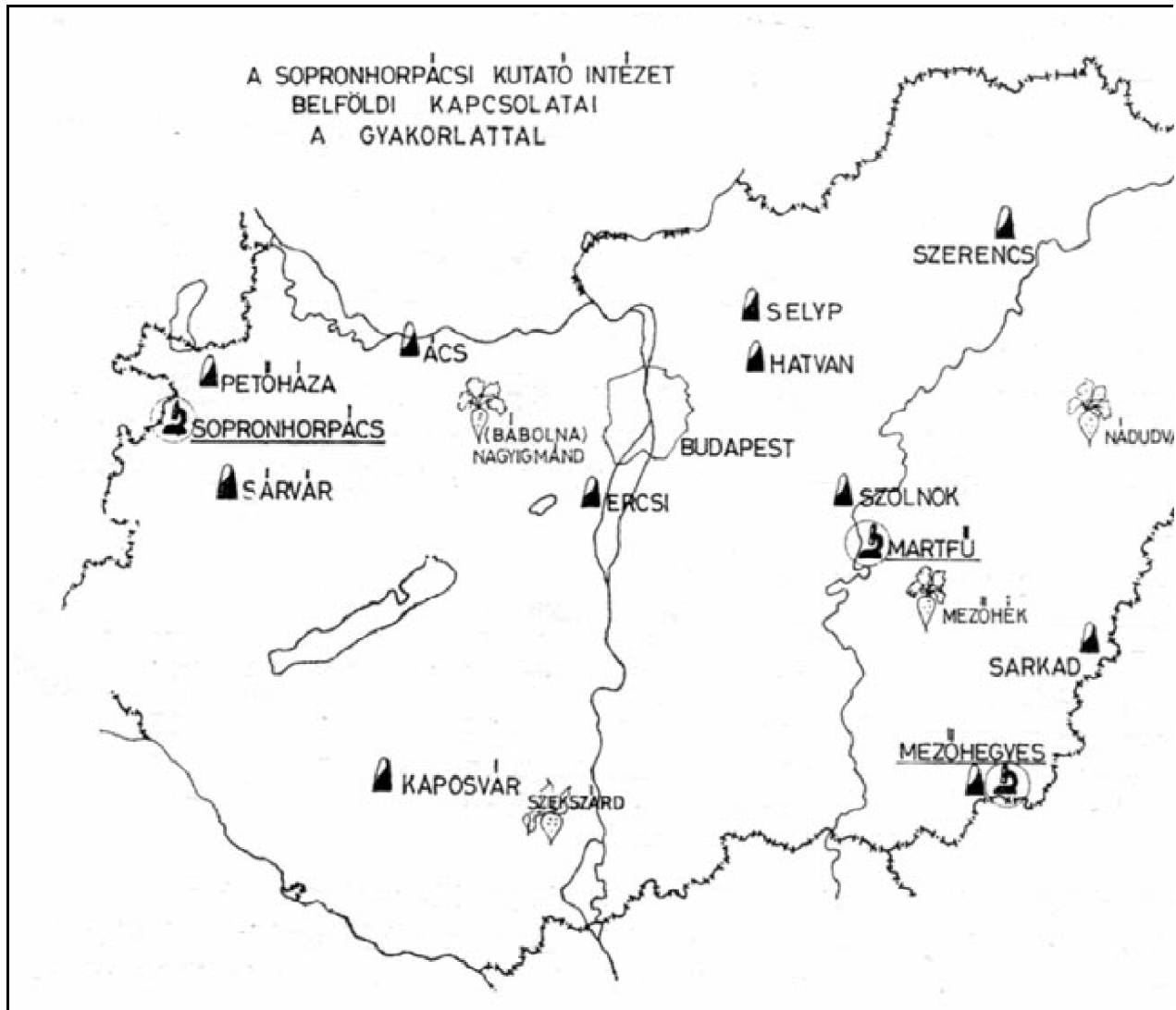
A telepek egymás közötti távolsága 15 km, ami az idegenbeporzó növények magtermesztéséhez szükséges izolációt biztosítja. A mezővédő erdősávok összetétele 24 féle, e típusok kísérleti célokat is szolgálnak. Az állattartás 1976 tavaszán megszűnt.

A volt Széchenyi kastély, mely 1771-ben épült, teljes egészében lakások célját szolgálja. Az 1973–76. években az Országos Műemléki Felügyelőség tervei szerint stílszerűen restaurálták. A kastély és a körülötte elterülő 13 ha területű park 1952-ben került az intézet kezelésébe, 1954 óta természetvédelmi terület. A parkot évszázados mezei szilvek erdőszerűen öveztek, egyes hatalmas példányai a belső részeket is díszítették, míg az 1960-as években áldozatul nem estek a szilfavész pusztításának.

Az idősebb lombhullató fák életkora 80–150 év. A kastély délnyugati szárnya előtt található hárs, Széchenyi-émlékfa, földre könyöklő ágaival ritka szép látványt nyújt. Méreteikkel kitűnnek a platánok, kőrisek, hársok és a 34 m magas tulipánfa. A múlt század dereka táján a parkban helyet kaptak a különböző exoták, melyek közül néhány ma is díszé és nevezetessége a parknak. A 145 cm törzs-körméretű

Crytomeria japonica a hazánkban található legnagyobb példány. A háború alatt és az azt követő években sok sár érte a park faállományát. 220A védetté nyilvánítás évétől a lombhullató fajok, fajták, változatok száma mintegy 470-re, az örökzöldeké mintegy 130-ra emelkedett, s további terv elsősorban az örökzöld változatok gyarapítása.

14. A mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter a MT. 2034/1976/XI. sz. határozattal a Répatermesztési Kutatóintézet (Sopronhorpács) és a Cukoripari Kutatóintézet (Budapest) összevonásával létrehozta a Cukortermelési Kutatóintézetet. Az új intézet 1977. január 1-én Szolnok székhellyel megkezdte működését. Sopronhorpácon Répatermesztési Kutató Állomás néven folyik tovább a közel félévszázados kutató munka.

13. kép

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI /
Augusztinovicz Elemér: Pröhle Jenő 70 éves

Augusztinovicz Elemér: Pröhle Jenő 70 éves

Sopron sokévszázados iskolaváros. Falai között sok kitűnő, nagy tudású tanár élt és tanított az idők folyamán, akik között nem egy polihisztor tevékenykedett és gyakorolt mély hatást tanítványaira nemcsak tudományával, de mély humánummal telített egyéniségével is. Ezeknek a sorába tartozik Pröhle Jenő is.

1909. augusztus 10-én született Sopronban. Atyja egyetemi tanár volt. Középiskolai tanulmányait a volt evang. líceumban (ma Berzsényi Gimnázium) végezte, ugyanabban az iskolában, ahol egész pedagógus pályafutását végigélte mint tanár és igazgató. Ez az iskola 51 évig volt Alma Mater a szó szoros értelmében, ahol őt tanították, ott tanított ő is évtizedekig, abban a szellemben, amelyben őt nevelték.

Egyetemi tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Egyetem bölcsészeti karán végezte mint az Eötvös Collégium tagja.

Tanári munkáját 1933-ban kezdte meg latin–görög szakos óraadó helyettes tanárként, noha matematikusnak is kiváló lett volna tanárai véleménye szerint. Később oroszból is középiskolai tanári oklevelet szerzett, de gazdag nyelvtudása a német és az angol nyelv tanítására is képesítette. Ezeken kívül még több európai nyelven olvas.

Hatalmas tudásnyagra tett szert, amit tanításában igen eredményesen kamatoztatott, nem kisebb volt a hatása tanítványaira nevelésében is. Sokoldalú tudományos tevékenységet folytatott, különösen pályája második felében. Itt is a filológiai pontosság vezette, mint ahogyan minden munkáját a rend és fegyelem jellemezte.

1942/43-ban mint tartalékos tüzérfőhadnagy teljesített a harctéren szolgálatot. 1944-ben újra behívták katonának, csapattestével Németországba került, ahonnan – Angliában töltött hadifogság után – 1946 októberében tért haza.

Visszatérte után régi iskolájában folytatta tanári munkáját. 1947. augusztus 1-én az iskola igazgatására kapott megbízást.

Igazgatása idején az iskolát Berzsényi Gimnázium néven államosították (1948). 1950-ben az iskola vezetése alól felmentették.

Ebben az évben indult meg az intézetben az orosz nyelv oktatása, amelyet elsőként ő vezetett. Három évi újabb tanárkodás után, órái egyrészének meghagyásával, az iskola függetlenített könyvtárosaként dolgozott, 1970-től ugyanilyen minőségben dolgozik nyugdíjasként az iskolában.

Az 1950-es években a Magyar Szovjet Társaság orosz nyelvi tanfolyamát vezette, majd a városi Művelődési Ház, később a TIT angol tanfolyamain tanított. A Soproni Könyvtárközi Bizottságnak, annak megalakulása óta, aktív tagja, 1978-ig elnöke.

A soproni Liszt Ferenc Múzeum különkiállításainak anyagához rendszeresen biztosított és biztosít anyagot, több kiállítás rendezésében is résztvett. Kiemelkedő munkája volt a Berzsényi Gimnázium könyvtárának 300 éves évfordulójára rendezett kiállítás, valamint 1976-ban a Berzsényi emlékkiállítás megrendezése is.

Amikor az iskola 1957-ben fennállásának 400. (más vélemény szerint 300.) évfordulóját ünnepelte, Csatkai Endre múzeumi főigazgató közreműködésével az iskolának otthont adó város történetét is jól tükröző iskolatörténeti kiállítást rendezett (SSz. 1958, 367). A kiállítás anyagát azóta is gyarapítja fáradhatatlan munkájával. (Felettebb sajnálatos, hogy ez a könyvanyagában páratlan iskolamúzeum illetékesek részéről nem részesül megérdemelt megbecsülésben.)

Tanítványaira tett hatása mindmáig maradandó. Kiemelkedő pedagógiai és tudományos munkássága elismerésül 1957-ben „Az oktatásügy kiváló dolgozója” kitüntetésben részesült. A város kulturális életében való részvétele méltánylásul 1971-ben Lackner Kristóf emlékérmét, 1977-ben pedig Pro Urbe kitüntetést kapott.

A Soproni Szemle munkájában annak újjászervezése (1955) óta részt vesz, 1967 óta mint a szerkesztő bizottság tagja. A folyóiratban megjelenő tanulmányok, cikkek [222](#)gyakran hivatkoznak segítő munkájára, köszönetüket fejezik ki a kapott támogatásért. Önzetlenül segít minden hozzá forduló tudományos kutatót roppant anyagismeretével, könyvtára gazdag kincseivel. Tudásánál csak szerénysége nagyobb.

Sok rövidebb-hosszabb cikke jelent meg nyomtatásban, főként a Soproni Szemlében, de írt a Filológiai Közönybe, Könyv és Nevelésbe, Magyar Pedagógiába, Irodalomtörténeti Közleményekben, valamint a Vasi Szemlébe is. Írásai jórészt irodalomtörténeti és könyvtártörténeti tárgyúak. Kutatásai eredményeivel és közléseivel nagymértékben gazdagította tudományos életünket, adatgyűjtő munkássága felettebb becses.

Élőszóval kevésszer nyilatkozik meg, emlékezetes sikerű volt mégis a Magyar Irodalomtörténeti Társaság soproni vándorgyűlésén (1978. V. 21.) „Makoviczky Dusán diákkora” címmel tartott előadása.

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Gömöri János: A soproni középkori zsinagóga régészeti kutatása

Gömöri János: A soproni középkori zsinagóga régészeti kutatása

1. Az 1300 körül épült, régebbi soproni zsinagóga műemléki feltárásához régészeti kutatás is társult. Az Országos Műemléki Felügyelőség megbízásából 1973–75-ben végeztem ezt a munkát. Munkatársam, Dávid Ferenc, az Új u. 22–24. sz. telken talált zsinagóga falkutatásának eredményeiből, a középkori soproni zsidóságra vonatkozó történeti adatokból és az ismert európai analógiákból plasztikusan felvázolta¹⁽⁵⁾ a zsinagóga építéstörténetét és meghatározta helyét a hasonló emlékek ritka sorában. Érintőleg említette az ásátás eredményeit²⁽⁶⁾ is helyszíni beszélgetéseink és előzetes³⁽⁷⁾ értékelésem alapján.

Dávid Ferenc kiváló könyvének megjelenése után érdemes fiókomból elővenni és jegyzetekkel ellátva közzétenni azt az előadásszöveget, amelyben a régészeti feltárás egyik eredményét, a rituális fürdő kiásását

ismertetem.⁴⁽⁸⁾ Az ásatási jelentés – terjedelme és eltérő profilja miatt – sajnos nem jelenthetett meg a falkutatásról és műemléki helyreállításról szóló dolgozatokkal együtt. A SSz.-ben megszabott terjedelmi határok első lépésben a fürdőként meghatározott falazott verem és leletei ismertetését teszik lehetővé. Erről az eddig egyedülálló objektumról csak néhány soros ásatási jelentésekben,⁵⁽⁹⁾ a műemléki helyreállítást ismertető közleményekben⁶⁽¹⁰⁾ és a féltoronyi (ma: Halbturm) kiállítás katalógusában⁷⁽¹¹⁾ történt említés.

Az alábbiakban részletesebben ismertetem az objektum feltárását és leleteit, hogy a kútszerű verem egykori rendeltetését és használatának idejét valamivel hitelesebben⁸⁽¹²⁾ határozhassuk meg.

2231967-ben Tóth Sándor művészettörténész falkutatással fedezte fel a második soproni zsinagógát, miután 10 évvel korábban ugyancsak az Új utcában (középkori *Judengasse*) egy másik egyhajós terem-zsinagógát már feltártak és helyreállítottak.⁹⁽¹³⁾ A korábban felfedezett soproni zsinagóga 1350–70 között Izrael bécsi, majd soproni „bankár” magánzsinagógája volt.¹⁰⁽¹⁴⁾ Az újabban megtalált zsinagóga a régebbi, egy emberöltővel korábban, 1300–1320 között épülhetett, mint a 10 házegységnyi zsidó közösség imaháza.

1. kép. 1. A rituális fürdő; 2. Karólyukak; 3. A bima alapozása a zsinagógában; 4. Áronfülkéhez vezető lépcső és előtér; 5. A zsinagóga középkori folyosója; 6. Asszonyzsinagóga; 7. Ispotály; 8. József zsidó háza

224 Mint általában a középkori zsidó közösségek zsinagógái mellett, a zsinagóga udvaron (Synagogenhof, Schulhof, Curia Judeorum), Sopronban is felépítették az asszonyzsinagógát (Frauensynagoge, Frauenschul), a szegények házát, az ispotályt (Hospital), továbbá a zsinagóga bejárata előtti folyosót. A zsinagóga felmenő falait, és e melléképítményeket Dávid Ferenc művészettörténész falkutatása tárta fel.

A zsinagógaudvaron egy további középkori házat, József zsidó házaként azonosíthatott. Egyéb közösségi létesítményeken kívül,¹¹⁽¹⁵⁾ minden zsinagóga elengedhetetlen melléképítménye volt a rituális fürdő. Ennek

felkutatására kaptam 1973-ban megbízást az Országos Műemléki Felügyelőségtől.

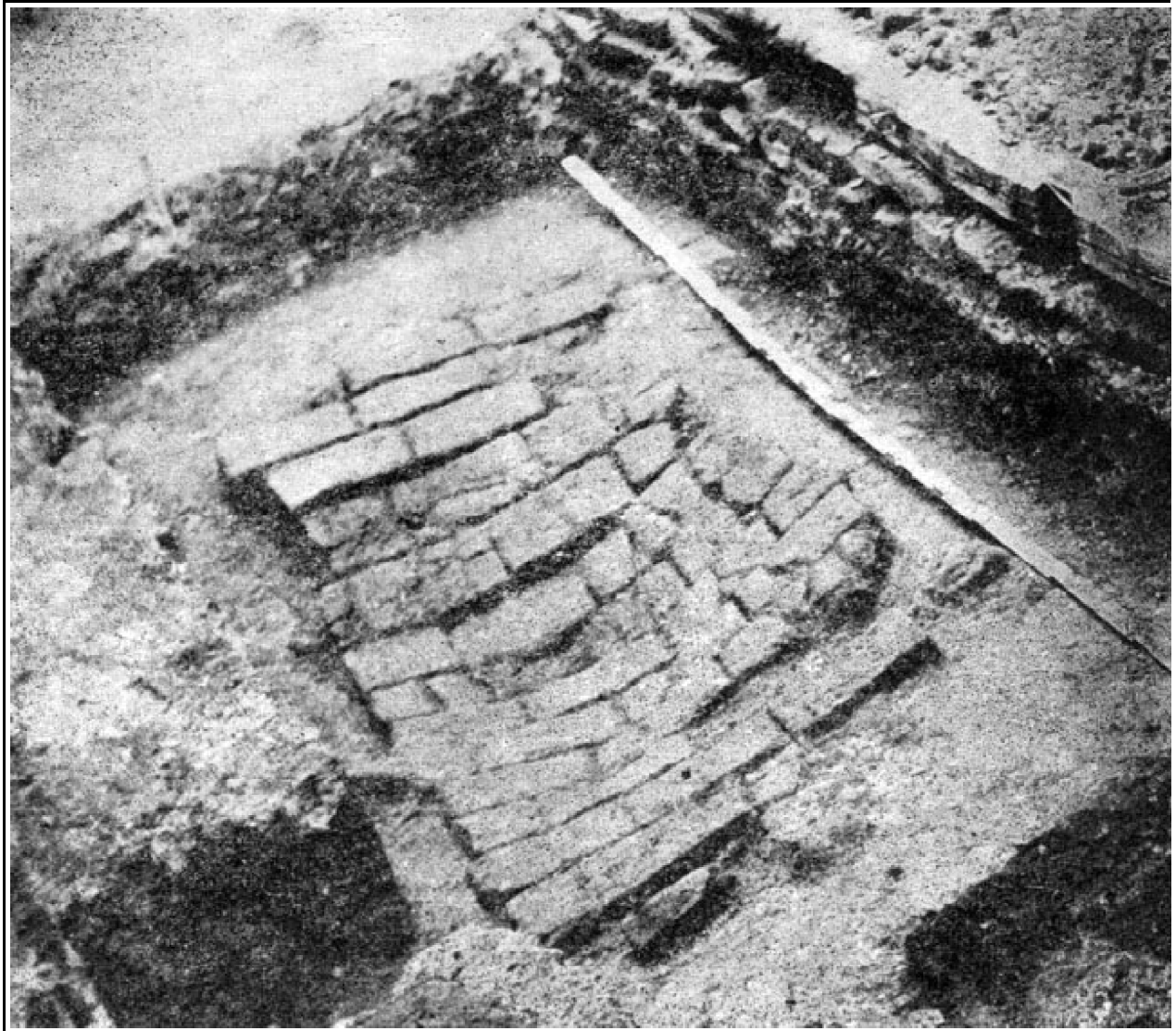
A régészeti ásatás római utat, zsinagóga alatti korábbi épületmaradványokat és a zsinagóga elhagyása utáni objektumokat is feltárt.¹²⁽¹⁶⁾ Ezeket a régészeti feltárásnak a zsinagógával kapcsolatos egyéb eredményeivel együtt a későbbiekben ismertetjük. Érdekes lelet a zsinagóga közepén feltárt Almemor (az *al-minbar* arab szó után), azaz tóraolvasó asztal, vagy bima hatszögű kőalapozása¹³⁽¹⁷⁾, a frigyszekrényhez vezető lépcső¹⁴⁽¹⁸⁾ és annak előtere, valamint a téglapadló¹⁵⁽¹⁹⁾, amelynek két középkori periódusa is megfigyelhető (1. kép).

2. A rituális fürdő

Az 1379-ből fennmaradt első soproni házösszeírás¹⁶⁽²⁰⁾ Sopron belvárosában, a Hátsó kapu közelében említ egy tisztasági fürdőt (*dy padstuben ain haus*), a külvárosi Kovács utcában (*Schmidgasse*), egymás közelében három további fürdöházat, felső-, középső- és alsó – fürdöházakat (*dy obren patstuben 1/2 ház, miterpatstuben 1 1/2 ház, nidrer padstuben 1/2 ház*). A Zsidó utcában említi a jegyzék az ötödik fürdőt *Tukchaus* (1/2 ház) néven.¹⁷⁽²¹⁾ Ez a zsidók rituális fürdője volt, de helyileg nem az ismert zsinagógák egyikének telkére azonosítható, hanem az utca Fő tér felőli részére. Ezért feltételezhető, hogy a tisztasági fürdő szerepét töltötte be elsősorban. 1524-ben, a zsidók Sopronból való kiűzetése előtt két évvel olvashatunk velük kapcsolatban még egyszer a fürdésről: a községi képviselő tiltakozik az ellen, hogy a zsidók a keresztény tisztasági fürdőket használják.¹⁸⁽²²⁾ Ez arra utal, hogy ebben az időben csak rituális fürdőjük létezhetett Sopronban.

3. A régészeti feltárás

A zsinagóga északi udvarán egy 150×150 cm alapterületű, 420 cm mély, kőfalú kutat tártunk fel. A szögletes alaprajzú kút kőfala 30–40 cm vastag és az újkori szint alatt 60–100 cm mélyen bukkant elő. Kb. ebben a mélységben volt a XV. századi ²²⁵járószint is, amelyen a kút mellett a jellegzetes edénytöredékek kíséretében egy számszeríjdíó is előkerült. Ez a jellegzetes számszeríjtartozék még szaruívű számszeríjhoz tartozhatott. Éppen a XVI. század elején kezdi Sopronban felváltani az acélívű számszeríj a szaruívű számszeríjat a helyi írott források szerint.¹⁹⁽²³⁾

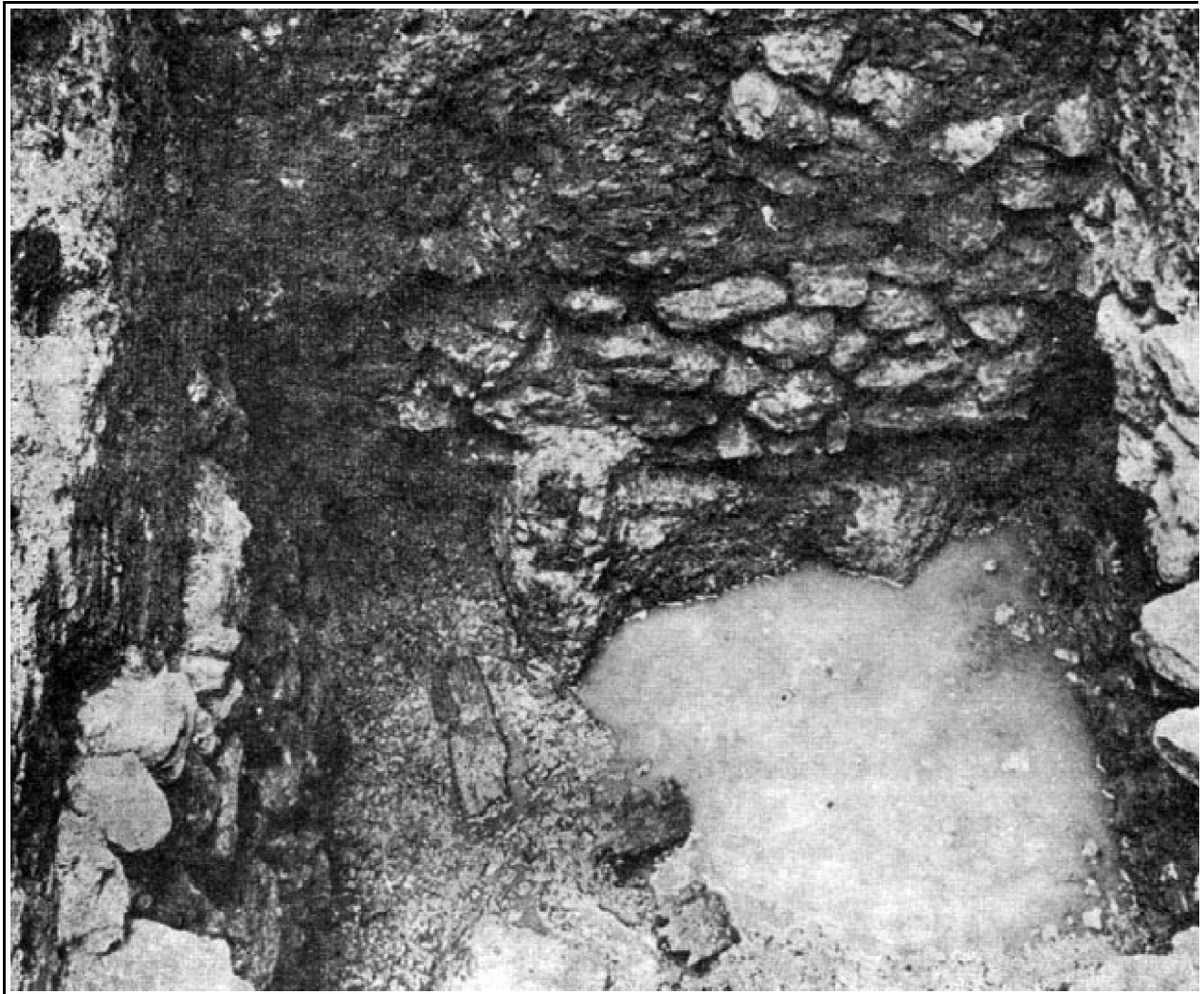
2. kép. Barokk téglapadló horpadása a fürdő előtti középkori gödör fölött

Miután a kút feltöltésében 190 és 250 cm mélyen egy létra szárai bukkantak elő, feltételeztük, hogy a falazott kút a rituális fürdő szerepét töltötte be. Ezt bizonyítja, hogy a 230 cm hosszúságban megmaradt létraszárak a kút aljába fúródnak. Egymás mellett *in situ* kerültek elő, nem utólag a kút feltöltéseként, mint az egyéb, közel 300 lelet zöme. A létra megmaradt szárdarabjain 7-7 létrafok lyukát számolhatjuk meg, emellett 3 olyan ferde befúrást, amelyek a létrának a mikve falához való erősítésére szolgáltak. A mikve kőfalán körben famaradványok utaltak az egy-egy méter mélységben elhelyezett polcra, amelyre a fürdést végzők esetleg törülközőjüket, megmerítendő edényeiket helyezhették.

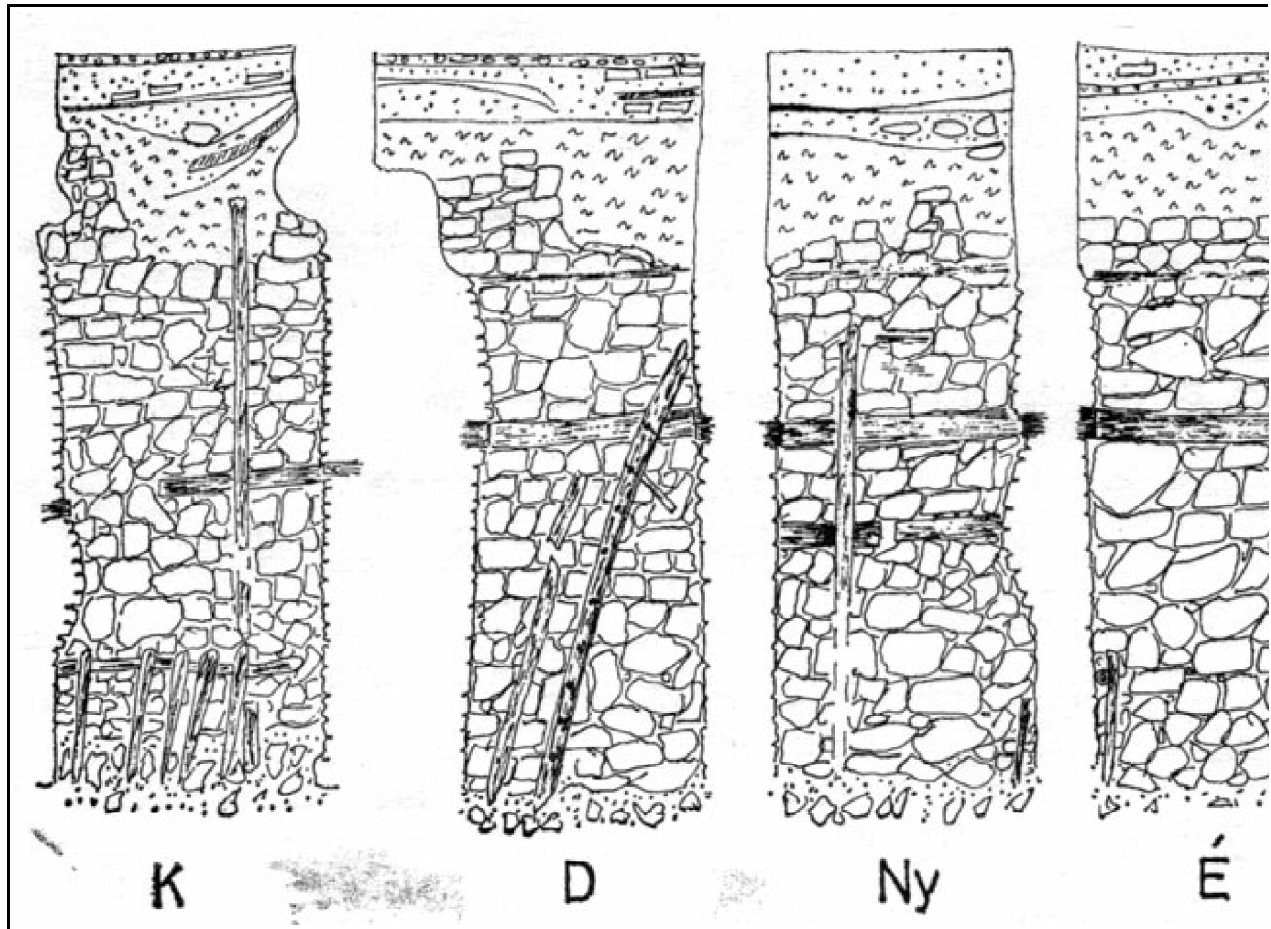
A mikve falát merevítő fagerendákat statikai megfontolásból építették be. A mikve alján levert karók talán a megroggyant kőfal beomlásának megakadályozása végett készültek.

A zsinagóga melletti helyzete és az *in situ* megtalált létra alapján tételezzük fel, hogy az élővizet szolgáltató

falazott verem nem egyszerű kút, hanem rituális fürdő (*Mikwah*) volt.

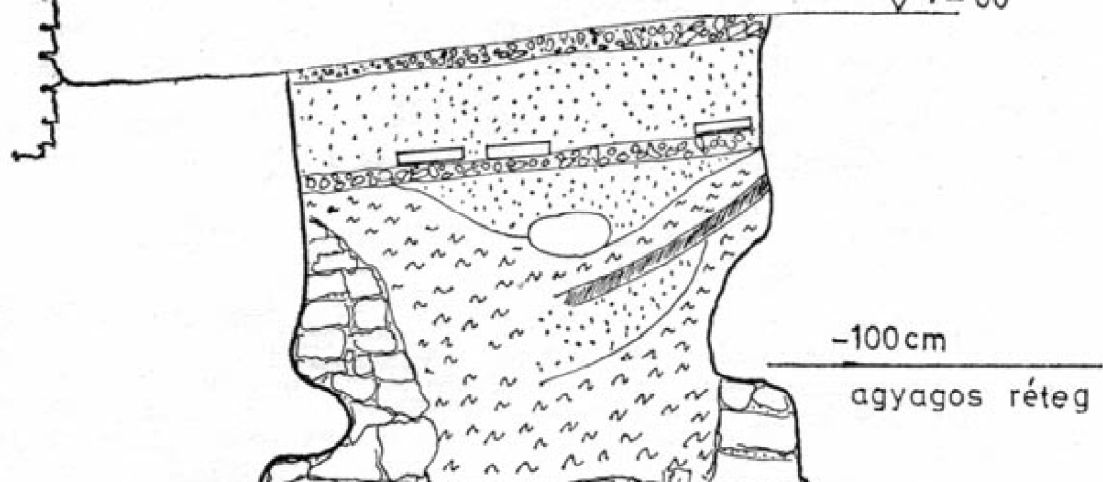
2263. kép. A fürdő feltöltésének felső rétege a létra elkorhadt szárának végével

4. kép. A fürdő kútjának keleti, déli, nyugati és északi metszete, belső nézete

1974. ÉVI UDVARSZINT

▽ + - 00

-100 cm

agyagos réteg

-150 cm

barna, laza törmelék

-200 cm

barna, laza

-250 cm

vízállás

iszapos réteg

sok cseresznyemag

-300 cm

iszapos

-350 cm

-400 cm

tiszta iszap

+0+0

2275. kép. A fürdő feltöltésének rétegei

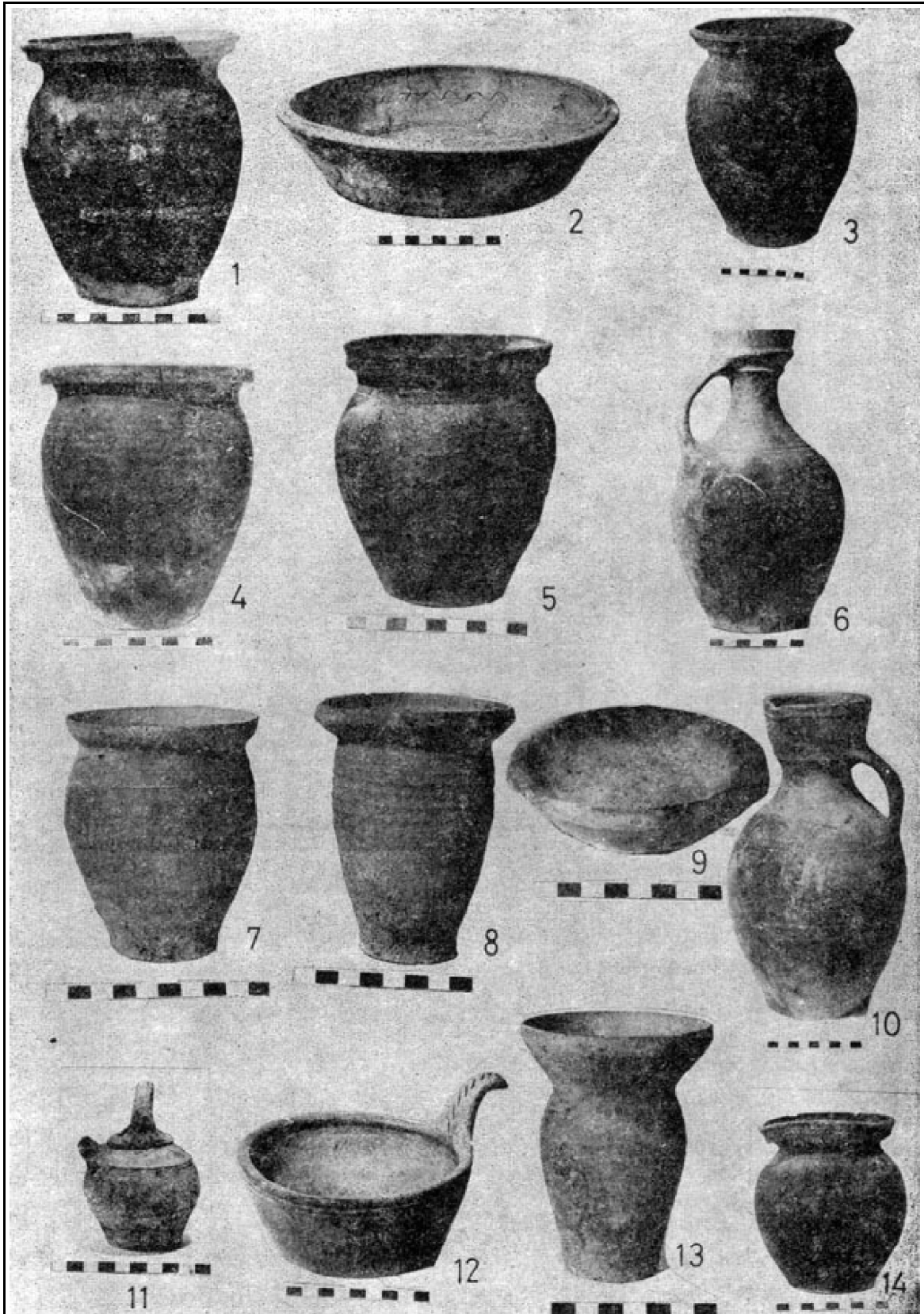
228A mikvétől keletre 150 cm-re egy 180 cm átmérőjű, karókkal erősített falú épületrészletet tártunk fel. Alatta egy XIV–XV. századi edényeket tartalmazó, feltöltött verem arra utalhat, hogy az építmény a rituális fürdő használatának csak legkésőbbi periódusában funkcionálhatott. A mikwe és az előtte feltárt verem leletanyagának hasonlósága alapján feltehető, hogy a rituális fürdőt és a hulladék vermet egyidőben, a zsidók egyik kiűzése után töltötték fel: 1360-ban vagy 1526-ban, esetleg 1460 és 1490 között, mikor szintén több támadás érte a város részéről a soproni zsidókat.²⁰⁽²⁴⁾ Mikor készítették és meddig használták a mikvét, kapcsolatban állt-e a fürdővel az előtte feltárt építmény, mint öltöző? E szempontból vizsgáljuk meg a rituális fürdő feltöltésének leleteit (2. kép).

4. A rituális fürdő leletei (3–4. kép).

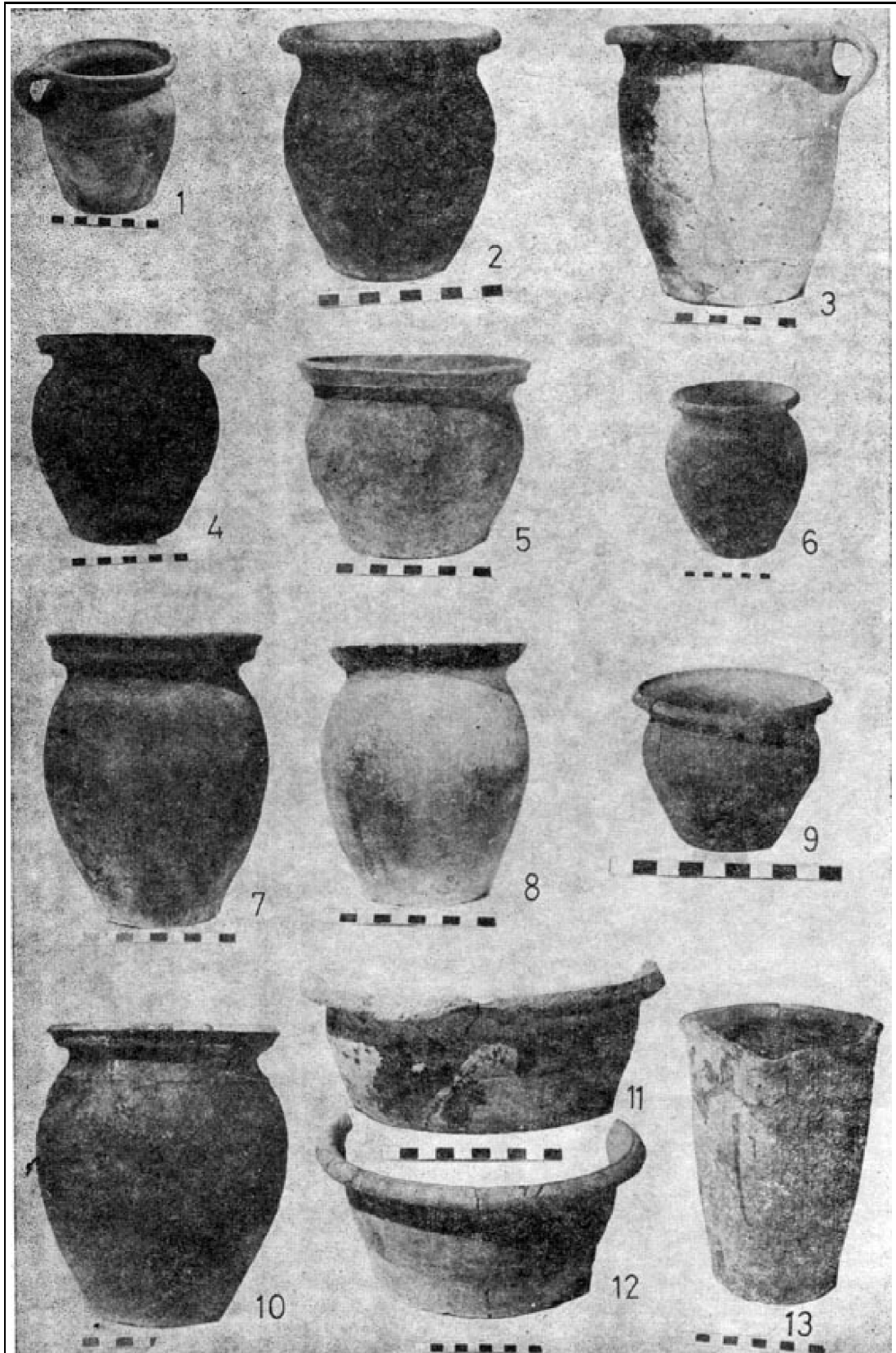
A rituális fürdő alját (420 cm mélyen) tört kövek képezték, ezeken keresztül szivárgott fel a víz. A kút alja az idők folyamán eliszaposodott, erre utal az a 70 cm vastag tiszta iszapréteg, amelyben egy szőlőtőkén kívül csak kerámialeletek voltak. Ezek egyrészt a használatbavétel előtti rituális edény-megmerítéskor eshettek a kútba (főzőfazekak, fedők, tálak), másrészt a rituális fürdésnél kisebb merítőedénnyel locsolta magát a fürdőző, vagy őt a neki segítő samesz,²¹⁽²⁵⁾ aki a fürdő állandó alkalmazottja lehetett. Az iszapréteg tisztasága mutatja, hogy ebben az időben hulladékot nem dobáltak a fürdőbe (5. kép).

A legmélyebben talált fazekak, fedők és tálak XIII–XIV. századiak, soproni²²⁽²⁶⁾ és távolabbi²³⁽²⁷⁾ analógiák alapján. A fürdésnél használt locsolóedények, a bevagdalt fülű merítőedény²⁴⁽²⁸⁾ a kiöntőcsöves, kantárfüles edényke²⁵⁽²⁹⁾ osztrák importárak, amelyek Sopron XIII. századvégi rétegeiben már több helyen előkerültek (6. kép).

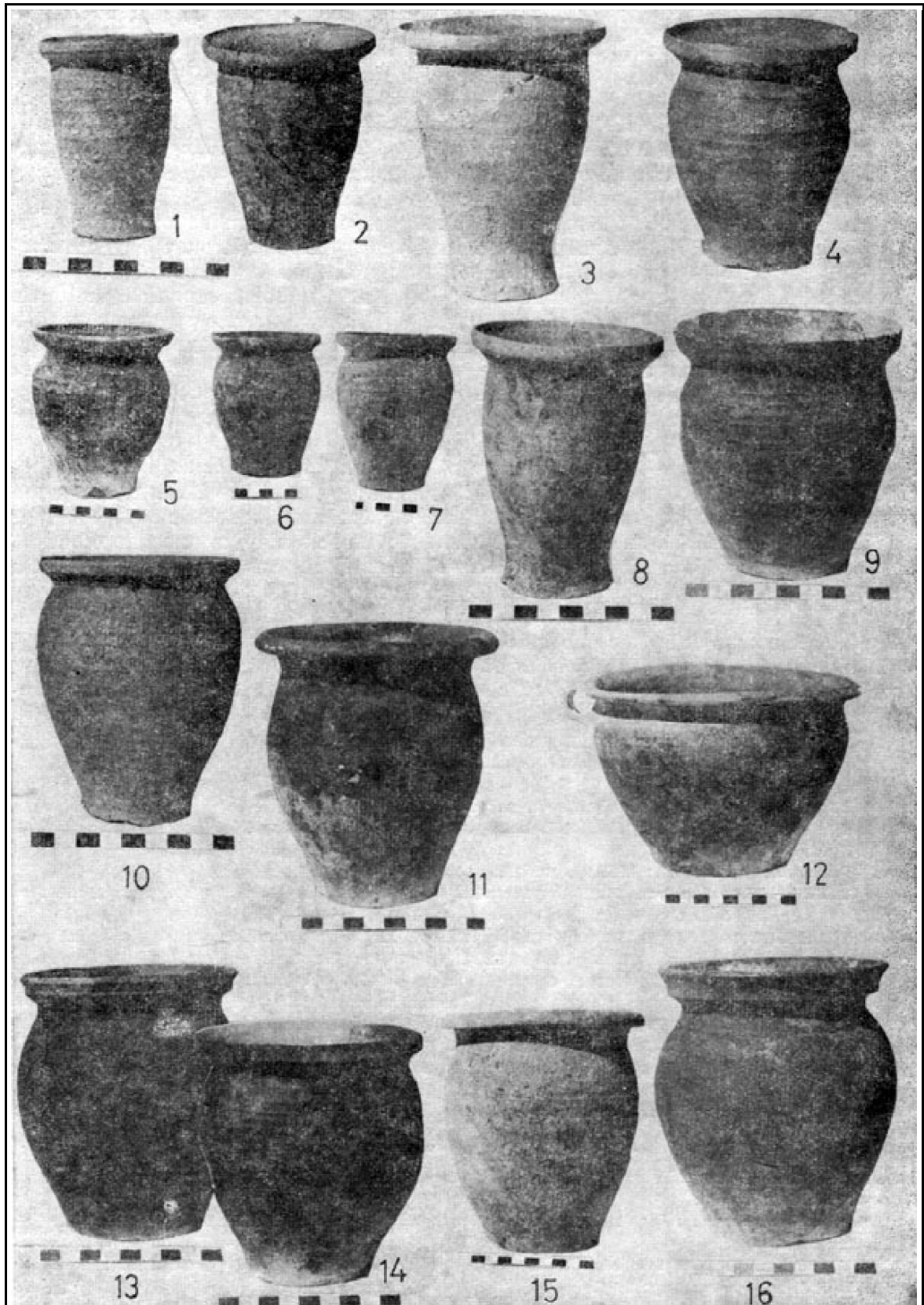
350 cm mélységben a kút egyik sarkában, az iszapba fúródva egymásba rakott fazekak, csuprok sorozata került elő. Ezeket együtt merítették meg használatbavétel előtt és kiestek a kézből. Eddig tartott a fürdő természetes feltöltődése, amely a kerámialeletek²⁶⁽³⁰⁾ és a cseppes díszű üveg pohár²⁷⁽³¹⁾ töredék (Nuppenbecher) alapján a XIV. században befejeződött (7. kép).

2296. kép. Cserépedények a fürdő feltöltéséből (–350–420 cm)

2307. kép. Cserépedények a fürdő feltöltéséből (–300–350 cm)

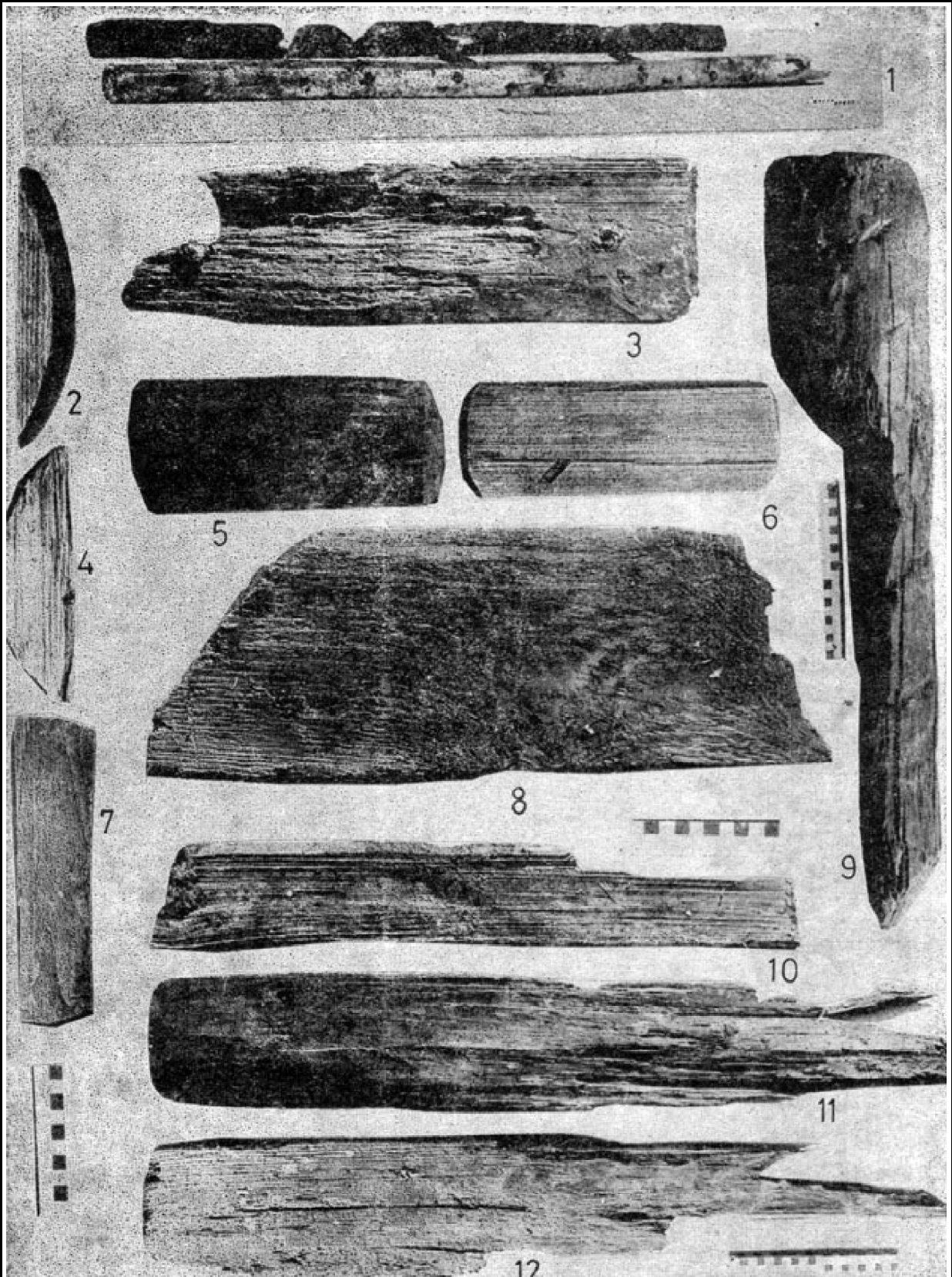

2318. kép. Cserépedények a fürdő feltöltéséből (–220–300 cm)

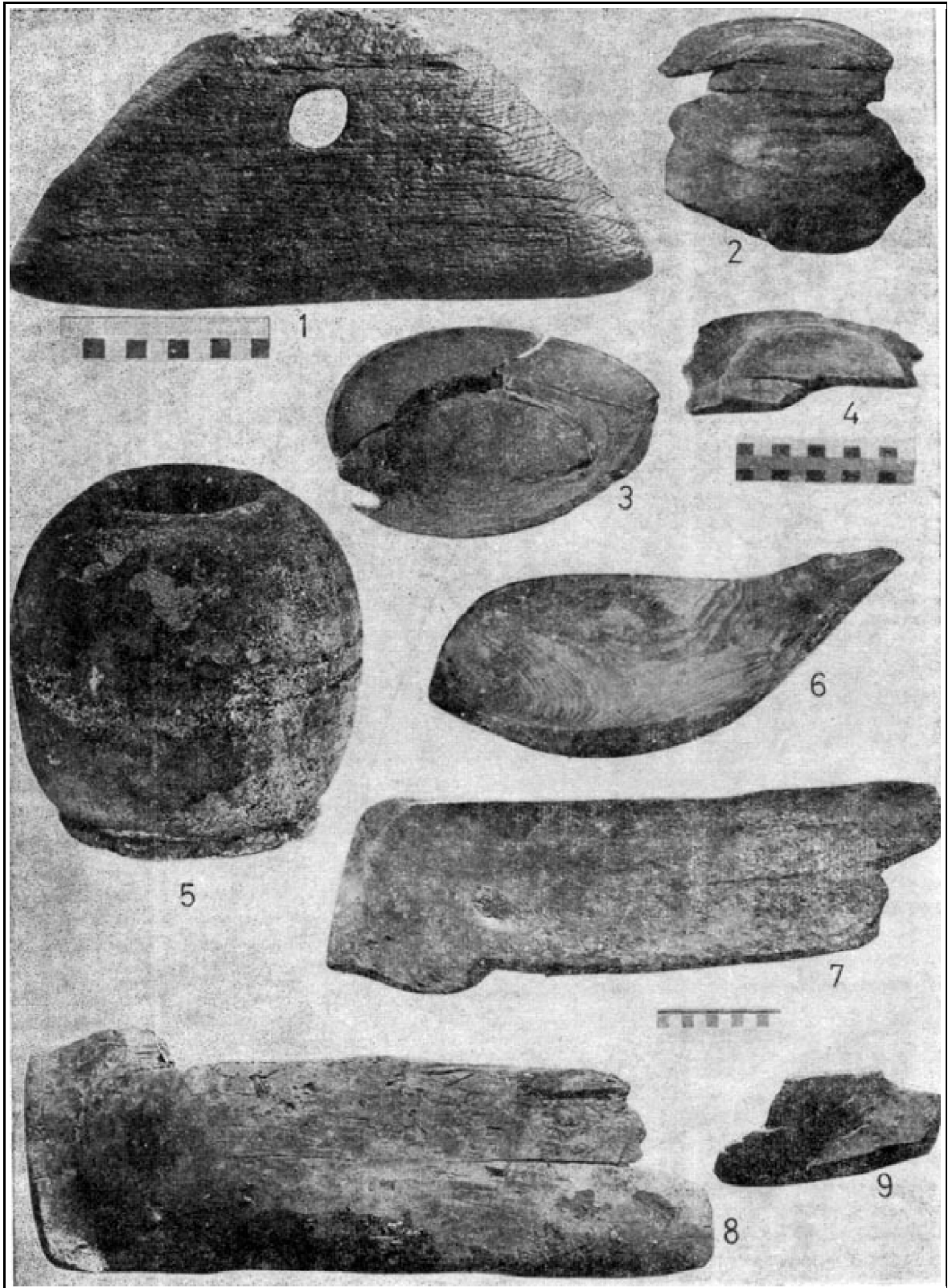
300 cm mélyen az iszapban cseresznyemagok jelentek meg. Itt találtuk a legmélyebben fekvő faragott fahasábokat,²⁸⁽³²⁾ deszkadarabokat, létrafokokat²⁹⁽³³⁾ is egy olyan kerámiakészítménnyel, kályhaszemmel,³⁰⁽³⁴⁾ amelynek a fürdőhöz, funkcionálisan már ²³²semmi köze sincs. Ebben az iszapos rétegben megjelennek a sötét és barna színű, kerekített, vastagított peremű fazekak³¹⁽³⁵⁾ és tálak,³²⁽³⁶⁾ amelyek már a XIV. század második felére, a XV. századra jellemzőek (7. kép: 11–12; 8. kép).

250 cm mélyen rétegváltás van. Itt sok gyümölcsmagot, egy ép tojást³³⁽³⁷⁾ és számos fafaragványt találtunk; lefelé az iszaprétegben, két szétesett dézsa³⁴⁽³⁸⁾ dongái és alja, fatányérok,³⁵⁽³⁹⁾ fakanál³⁶⁽⁴⁰⁾ és fából készült sótartó (?)³⁷⁽⁴¹⁾ átlukasztott fakorong³⁹⁽⁴²⁾ (kurugla-kerék) és háziipari eszközök faalkatrészei, motollakerék küllője (?), szövőszék-ék (?) hevertek. 250 cm felett a laza barna földben a különböző méretű főzfazekakon és töredékeiken kívül további fa tárgyak: ép teknő,³⁹⁽⁴³⁾ szénvonó,⁴⁰⁽⁴⁴⁾ lyukas korongok, deszkadarabok kerültek elő (9–13. kép). 200 cm mélyen, vörös, bordázott poharak hevertek a feltöltés tetején. Abból a karcsú, gótikus pohártípusból,⁴¹⁽⁴⁵⁾ amelyet Sopronban XV. századi leletekkel együtt találunk. E fölött már további kerámialeleteket nem találtunk; csak a feltöltés felső részén egy sárgamázos kis perselyt, amely szintén a XV. századra datálható. E fölött a fürdő feltöltését lezáró vastag agyagréteg figyelhető meg. Ez az agyagréteg zárja le a második verem feltöltését is, amelynek legfelsőbb rétegében szintén XV. századi vörös, bordázott agyagpoharak⁴²⁽⁴⁶⁾ (8. kép: 1–8) hevernek. Az agyagos záróréteget és részben a második gödör feltöltését vágja a karólyukas építmény. Így az a fürdőnél későbbi, XVI. századi.

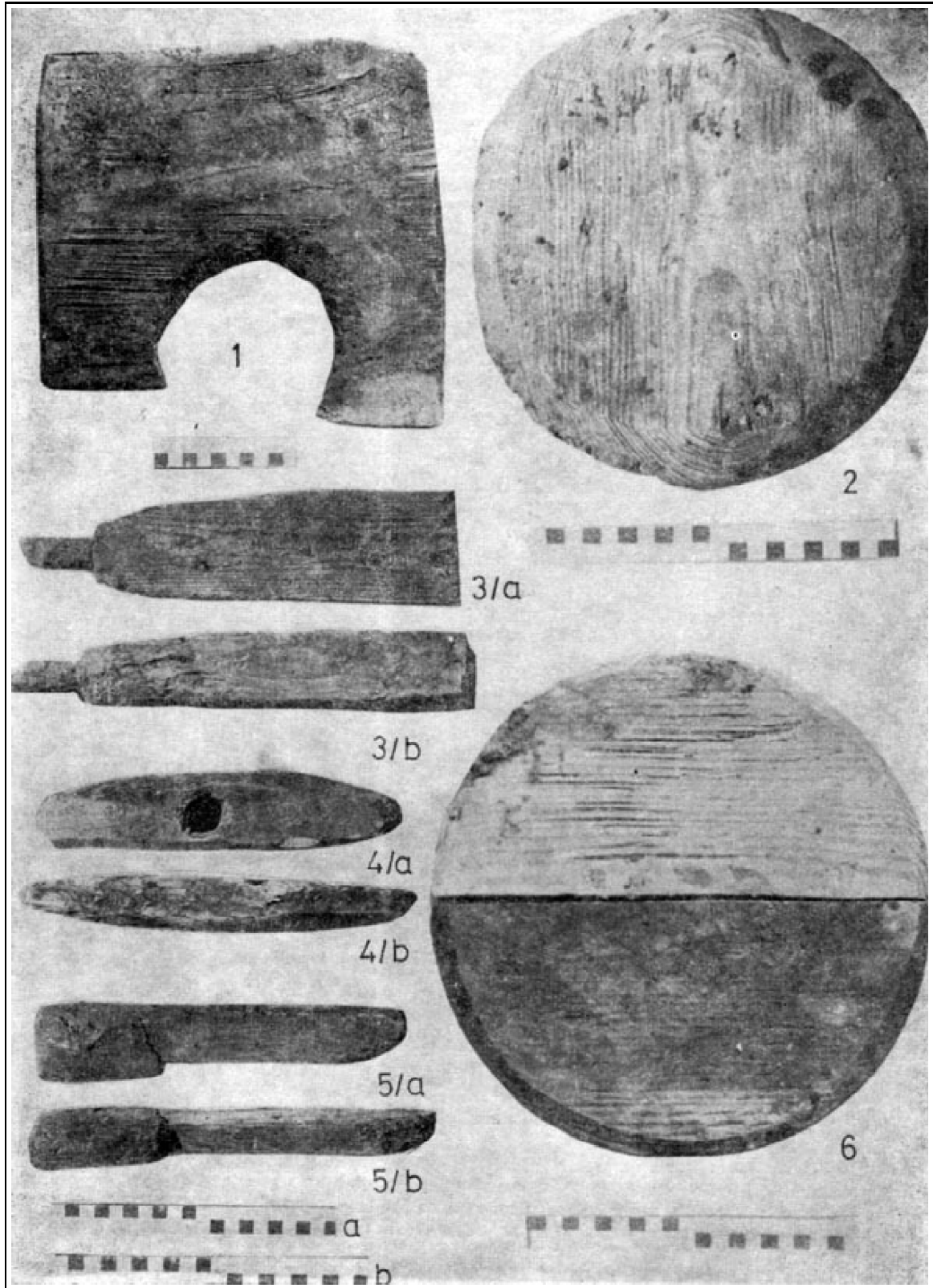
A fürdő feltöltésében nem találtunk olyan XVI. századra jellemző kerámiát, peremén pecséttel ellátott grafitos ausztriai fazekakat,⁴³⁽⁴⁷⁾ vagy pl. rovátkolt, piros poharakat,⁴⁴⁽⁴⁸⁾ amelyek a zsinagóga udvarán máshol előkerültek. Az üvegleletek között is a datálható⁴⁵⁽⁴⁹⁾ legkésőbbi darabok XV. századiak. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a rituális fürdőt a XIV. század elejétől használták, egy időben létesítették a zsinagógával. A XV. században a fürdőt elhagyták, feltöltötték. Nem tudni, hogy erre a belső vizzályok miatt került-e sor, vagy pedig azért, mert másik fürdőt létesítettek. A leletanyag részletesebb kiértékelése a pontosabb datálást elősegíti. Annyi máris megállapítható, hogy a rituális fürdőt nem 1526-ban, a zsidók kiűzetésekor, hanem korábban megszüntették. Ugyanakkor a zsinagógát 1526-ig rendeltetése szerint használták.

2339. kép. 1. Létra; 2–12. Faragott deszka- és fadarabok a fürdő feltöltéséből

23410. kép. 1. Szénvonó; 2–4. Fatányér; 5. Esztergált sótartó; 6. Fakanál; 7–9. Teknő

23511. kép. 1. deszkaülöke; 2., 6. Dézsák alja; 3–4. Motolla alkatrészei; 5. Ék a fürdő feltöltéséből

A soproni rituális fürdő az ismert mikwék sorában szerény, de fontos helyet foglal [236](#)el. Méreteit a Talmud [46\(50\)](#) előírásai szabják meg, így hasonlít az ismert zsidó fürdőkre, amelyeket Jeruzsálemtől [47\(51\)](#) Kölnig, [48\(52\)](#) az ókortól a középkorig létesítettek, és amelyekben minden esetben lépcső vezet az élővizet adó kúthoz.

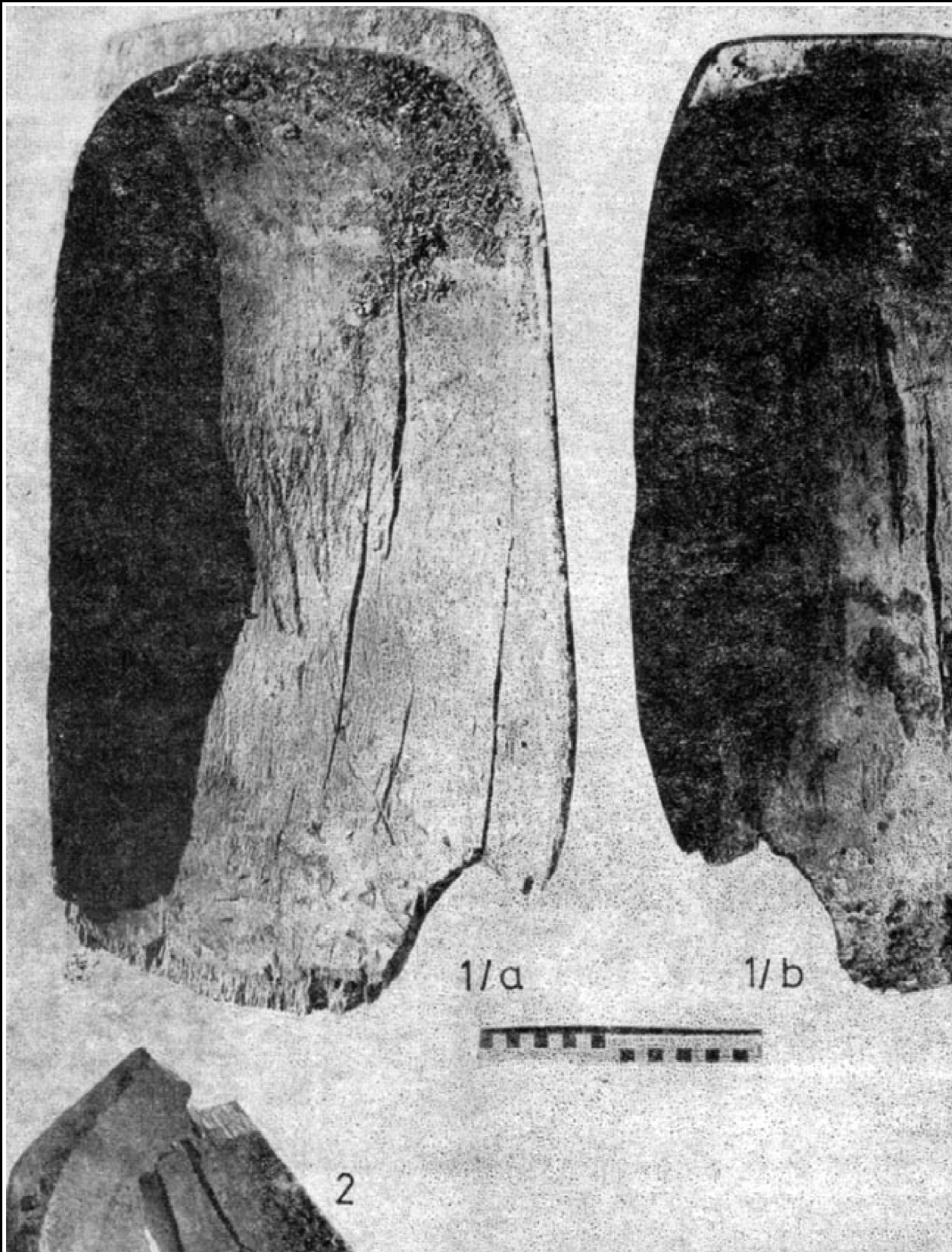
A középkori európai zsidó fürdők közül a kölni (1170) mellett legismertebb a speyeri (1200), amely a régi román stílusú fürdők formájára épült. [49\(53\)](#) A kölni mikve 16 m mély, a kút körül kőből épített csigalépcső vezet le a vízhez. A nagy vízmélység miatt kellett ilyen lépcsőzetet építeni. Ezt a feladatot Speyerben a vízhez vezető 18,5 m hosszú földalatti lejtős folyosóval oldották meg. A kölni fürdőtípusba tartozik a friedbergi (1260) és andernachi (XIV. sz.) fürdő. A speyeri mintájára épült az Offenburgi (1350 k.). A kölni városház pincéjében [50\(54\)](#) és a prágai Pinkász zsinagóga melletti egyik pincében a zsidófürdők (?) harmadik típusa figyelhető meg, amikor is az élővizet a pincében ásott szögletes kúttal érik el.

A soproni zsidófürdő ezektől annyiban tér el, hogy az akkor is kb. 2 m mélységben jelentkező talajvíz eléréséhez nem kellett komolyabb lépcsőrendszerrel ellátott kutat építeni. Elég volt egy egyszerű kútba, a DK-i sarokba létrát rögzíteni és néhány lépcsőfokkal elérhető volt az élő víz, ahol asszonyoknak és lányoknak havonta, a rabbinak, metszőnek (sakler), kántornak, és a szent könyvek másolójának [51\(55\)](#) naponta meg kellett tisztálkodnia.

A fürdő felépítésére nem kaptunk biztos adatokat. Nyilvánvalóan fedett volt, amely az ismert analógiák alapján felülről kaphatta a belső világosságot. Egy XIV. századi spanyol haggada ábrája [52\(56\)](#) is ilyen felülről megvilágított mikvét ábrázol. Ez igazolja az Országos Műemléki Felügyelőség merész rekonstrukcióját, amelynek során a mikve fölé kupolás védőépületet emelt tetővilágítással.

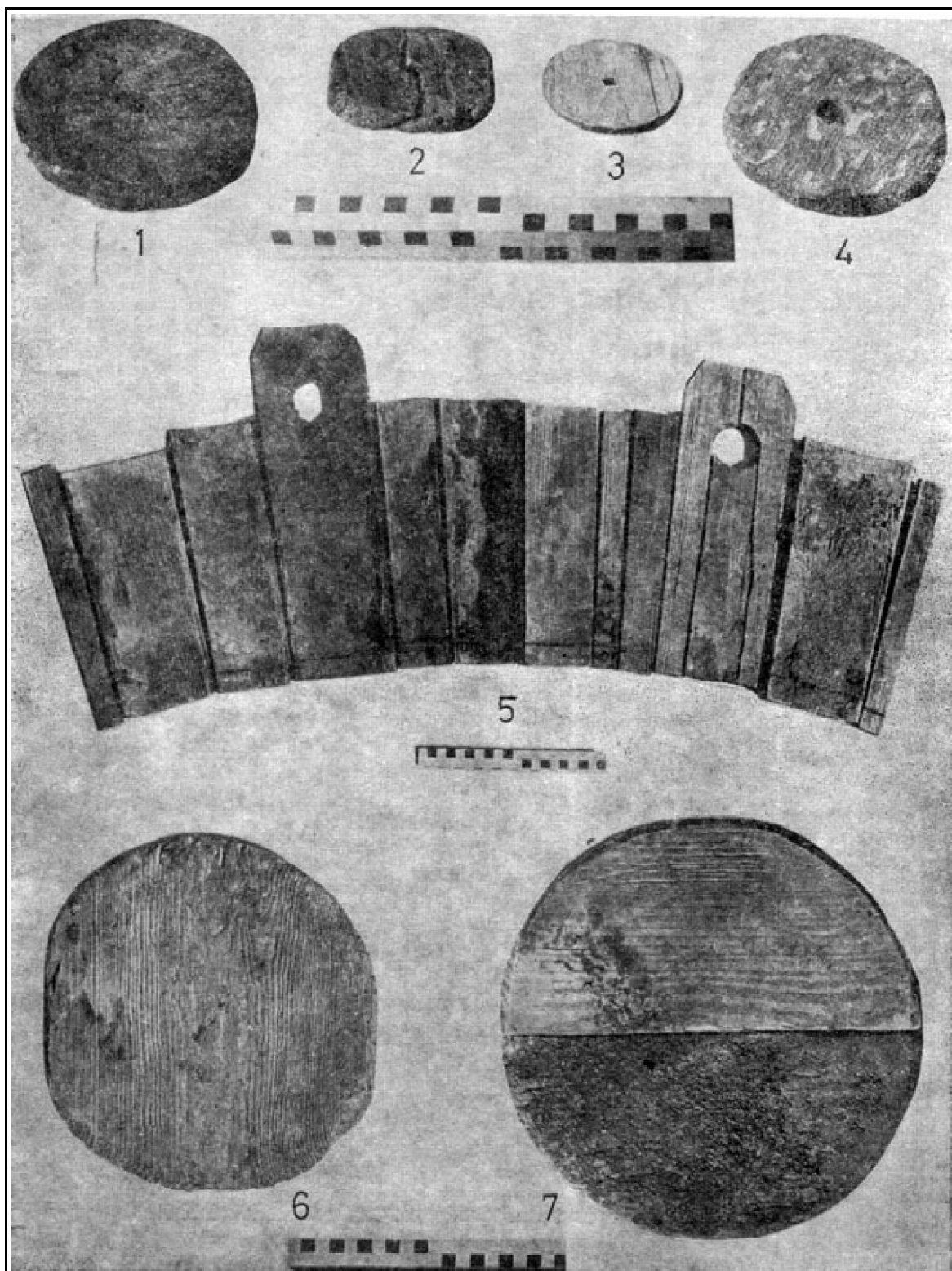
A védőépületben a mikve feltárása során előkerült leletek egy része látható, a létra eredetije konzerválva a múzeumba került, a rituális fürdőben [53\(57\)](#) a létra másolatát helyeztük el.

Az 1. képen 2. számmal jelzett karólyukas építmény alatt kerek középkori gödröt tártunk fel. A szabályos kerek (2.) gödör a melegvizet fürdésnél földbe mélyesztett kád helye lehetett.

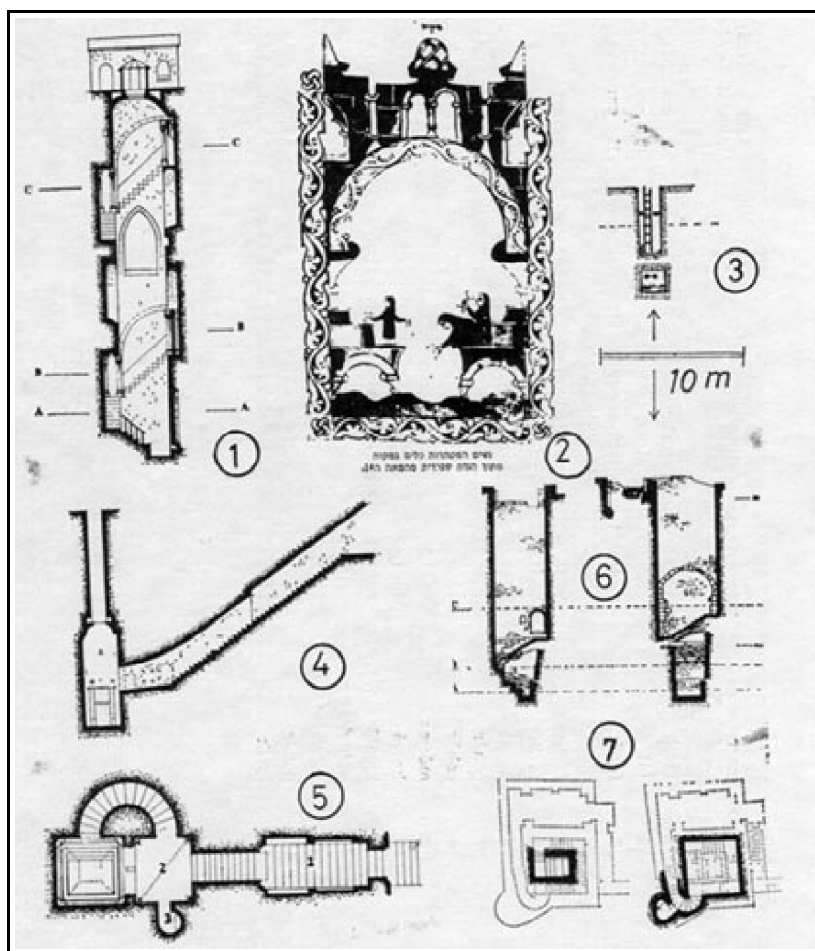
Mivel a telek északi fala ráépült a 2. számmal jelölt építményre (ennek csak karólyukai maradtak meg), feltehető, hogy az északi fal a Zsidó (Új) utca 20. sz. és 22. sz. telek között azután épült meg, amikor a rituális fürdő már nem funkcionált és fel volt töltve. A 2. objektum, mint mondtuk a XV. század második feléből, de inkább a XVI. század elejéről származik, így a két telek közötti válaszfal is ezen a szakaszon legkorábban a XVI. században épülhetett fel ebben a formájában. Művészettörténész kollégánk kutatása szerint a teleknek az a része csak később került a zsinagóghoz. Kérdés, feltehető-e, hogy a középkori rituális fürdő nem a zsinagóga telkén állott, hanem a szomszédos telken. A régészeti és a telektörténeti kutatások erre utalnak. Ez lehet egyúttal annak is a magyarázata, hogy a későbbi periódus 238 fürdőjét nem találtuk itt meg, csak egy szerény ideiglenes építmény nyomát, amely a bemutatott objektum.

5. A közölt kerámialeletek jegyzéke

13. kép. 1–4. Kemencekocsi, kurugla kerekei; 5–7. Dészsa töredékei a fürdő feltöltéséből. A 6–13. kép. Adorján

A fürdőben talált leletek részletes leírásától terjedelmi okokból el kell tekintenünk. A faanyag részben még a Központi Múzeumi Igazgatóság restaurátor műhelyében, Budapesten van. Csak a konzervált darabok azonosítását könnyíthetjük így meg a megfelelő jegyzetekben említett leltári számokkal. A fürdő feltöltésében egyéb [239](#)leletek mellett mintegy 270 db különböző edényt, illetve töredékeket találtunk. A cserépedények kiegészítése a soproni Liszt Ferenc Múzeumban történt, Salamon Lajos restaurátor végezte ezt a munkát. Selejtezés után a kerámiaanyagból 194 darabot leltároztunk a múzeum régészeti gyűjteményében. Dolgozatomban a fürdőben talált edényeknek valamivel kevesebb, mint egy hatodát ismertetem, azaz 43 darabot. A gyakrabban előforduló és jellegzetes edényeket mutatjuk be a 6–8. sz. képeken. A válogatás egyben az egész leletcsoportot arányaiban is reprezentálja (vö. a mellékelt táblázatokat).

14. kép. Középkori rituális fürdők: 1. Friedberg metszet; 2. XIV. századi fürdőábrázolás egy spanyolországi Haggadában; 3. Sopron metszet és alaprajz; 4. Offenburg metszet; 5. Speyer alaprajz; 6–7. Köln metszetek, alaprajzok. Az 1–2., 4–7. Schönberger nyomán

240Kép szám	megnevezés	leltári szám	jellemző	magasság	talp átmérő	száj átmérő
-------------	------------	--------------	----------	----------	----------------	----------------

240	Kép szám	megnevezés	leltári szám	jellemző	magasság	talp átmérő	száj átmérő
6.	1.	fazék	76.81.5	szürke	17,4 cm	7 cm	11,9 cr
	2.	tál	76.81.39	sárga, iszapolt	9,3 cm	18,8 cm	25,7 cr
	3.	fazék	76.81.50.1	barna, egy másik fazékba helyezve	24 cm	11 cm	18 cr
	4.	fazék	76.81.55	szürkésbarna	18 cm	9 cm	14 cr
	5.	fazék	76.81.2	szürke	14 cm	7 cm	11,5 cr
	6.	korsó	76.81.28	sárgásbarna	24,5 cm	8,3 cm	6,8 cr
	7.	pohár	76.81.23	vörös	11,8 cm	5,4 cm	9,4 cr
	8.	pohár	76.81.21	vörös	12 cm	4,8 cm	9,1 cr
	9.	mécses	76.81.29	sárga cserép	3,4 cm	9 cm	12,8 cr
	10.	korsó	76.81.40	barna	33,5 cm	11,4 cm	11,4 cr
	11.	kiöntő csöves edényke	76.81.51	sárga, iszapolt	11,5 cm	5 cm	3,5 cr
	12.	merítőedény	76.81.30	sárgásbarna	11,2 cm	11,8 cm	16,5 cr
	13.	pohár	76.81.20	vörös	11,3 cm	4,3 cm	8,8 cr
	14.	fazék	76.81.42	sötétszürke	17 cm	7,5 cm	12 cr
241	7.	1. csupor	76.81.44	sárgásbarna	13 cm	8 cm	11,5 cr
	2.	fazék	76.81.6	szürke	12,7 cm	7 cm	11,9 cr
	3.	fazék	76.81.16	sárga	15,8 cm	8,2 cm	12,9 cr
	4.	fazék	76.81.46	szürke, benne cseresznye magvak	18 cm	9,5 cm	15 cr
	5.	fazék	76.81.12	szürke	16,6 cm	7,4 cm	14 cr
	6.	fazék	76.81.53	szürke	13,5 cm	7 cm	10 cr
	7.	fazék	76.81.7	szürke	17,8 cm	7,9 cm	14 cr
	8.	fazék	76.81.14	sárgásbarna	11,5 cm	9,7 cm	15,5 cr
	9.	csupor	76.81.18	sárgásbarna	7,3 cm	5 cm	9,5 cr
	10.	fazék	76.81.3	szürke	19 cm	9,3 cm	15 cr
	11.	tál	76.81.38	sárga	9,3 cm	18,8 cm	25,7 cr
	12.	tál	76.81.39	vörösés barna	13,7 cm	21,5 cm	30 cr
	13.	kályhaszem	76.81.31	szürke	20 cm	10,1 cm	14 cr
242	8.	1. pohár	76.81.35	sárgásbarna	9,7 cm	4,2 cm	7 cr
	2.	pohár	76.81.27	sárgásbarna	9,7 cm	4,1 cm	8,3 cr
	3.	pohár	76.81.19	sárgás, piros	12,7 cm	6 cm	10,1 cr
	4.	pohár	76.81.24	vörösés barna	10,6 cm	5 cm	9 cr
	5.	csupor	76.81.45	vörös	13 cm	6 cm	11 cr
	6.	pohár	76.81.57	vörösés barna	12 cm	6,5 cm	9,5 cr
	7.	pohár	76.81.22	vörös	10,4 cm	4,5 cm	8,6 cr
	8.	pohár	76.81.26	vörös	12 cm	5,4 cm	8,8 cr
	9.	csupor	76.81.32	szürke	11,4 cm	6,2 cm	11,3 cr

240Kép szám	megnevezés	leltári szám	jellemző	magasság	talp átmérő	száj átmérő
10.	pohár	76.81.25	vörös	11,5 cm	5,3 cm	9,5 cr
11.	fazék	76.81.17	sötétszürke	13,7 cm	6,9 cm	12,8 cr
12.	fazék	76.81.9	barna	14,5 cm	11,3 cm	21,6 cr
13.	fazék	76.81.4	szürke	13,5 cm	7,6 cm	11,9 cr
14.	fazék	76.81.8	sötétszürke	12,8 cm	7 cm	12 cr
15.	fazék	76.81.11	sárga	17 cm	9,7 cm	16 cr
16.	fazék	76.81.54	szürke	15,5 cm	7 cm	12 cr

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

243 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Pröhle Jenő: Ismeretlen soproni vonatkozású töredékek a XVI. századból

Pröhle Jenő: Ismeretlen soproni vonatkozású töredékek a XVI. századból

1. Jausz Béla néhai debreceni pedagógia-professzor (1895–1974) hagyatékából, egy könyv kötéstáblájából restaurált, feltehetően egyetlen nyomtatvány töredékei kerültek elő.

Egy negyedrért fraktúr *F* jelzetű ív, fraktúr betűkkel, kivéve természetesen mindkét lapon a néhány szónyi latinszavas részletet. Az ív első levelének rektója egy német nyelvű gyászbeszéd végét, verzója a hozzácsatlakozó temetési imát tartalmazza; a verzó névtelenül „den gwesnen Herrn Burgermaister”-t említi. Az ív első és negyedik levele összefügg, ez utóbbi üres:

F [1^r]

Er ist in der warheit ein solcher Man gewesen / der sich gegen Gott / seinem Wort / vnd dessen Dienern / vnnd gegen jedermannigcklich / dermassen verhalten / das seiner billich von allen Frommen Ehrliebenden Leuten / in allen Ehrn vnd Würden zugedencken / vnd do schon jemand sein möchte / der etwas arges von jm zusagen vnd klagen hette / wirdt er doch hoff ich wo er anderst ein Christ ist / auss wahrer Cristlicher lieb (welche alles vertregt / I. Corinth: 13. Ja auch der Sünden menig bedecket / 1. Pet: 4.) vnd in bedenckung des souiel guten der herrlichen schönen Tugenden vnd gaben Gottes an jm / alles desselben leichtlich vergessen / vnd gern geschweigen werden / damit jhm nicht etwa begegne was im Sprichwort gesagt wirdt / *Qui quae vult dicit, quae non vult audiet ipse*. Wer von andern sagt was er will / der mus auch gleiches hören viel.

Nun / Gott hat jhn Gnedigcklich zur Rhue gebracht / da wir ihn auch nu mehr vnbetrübt vnnd zu friden
wöllen lassen / vnnd bitten den Vatter aller Barmhertzigkeit / Durch Jesum Christum seinen Lieben Son
vnsern getrewen Emanuel / das er vns mit gnaden hinach wolle helffen) *AMEN*.

(A bibliai idézetek helye: I. Kor. 13.7.; I. Péter 4. 8).

Erasmus külön fejezetet szentel a szövegben előforduló latin idézetnek (Adagiorum chiliades I., centuria 1. 2.7. Basileae, Froben, 1559, 32–33.), melynek eredetét egészen Homéroszig viszi vissza (Iliász, 20.250.); legkorábbi latin megfogalmazása a nagy római vígjátékírónál, Terentiusnál található (Andria, 5. 4. 17.: si mihi pergit quae vult dicere, quae non vult audiet), de legközelebbi rokona az erasmusi szöveg, amelyből csak a nyomatékosító *ipse* maradt el. – Csak a kortársak dönthetnék el, mi oka lehetett a gyászbeszéd szónokának arra, hogy csírájában elfojtsa a netán nyomában keletkező szóbeszédet, különösen ha – mint feltételezzük – a „Leichpredigt” nem is a soproni, hanem bécsi, és már csak ezért is „válogatott” gyászközönségre volt szabva.

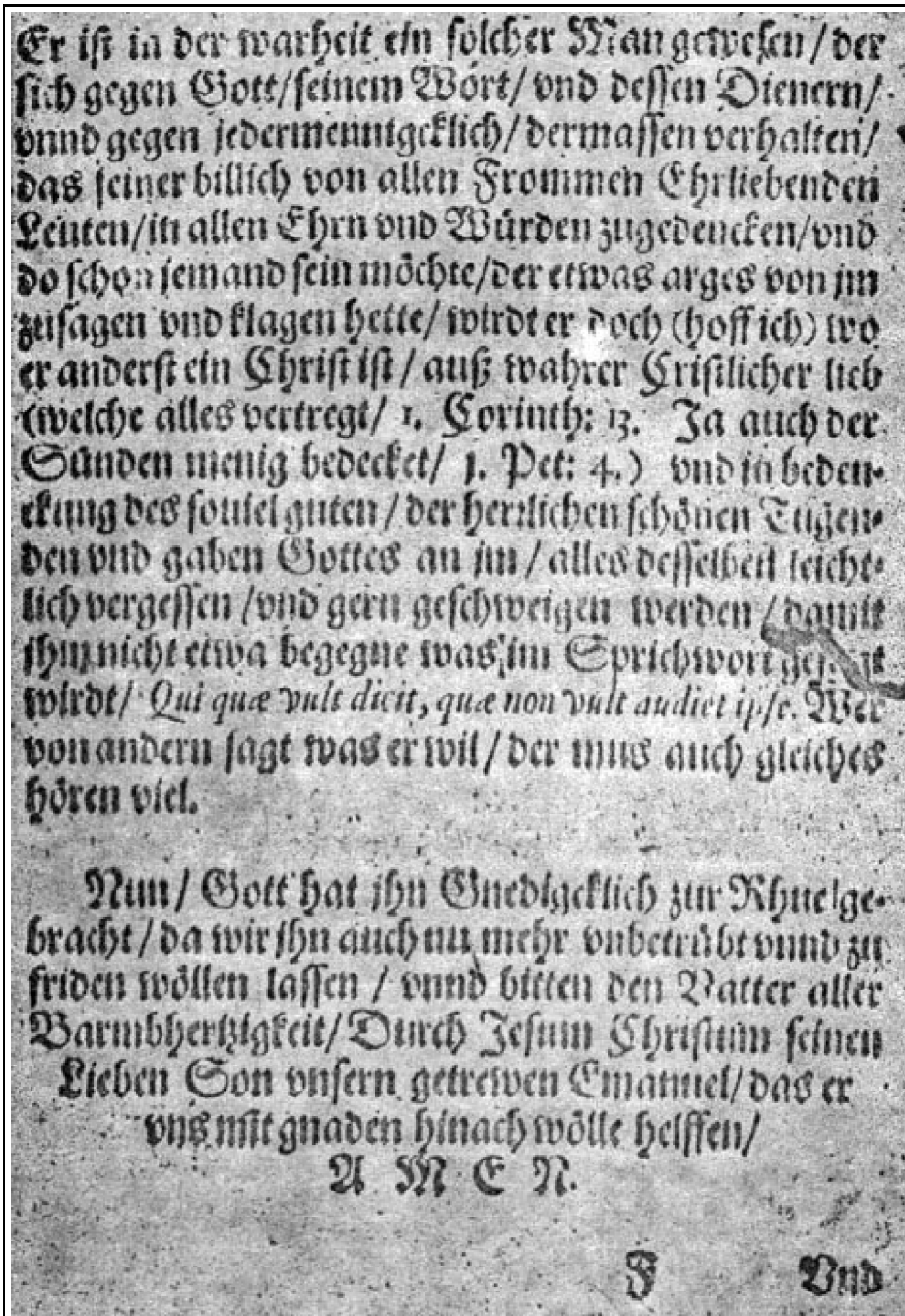
2. [*F*₁^v]

Vnd also haben Ewer Lieb gehört / warumb / vnd aus was bedencken / ich auch für mein Person / dem
guten ehrlichen Mann Seeligen / diese Leichpredigt hab thun wöllen / vnd was vns Erstlich an den lieben
Heyligen Patriarchen Jacob / in seinem Leben vnd Sterben / vnd darnach auch an vnsern geliebten Vatern
den gwesnen Herrn Burgermaister / Seliger gedechtnus / gleichfalls Nützlich vnnd Heilsam zumercken vnd
zu betrachten / werd fürgehalten. Der liebe fromb vnnd getrewe Gott / als ein stiffter vnd erhalter seiner
Ordnung wolle vns die / so noch in der Obrigkeit vbrig / gnädiglich segnen vnd erhalten / dieselben auch
mit gleichen vnnd mehrern [244](#)Thugenden vnd gaben zieren vnd begnaden / zur Ehr seines Göttlichen Worts
vnnd Heyligen Namens / jhnen aber vnd vns allen / zu zeitlicher vnd Ewiger wolfart / an

Leib vnnd Seel / Amen. Das geb Gott durch
Christum vnsern lieben Herrn vnnd
ainigen Heylandt /
Amen.

Soli vero DEO sit Gloria Amen.

A polgármestert – nevét még nem tudjuk – Szent Jakab pátriárkával állítja párhuzamba a beszéd, ez a mozzanat az *F* ívet megelőző, de töredékünkéből hiányzó részben kellő megvilágítást kaphatott.

1. kép

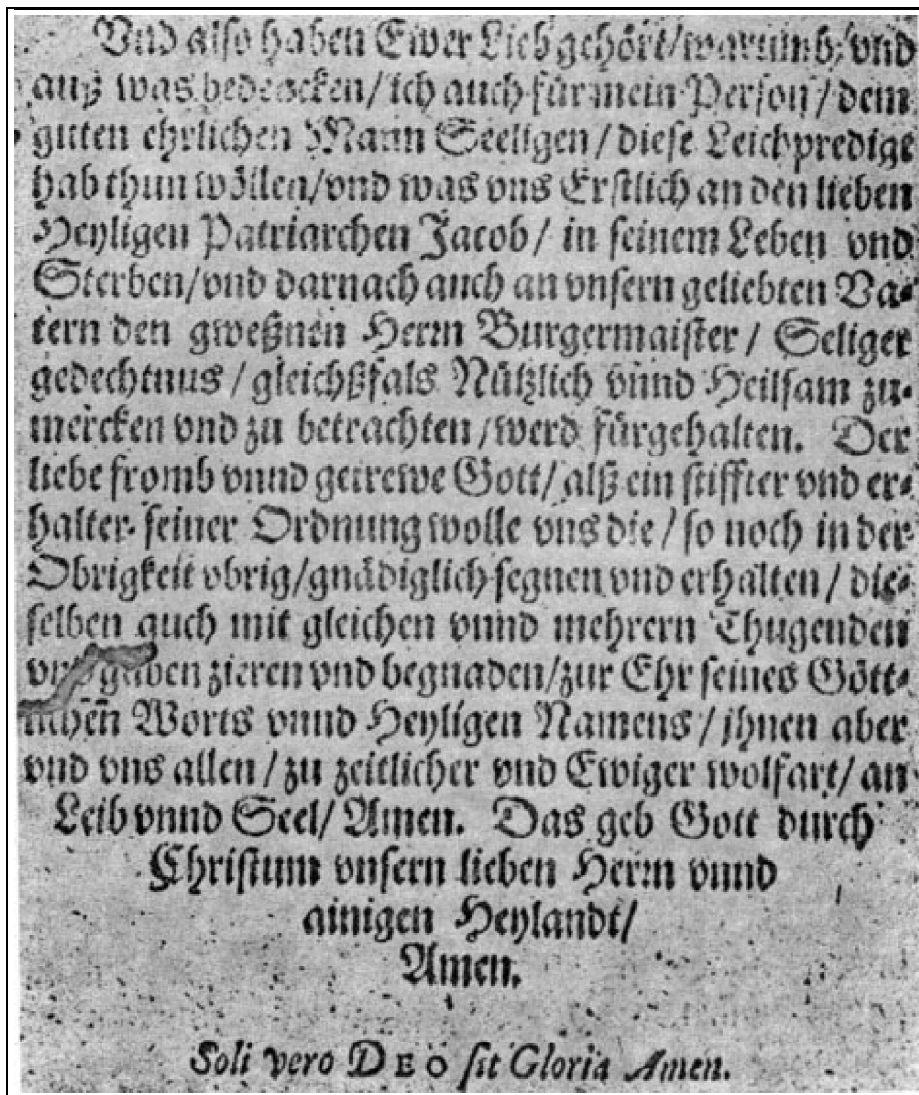
2453. A töredék magvát az előbbivel feltehetően összefüggő, azzal pontosan egyező méretű negyedrév levélpár alkotja, amelynek egyike jelöletlenül maradt, de valószínűleg az F_2 jelzetet viselte volna, a másikon az F_3 jelölve van antikva típusú betűvel; az ívjelzet elhagyása a szedéstükörbe illesztés nehézségeivel magyarázható, az ívjelzet fraktúr-antikva váltakozása nem szokatlan a hasonló természetű

nyomtatványokban.

Az F_2 levél rektója Ritschendel Jakob „Austriacus” „bűnvallását és fogadalmát” (*confessio ac votum*) tartalmazza, mégpedig három latin disztichont és szabad fordításban 14 nyolcszótagos jambikus ritmusú sorból álló német verset, verzője egy latin, rövidség kedvéért „sóhajtás”-nak (*suspirium*) nevezett disztichont és annak 10 sorba feloldott német fordítását:

[F_2^1]

BREVIS ET PIA
CONFESSIO AC VOTUM IA-
cobi Ritschendellj Austriaci.

2. kép

246 *Peccator natus, vixi, moriorque, salutem
 Sola mihi CHRISTI vulnera morsque parant.
 Hoc verè ex animo credens mea lumina claudam,
 Atriaque alta poli sic moriendo petam.
 Tu modo in hoc me proposito DEVS optime firma,
 Hacque fide ornatos quaeso beato meos.
 Kurtze vnd Christliche Bekantnus vnd
 Wunsch Jacob Ritschendels / wol vor 10. Jaren in
 einer Schweren Kranckheit gemacht / vnnd jetzt wider vbersehen.
 EIn Sünder ich geboren bin /
 Ein Sünder glebt vnd gestorben hin.
 Das heyl mir nur erworben hat /
 Christus mit seinem bittern Todt.
 Das ist bstendig der Glauben mein /
 Darinn ich auch will schlaffen ein.
 Christlich aus disew [recte: diesem] Lebn alsdann /
 Hinfarn zu Gott ins Himels Thron.
 Dis mein fürnemen O Herr Gott /
 Wolstu befestign bis in Todt.
 Drinn auch die Mein erhalten fest /
 Gottselig sterben lahn zu letzt.
 Das sie sampt Mir nach diser zeit /
 Ererben dort die Ewig Frewd.
 AMEN.*

Ritschendel Jakab (a név több mint féltucatnyi változatban fordul elő az egykorú iratokban) a soproni Szent György templomnak lelkésze volt 1570 és 1582 között. 1565. május 16-án iratkozott be a wittenbergi akadémiára.¹⁽⁵⁸⁾ Soproni működése alatt vette nőül a kismartoni lelkész leányát, Consul Annát, aki – férje halála után 13 évvel – Lackner Ádám felesége és így Lackner Kristóf mostohaanyja lett.

4. [F₂^v]

*Nil praeter Lachrimas haec &
 suspiria, Vita est,
 Quae si fine bono clauditur,
 acta, sat est.
 DAS Leben hie vuff diser Erdt /
 Ist voller sorg / Mühe / Angst vnd bschwerdt.
 Darinn wir stets in gross vnruhe /
 Habn zWainn vnd zSeufftzen spat vnd frue.
 Doch wenn wir nur dem lieben Gott /
 Vertrawen vest in aller noth /
 Vnd nemen dann ein Seligs Endt
 So ist alles wol angewendt.
 O Herr Gott vns trewlich beystehe /*

Das solchs von allen Menschen gschehe.
AMEN.

A kiadványban elfoglalt helye természetesen Ritschendel Jakab szerzőségének erre a latin–német versre való kiterjesztését sugalmazná, de a szövegek rövidege nem teszi lehetővé, hogy akár helyesírási, akár stilisztikai érveket kovácsoljunk belőlük.

BREVIS ET PIA

CONFESSIO AC VOTVM IACOBI RITSCHENDELII AUSTRIACI.

PEccator natus, vixi, moriorq̄, salutem
Sola mihi CHRISTI vulnera morsq̄ parant.
Hoc verè ex animo credens mea lumina claudam,
Atriaq̄ alta poli sic moriendo petam.
Tu modò in hoc me proposito DEVS optime firma,
Hacq̄ fide ornatos quaeso beato meos.

Kurze vnd Christliche Bekantnis vnd
Wunsch Jacob Ritschendels / wol vor 10. Jahren in
einer Schweren Kranchheit gemacht / vnd
jetzt wider vbersehen.

In Sünden ich geboren bin /
Ein Sünden glebt vnd gestorben hin.
Das heylt mir nur erworben hat /
Christus mit seinem bitterm Todt.
Das ist vstendig der Glauben mein /
Darinn ich auch will schlaffen ein.
Christlich auß diesem Lebn alsdann /
Hinfarn zu Göttins Himels Thron.
Diß mein sürnemen O Her! Gott /
Wolstu befestign. bis in Todt.
Drinn auch die Mein erhalt. a fest /
Gottselig sterben tahn. zu letzt.
Das sie sampt Mir nach diser zeit /
Sterben dort die Ewig Freud.
V. R. E. N.

3. kép

2475. Az eddig lappangó, most előkerült szövegek legmeglepőbb darabja az F_3 jelzetű levél két lapján

olvasható latinnyelvű gyászélegia (19 disztichon, 38 sor), amelyet Ioannes Funccius Leorinus a Scola Soproniensis Vngarorvm nevében mint ejusdem scholae Moderátor, azaz a löwenbergi (ma: Lwówek Slaski Lengyelországban) Funck (vagy Funk) János a soproni magyar iskola nevében mint annak az iskolának az igazgatója 248írt, hogy a mindennemű erénnyel ékes, az egyház és a város körüli érdemeivel tiszteletre méltó elhunyt polgármester, Klebelsperger Kristóf miatti közös gyászban a szomorúság jeleit kifejezze:

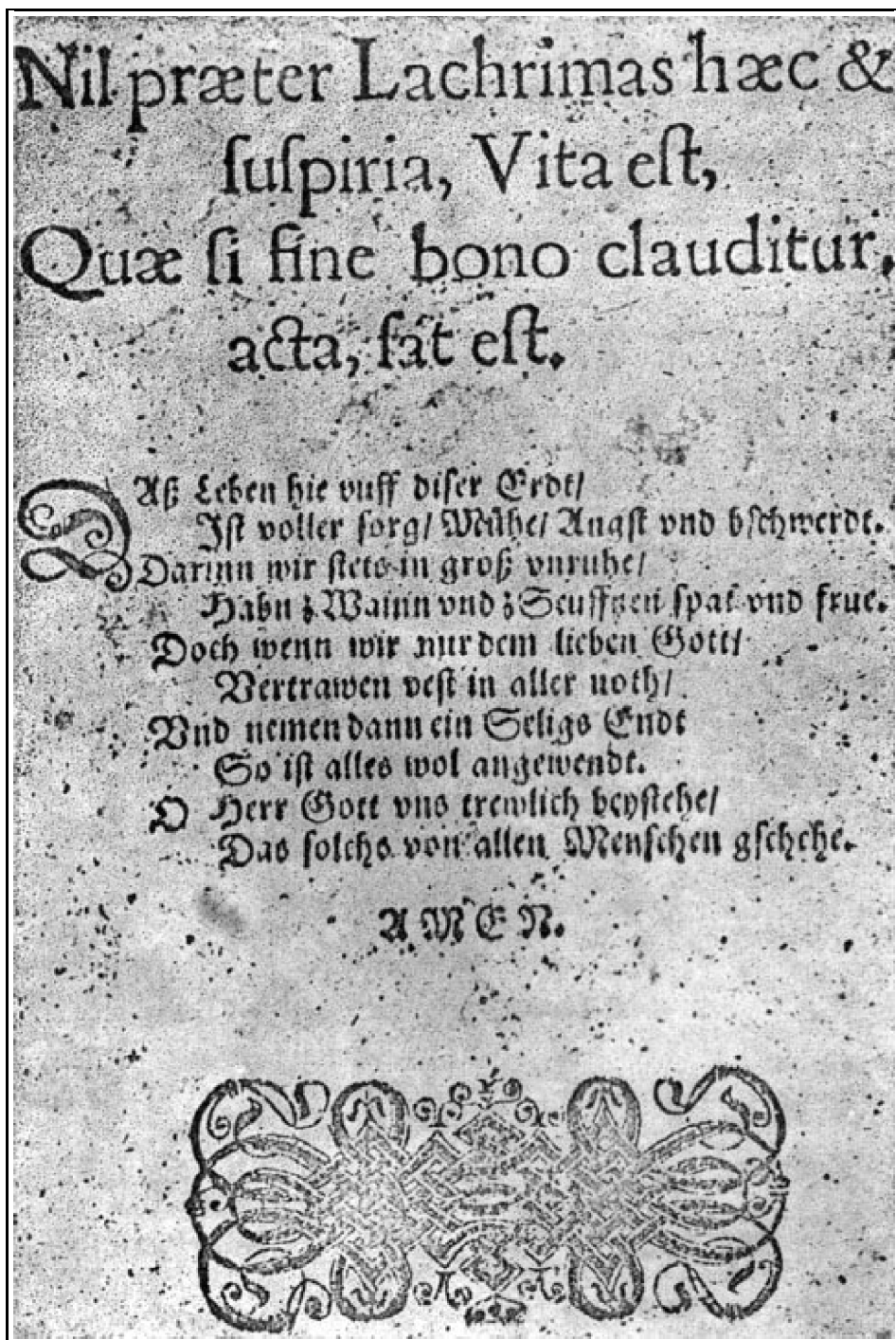
F_3^{r+v}

ELEGIA FVNEBRIS,
QVA SCOLA SOPRONIENSIS VN-
GARORVM PROPTER AMPLISSIMVM VIRVM,
Pietate, Prudentia, omniumque Virtutum genere, & meritis in Ecclesiam & Rempub
[licam] grauis[i]mum D. CHRISTO-
PHORVM KLEBELSPERGERVM extinctum Con-
sulem, in publico luctu aliqua etiam moesticiae
signa edere voluit.
Magnus erat dolor Alcyones, cum moesta mariti
Ceycis fleret tristia fata sui.
Magnus & est noster Luctus, quem maxima nobis
Consulis ex obitu damna suborta mouent.
5 Occidit eximia clarus Virtute: verendi
Eheu membra senis morte perempta iacent.
Augustae TRIADOS quae scimus templa fuisse,
Talia namque DEO sancta habitacula placent.
Is, quo dictus erat dignum se nomine gessit
10 CHRISTOPHORVS, CHRISTI nomen in ore ferens.
Vrbis praeclarae qui Consul rexit habenas
Iuraque commissis Ciuibus aequa dedit.
Iustitiae cultor, scelerumque acerrimus ille
Osor erat, paenis [ecte: poenis] afficiendo reos.
15 Praemia iusta tulit probitas censore sub isto,
Vrbis enim his fulcris statque caditque decus.
Iuuerit officijs quam publica commoda multum,
Testis erit semper nobile SOPRONIVM.
Pro meritis ergo te nunc post funera Ciuis
20 Laudabit, grati nominis vsque memor.
Et quanquam subeat Telluris operta cadauer,
Albentesque comae contumulentur humo.
Morte carent animae tamen, & volat altus ad astra
Spiritus, emissus quo fuit ante loco.
25 In cineres etiam resoluta cadauera nostra
Gestabunt aliud glorificata decus.
Haec tristi in easu solatia nostra supersunt,
Quae nostros fletus nunc inhibere iubent.
Non etenim amissos, aeterna ad gaudia vitae

*30 Sed modo praemissos nouimus esse pios.
Tempus erit quo nos omnes, veniemus easdem
Ad sedes, nostri regna beata patris.
Nos vera memores qua cura Templa scolasque
Foueris, extremum reddimus officium.
35 Et tua Letheis ne fama sit obruta lymphis
Neu meriti fiat gratia vana tui,
Erigimus Tumulum, cui votum inscribimus illud:
CONSVLIS IN DOMINO MOLLITER ossa cubent.*

Ioannes Funecius Leorinus
scolae eiusdem Moderator.

VIENNAE AVSTRIAE IN OFFICINA
STEPHANI CREVZERI excudebatur
ANNO M. D. LXXX.

2494. kép

2501–2. sor. A férjét, Ceyx-öt sirató Alcyone (görögös átírásban Kéix és Alküoné) inkább az ovidiuszi latin, mint a görög változatban vált mitológiai közhellyé, mondáját lásd minden közkeletű kézikönyvben (pl. Apollodórosz: Mitológia. Ford. Horváth Judit. Bp., 1977, 16; vagy legutóbb Kerényi Károly: Görög

mitológia. Ford. Kerényi Grácia. Bp., 1977, 286). A hitvesi fájdalomnak csak a nagysága van párhuzamba állítva a város első polgárát gyászoló városéval, mai vers aligha túrné az ilyenfajta összehasonlítást.

7. sor. *Augusta Trias* 'Szentháromság', humanista megjelölés *Sacrosanctissima Trinitas helyett*. Kulcsfontosságú magyarázatát ld. az alábbiakban.

9–10. sor. A latin *Christophorus* név görög eredetű, jelentése 'Krisztushordozó; Christusträger'. Erre a célzás: Ő, ahogyan nevezték, a *Kristóf* névhez méltóan viselkedett (nem: „Krisztus nevét sokat emlegetve”, „in ore ferre” ez esetben az „in ore habere” változata volna és – legalábbis mai fülünk számára – a kifejezés lebecsülő árnyalatot kapna, hanem): Krisztus nevét elől (mintegy a név előtagjaként) hordozva.

14. sor. *afficiendo* utolsó szótagja, valamint

33. sor. *Templa scolisque* a második szó első szótagja hosszú, holott a versmérték azokon a helyeken rövid szótagot kíván.

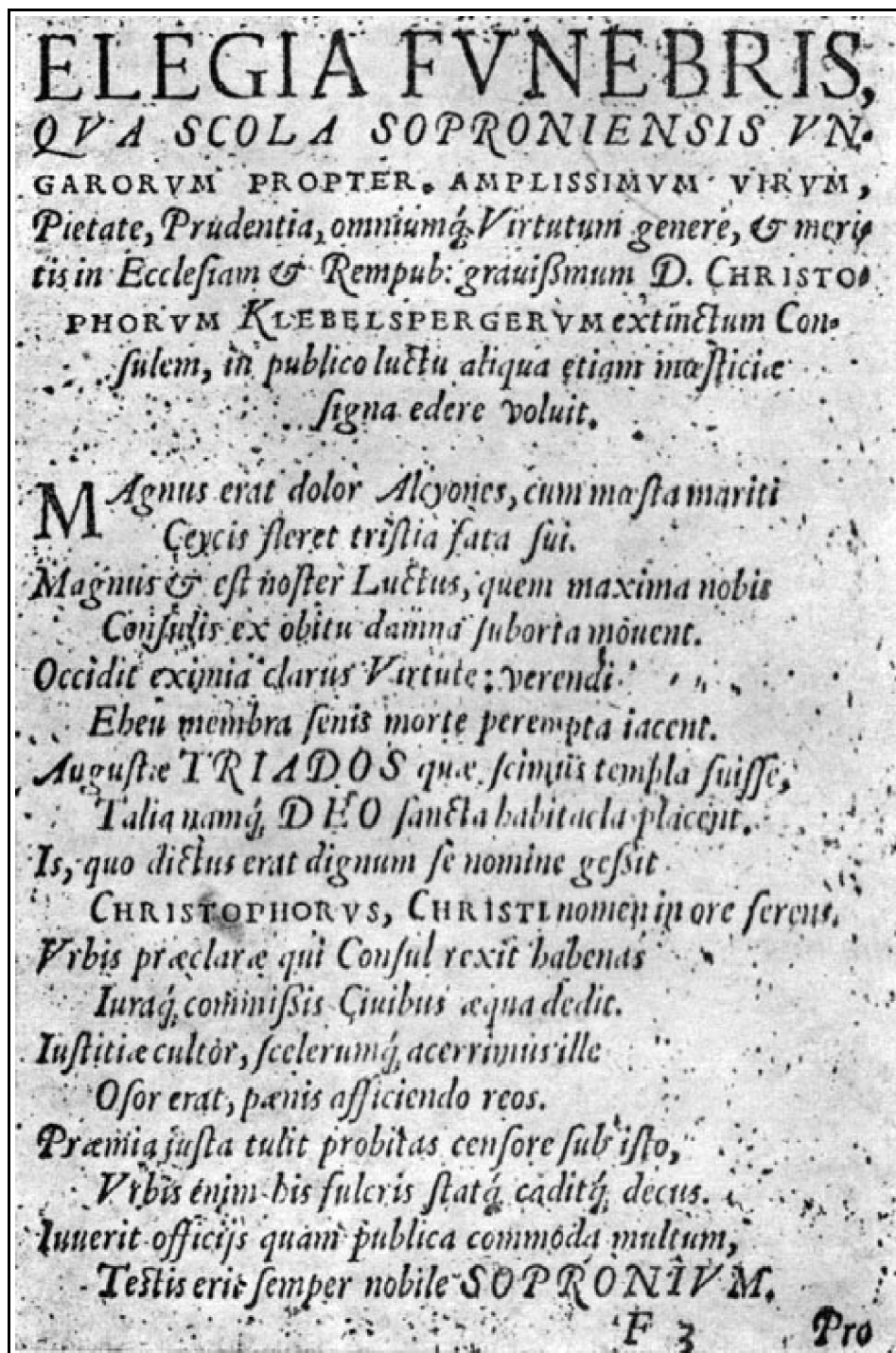
17. sor. „Hogy a köz javát hivatásszerű munkájával mennyire segítette...”

A 22. sor végén pont helyett vessző írandó, mert a 21. sorral megengedő mellékmondat kezdődik, amelyhez a főmondat a 23. sorban csatlakozik. A 21. sor egyébként egy Funck János korában közismert vergiliusi sorra emlékeztet (Aeneis, 6.140.: „Sed non ante datur telluris operta subire, ...”), de nem szolgál átvetel.

A következő sorokban a lélek halhatatlansága (*morte carent animae*), a feltámadáshit (*cadavera ... glorificata*), az örök élet reménye (*aeterna ... gaudia vitae*), az istenfélők öntudata (*novimus... esse pios*), a mennyi atya házába való visszatérés boldogsága (*nostris regna beata patris*) mind a halállal szembeni vigasztalásképpen kaptak helyet. Az egyetlen nem-keresztény, (nem vigasztalásnak szánt) mozzanat a 35. sorban a *Letheae ... lymphae*, mert az utolsó sor klasszikus, közhelyszerű kicsengését (*molliter ossa cubent*) az „in Domino” mintegy keresztényiesíti.

Szerencsére, az F_3 verzóján elhelyezett kolofon pontosan közli a fő adatokat: a kiadás helyét, évszámát és a nyomdát.²⁽⁵⁹⁾

Az egyház- és iskolatörténeti monografikus feldolgozások a gyászselégia szerzőjéről, Funck Jánosról, – nevén és soproni működésének kezdő- és végpontján kívül – eddig jóformán semmit sem tudtak. Ritschendel Jakab után egy évtizeddel iratkozott be a wittenbergi akadémiára, 1575. november 5-én.³⁽⁶⁰⁾ Pályája első állomása lehetett a soproni, ahol 1579 „Julius 6. ist Johannes Funccius zu dem lateinischen Schuelmeister angenohmen worden”.⁴⁽⁶¹⁾ Félév sem telt el, az új rektor a volt polgármester, Klebelsperger Kristóf halotti búcsúztatására kap megbízást. Versét ugyan ügyesebben megválasztott képpel indíthatta volna, de a folytatásban semmi kivetni való nincsen, verselése – leszámítva a két, az időmérték ellen elkövetett kisebb hibát – kifogástalan és gyakorlatról tesz tanúságot. 15 évvel az első soproni ihletésű vers előtt⁵⁽⁶²⁾ a maga nemében jó színvonalon képviseli a klasszikus alkalmi „költészetet.” Funck Jánost a soproni tanács latin iskolamesternek fogadta fel, szövegünk félév múlva magyar tanítómesternek (igazgatónak) nevezi. A Scola Soproniensis Ungarorum az *iskola neve* lehetett, nem kellett okvetlenül a mester nyelvtudását is jelentenie. (Funck János 1583-ban eltávozik Sopronból, további sorsáról semmit sem tudunk.)

2515. kép

252 Klebelsperger Kristóf soproni szerepléséről viszont hosszasan lehetne beszámolnunk, rövide fogva tán elég lesz ennyi: A bajor eredetű család nem egy tagja viselte a polgármesteri tisztséget, a nemesség-szerző ős Klebelsperger Lénárd Sterzingben (Tiro)l töltötte be ezt az állást. A török elleni harcokban tanúsított

vitézségeért kapott nemesi levelet 1530-ban, amelyet 1550-ben hirdettek ki Sopronban. Klebelsperger Lénárd harmadik fia volt a Sopronban megtelepedő K. Kristóf. Itt veszi feleségül az 1541-ben meghalt Paltram András polgármester özvegyét. Vagyonosodik és tekintélyesedik, már 1545-ben a belső tanács tagja, házat, szőlőt vásárol, közben házasságtöréssel is vádolják, de a rágalmazók bocsánatkéréssel ússzak meg az ügyet. Nem akadályozta ez hivatali pályafutását sem: 1553–55 között városbíró, 1556–60 között templomaty, 1563–64 között újra városbíró, 1567–70 és 1576–79 között polgármester. 1570-ben vadorzás hírébe kerül hetedmagával, a vizsgálat kimenetele nem ismeretes, hét év múlva újra megválasztják polgármesternek. Három felesége volt, de gyermeket nem hagyott hátra. A reformáció soproni térfoglalásában és megszilárdításában az irodalom Klebelsperger érdemeit egyértelműen kiemeli.⁶⁽⁶³⁾

A tanácsjegyzőkönyv (Stadtbuch) 1579. október 16-i bejegyzése szerint Klebelsperger Kristóf még hivatalában van, ugyanonnan az 1580. január 11-én kelt bejegyzésből úgy értesülünk, hogy a már idézett Ritschendel Jakab ev. prédikátor, valamint Schnizer József és Prunner György a tanács előtt megjelentek és nyilatkozatuk szerint Klebelsperger Kristóf rövid idővel halála előtt Bécsben úgy rendelkezett, hogy mivel (harmadik) felesége hűséggel kitartott mellette, a barátainak szánt 1000 forintból 200-at neki juttassanak.⁷⁽⁶⁴⁾ Sterzingből is jelentkeznek az örökségre a rokonok, levelükből tudjuk meg, hogy Klebelsperger Kristóf 1580. január 5-én Bécsben meghalt.⁸⁽⁶⁵⁾

Pro meritis ergo te nunc post funera Ciuis
 Laudabit, grati nominis vsq; memor.
 Et quanquam subeat Telluris operta cadauer,
 Albentesq; com.e contumulentur humo.
 Morte careat anime tamen, & volat altus ad astra
 Spiritus, emissus quo fuit ante loco.
 In cineres etiam resoluta cadauera nostra
 Gestabant aliud glorificata decus:
 Hec tristitia casu solatia nostra supersunt,
 Quae nostros fletus nunc imbibere iubent.
 Non etenim amissos, eterna ad gaudia vit.e
 Sed modo premissos nouimus esse pios.
 Tempus erit quo nos omnes, veniemus eadē
 Ad sedes, nostri regna beata patris.
 Nos vera memores, qui tura Tempia scolasq;
 Foueris, extremum reddimus officium,
 Et tua Letheis ne fama sit obruta lymphis
 Neq; meriti fiat gratia vana tui.
 Erigimus Tumulum, cui votum inscribimus illud:
 CONSVLIS IN DOMINO MOLLITER ossa cubent.

Ioannes Funccius Leorinus
 scolae eiusdem Modetator.

VIENNÆ AVSTRIÆ IN OFFICINA
 STEPHANI CREVZERI excudebatur
 ANNO M. D. LXX.

2536. kép

A tanácsjegyzőkönyvben éppen ebben az időben másfélhónapos hézag van, a szóban forgó évekről hiányzik minden gazdálkodási és pénzügyi jellegű napló és feljegyzés, azonban az előbb már említett tényekhez még egy (szerintem) adatszerű hitelességgel kikövetkeztethető mozzanat járul hozzá, t. i. a temetés helye.

[Sopron ebből a szempontból nem jöhet tekintetbe.] Maga a gyászélegia szövege adja meg az útbaigazítást a megoldáshoz egy különösen hangsúlyozott disztichonjában: „Augustae Triados quae scimus templa fuisse, Talia namque Deo sancta habitacula placent.” (...Jaj, a tiszteletre méltó öregnek halálba enyészett tagjai fekszenek, ahol, tudjuk, a Szentháromságnak volt a temploma, ugyanis Istennek az ilyen szent lakóhelyek tetszenek.) Ebből kiderül, hogy Bécsben egy a Szentháromságról elnevezett templomban ravatalozták fel (és temették el) Klebelsperger Kristóf földi maradványait. A régi Bécs csak egyetlen ilyen ismert, amelyet egy Zinckh nevű bécsi polgár Ausztria hercegeinek támogatásával 1326-ban alapított. A templomot 1701-ben Lipót 254császár a nerei Szent Fülöp oratoriumrendi atyáknak ajándékozta, helye a Hoher Markt-tól északi irányban a Judengässerl tájékán keresendő.⁹⁽⁶⁶⁾

6. Összefoglalva az eddigieket: Klebelsperger Kristóf, Sopron volt polgármestere Bécsben 1580. január 5-én halt meg. Haláláról a soproniak legkésőbb 11-én, valószínűleg korábban, tudomást szerezhettek. Az akkori várost a temetés külsőségei, részletei is érdekelhették, de mindazt, ami a temetés körül történt, homály fedi.¹⁰⁽⁶⁷⁾ Induljunk ki magából a nyomtatvány-töredékből. Az F_1 levélen befejeződő gyászbeszéd minden valószínűség szerint Klebelsperger Kristóf ravatalánál hangzott el, talán nem túlságosan merész a feltevés: Ritschendel Jakab szájából, hiszen latinul is, németül is versel, izenethozói szerepe pedig (ld. fent 7. jegyzetet) megengedi kettejük közt a bizalmas viszony feltételezését. Az F ívet megelőző 5 ívnyi = 40 negyedréti lapnyi, összesen tehát 46 lapnyi terjedelem még nem haladja meg azt a mértéket, amelyet hasonló művek esetében nem tartanánk szokásosnak. Ha viszont a kiadvány szinte egységesen az elhunyt polgármester emlékének volt szentelve, válaszatlanul marad az a jogosan felvethető kérdés, miért ékelődött az F_2 levél Ritschendel bűnvallásával és a sóhajtással az emlékezések közé. Talán jobb eldöntetlenül hagyni.

Számos régi mellé egy újabb bizonyosság: a soproni irodalom nemcsak azért szegény, mert kiadatlan, hanem azért is, mert kiadhatatlan, azaz elveszett. De a fájdalmas hiányokba bevilágító villám fényénél lássuk meg végre e töredékek csillogását is.

Ha helyesen sejtjük Ritschendelben a gyászbeszéd és a sóhajtás szerzőjét, akkor csak két szerző műveivel gyarapodtak ismereteink; bár egyik sem helybeli származású, mindegyik a soproni irodalom tartozéka. Ritschendel Jakab latin és német nyelvű versei lutheránus kötődöttségükön kívül rövidegük miatt sem használhatók más szempontok bizonyítására, ugyanúgy a gyászbeszéd vége. Igazi nyereség Funck János gyászélegiája, amely feltehetően Sopronban készült és ugyancsak feltehetően Bécsben hangzott el. Talán nem kell csak a hivatalos szónoklat kötelező illetmánának minősítenünk, hogy Funck a polgármester emlékezetes érdemként utolsó, tehát 255hangsúlyos helyen említi, mennyire *foverit* 'melengette, támogatta, pártfogolta, gondozta' a templomokon kívül (templomatyá is volt!) az iskolákat többesszámban! Formában és tartalomban egyaránt méltó kezdete a soproni klasszicizáló, közelebbről talán vergiliusi nyomokat eláruló latin alkalmi költészetnek, melynek folytatása Sertorius Jánosnak, a „Soproni Nemes Tudósok Társasága” egyik tagjának Lackner Kristóf és Lackner Kristófné Gürtner Orsolya tiszteletére 1607-ben írt verse¹¹⁽⁶⁸⁾, azzal a különbséggel, hogy Funcknál csak egyetlen szót fedezhetünk fel, amely a klasszikus latinban nem fordul elő, az időmértékbe gondosan beleillesztett *Sopronium*, Sertorius viszont bőszéggel használ középlatin elemeket is.

Hartmann Ferenc is¹²⁽⁶⁹⁾, Funck János, a volt wittenbergi diák is, a soproni (magyar? latin?) iskolában tanítottak, Wathay Ferenc diáksága, bár félbeszakadt, nem vált szégyenére az iskolának, nézetünk szerint mindezen és egyéb szempontok figyelembevételével a soproni iskola XVI. századi működését és annak színvonalát még egyszer át kell gondolnunk, mielőtt a végső szó kimondására sor kerülhet.¹³⁽⁷⁰⁾

Varga Gyula: A hagyományos paraszti gazdálkodás és munkaeszközei Pusztacsaládon

1. Pusztacsalád történetéhez tartozónak tartom a hagyományos parasztgazdálkodás és munkaeszközeinek leírását.¹⁽⁷¹⁾ Célom, hogy megörökítsem azt a hagyományos formát, módot, ahogyan a falubeli parasztlakosok földjeiket művelték a szocialista nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés előtt.²⁽⁷²⁾ A határ megismertetésével kezdem. Pusztacsalád 1853-ban készített kataszteri térképén Szolgygyőr nincs a faluval együtt térképezve. Ekkor Pusztacsalád szomszédai: Szolgygyőr, Csapod, Dénesfa, Ivány és Újkér. Földrajzi nevek: a szolgygyőri oldalon Vaskút erdő; a község és az erdő között: Felső Rétföld dűlő. A Csapod felőli oldalon: Gelegényés és Haraszt. A Csapod, Dénesfa és Iván felőli oldalon: Osztál erdő; az iváni oldalon: Kis Iványtag; Újkér felé: Gyep. A hitbizományi Pusztacsalád ingatlan javainak 1855-ben gróf Festetics Tasziló által kért becsülésénél feltüntetett „táblán” felsorolt épületek, föld, rét, legelő és erdők neve: 1. Majorudvar és kertek, 2. Korcsma telke, 3. Király ház telke, 4. Erdőlak telke, 5. Molnár lak telke, 6. Török féle lak telke, 7. Pásztor lak telke, 8. Kis Iványi tábla, 9. Fekete irtás, 10. Követses földek, 11. Győrói útitábla, 12. Rókaliki tábla, 13. Koldus telek, 14. Vaskúti tábla, 15. Csedergai tábla, 16. Berek rét, 17. Hat darab apró rét, 18. Nyárfai rét, 19. Hat rét, 20. Hajas rét, 21. Ságghi út melletti Remisz, 22. Fekete irtási Remisz, 23. Vaskút, 24. Vaskút és tuskés, 25. Osztályok.

²⁵⁶Az 1856. évi kataszteri térképen is Szolgygyőr területe külön szerepel, bár közigazgatásilag már Pusztacsaládhoz tartozik.

Szolgygyőr szomszédai: Ebergóc, Röjtök, Fertőszentmiklós, Csapod, Pusztacsalád, Újkér, Sopronkövesd és Nagylózs. Szolgygyőr földrajzi nevei: Szolgygyőr nagy erdeje Röjtök, Fertőszentmiklós és Sopronkövesd felé. A szolgygyőri erdőtől Újkér, Sopronkövesd, Csapod és Pusztacsalád között van a Szolgygyőri gazdaság és Szolgygyőr.

Pusztacsaládról 1856-ban készült kataszteri térképen már az addigi földrajzi nevek helyett több dűlőnévvel, illetve dűlőnév-módosulással találkozunk. Új dűlőnevek Csapod felé: Cseraljai dűlő, Nagy Erdő. Beljebb a Háromköblös dűlő és a Nagyföld dűlő. Csapod, Dénesfa és Iván között Kis Erdő.

Az iváni oldalon: Alsórétföld és Gyöpcse (Gyöpszél dűlő). A Gyöpcse dűlőtől Újkér felé van a Birkagyöp (a Gyep helyett).

Az 1913. évi mérnöki nyilvántartás szerinti Pusztacsalád község kataszteri térképe Szolgygyőrt is magában foglalja. Ezen a teljes térképen az alábbi földrajzi nevekkkel találkozunk: Röjtöki erdő, Pityeri erdő, Csapodi erdő, Pityeri szántók, Pityeri major, Szolgygyőri szántók, Szolgygyőri major, Vaskút, Nyárfa, Háromköblös, Nagyfölddűlő, Felsőrétföld, Tiszarétdűlő, Belső kövecses, Rókaluk, Felső Győrói úti dűlő, Alsó Győri úti dűlő, Gizella major, Osztály, Keresztrétföld, Feketeirtás, Alsórétföld, Gyepszöldűlő, Középdűlő, Józsefmajor, Kisiváni tag, Gelegényes felosztása, Lócsi úti dűlő, Hegyiföld és Gesztenyeföld.

A Gelegényes felosztásának azt a részét, ahol a falu parasztlakosainak disznóit őrizték, *Páskom*nak nevezték. A község népe közösen fizette a kanászt természetben és pénzben: minden reggel jött kihajtani a disznókat. Fújta a kürtöt, amely a szilajökör jó méter hosszú szarvából volt. „Tütköl a kanász” – mondogatták és

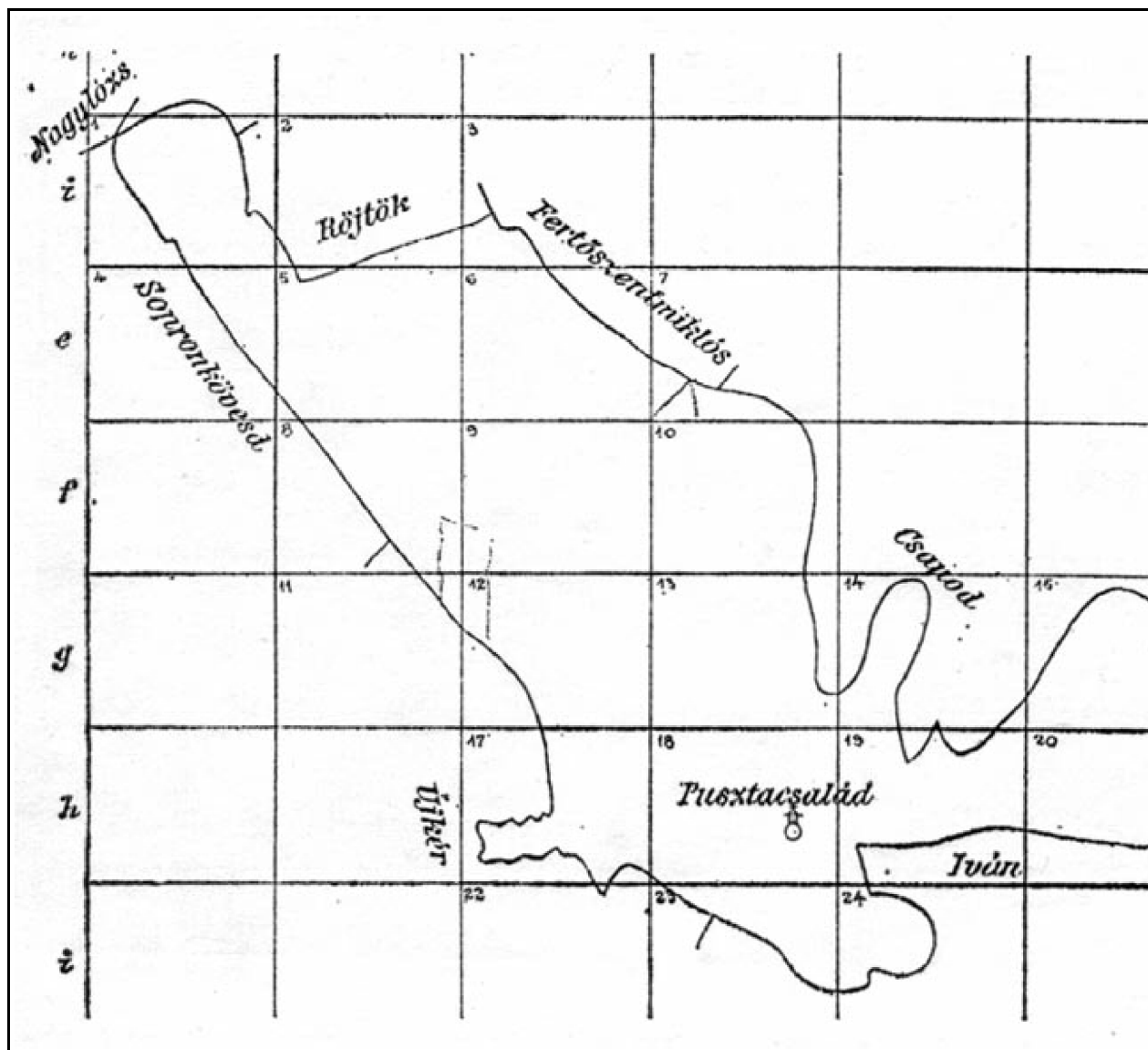
minden házból az utcára engedték a disznókat, süldőket, átadva a kanásznak, aki a falun végig összetereelve hajtotta ki a csordát a Páskomba. Ott a sok galagonyafa és bokor árnyékában őrizték a disznókat a kutya és a pattogtató ostor segítségével. A legelőn gémeskút is volt hosszú vályúval, amiből ittak az állatok, mert egész nap legelésztek és csak este tértek haza. A megszoktatás volt nehéz, aztán már maguktól vígan rőfögve találtak haza. A kanász dolga volt a malacok kivágása is. Karácsonykor, este ünnepi díszbe öltözve – fiával együtt – végig ment a falun pattogtató ostorral és a tülökkel, szépen fújva a karácsonyi éneket: „Pásztorok keljünk fel...” A falu népe ki-ki szíve, tehetsége szerint pénzt, kalácsot, kolbászt, vagy bort adott nekik.

A Páskom szomszédságában van a Cseralja, ahol a nagy Cserfa erdő is van. Itt terültek el a régi paraszti gazdaságok földjei. A földhöz erdőréssz is járt. Paraszti tulajdon a Kövecses is. Mint a neve is mutatja, itt sok a kavics. A Kövecsesen telepítettek először szőlőt. Első szőlőtermesztők a Som, Gazdag, Majnovics és Orbán családok voltak. Mivel más nem termett meg, csak az Otellót, Százszorost, Elvirát és Nohát termesztették. A Hálás dűlőben jövedelmező volt a növénytermesztés, azért is nevezték „Hálás”-nak.

A Vaskút felé vezető úton volt a vaskúti szérűskert. Kútja kb. két hold nagyságú, négyzetalakú kertben ma is megtalálható. Itt itatták lovaikat a környék betyárjai (Gyusza, Manca, Répa, Mák). Gazdag Mária adatközlőm szerint „a szérűskertben a földesurak tartották jószágaikat. Itt még a török időből való óriási fák is voltak. Ide terelték az uraság disznait és a kisborjas teheneket. Egyik fa közepe üres volt. A fa kerületét 4–5 ember kézenfogva tudta körbefogni. Ennek a fának a tönkmaradványa még az 1930-as években is látható volt. Egy óriás kígyó lakott benne. Sok kis borjú, disznó lett áldozata. Egyszer, mikor jóllakott és aludt, egy szekér szalmát, fát vittek és körbe rakták. Meggyújtották és elégették. A sok hamu és zsírfolt mutatta a hatalmas méretet.”

A Keresztföldnél (a mai vasút közelében) két holdnyi területen füzes posvány volt. Itt 80–100 cm hosszú kígyófajta tartotta félelemben a gazdákat. 2–3 méteres ugrásokkal dobálták magukat előre. Ugyanitt lódarazsak is tanyáztak. Tóth Sándor adatközlőm szerint a kígyók a viperafélék családjába tartoztak. Az Osztály helyén régen erdő volt. Hatalmas cser- és tölgyfákkal. A Cziráky grófoké is volt. Pusztacsalád, [257](#)Cziráky, Csapod és Himod határáig terjedt. E hatalmas erdőben bujkáltak a katonáskodás elől.

A Haraszt (Csapod felé) a parasztké volt. A belterületi kisebb részek Cseraljai tulajdonosai itt kaptak erdőrészt. A fát közösen vágták és közösen osztották el. Hogy kinek hány szekérral jutott, az attól függött, hogy hány hold földje volt. Az egész hely 24 kishold (1200 □ = egy kishold = magyar hold). A félhely 12 hold, a fertály hely 6 hold, a félfertály 3 hold. A falu bikái részére a Harasztban közösen kaszáltak és gyűjtöttek. A munka idejét, napját a kisbíró hirdette ki dobszóval. Pusztacsalád és Iván között még egy erdő terül el: a Posinca.

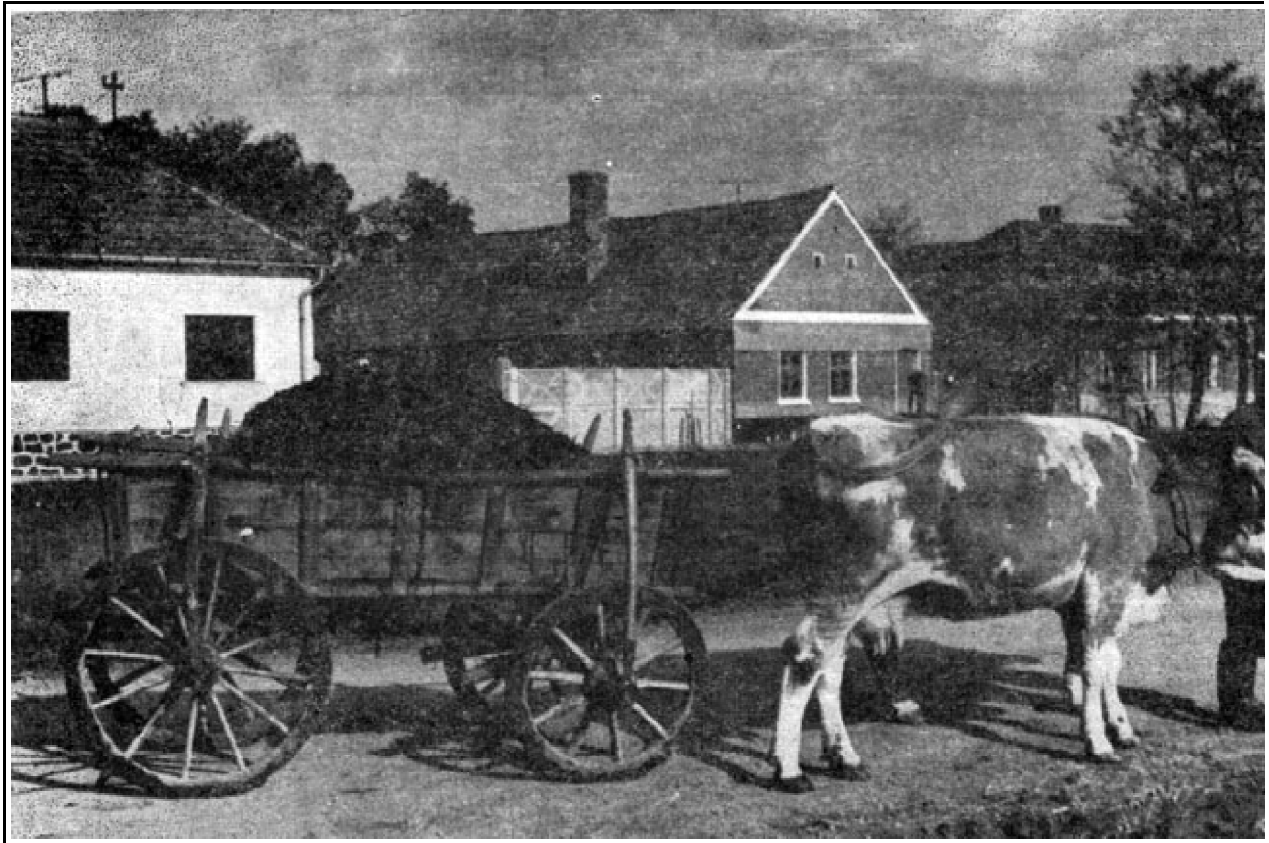

2. Az erdőket körbetekintve menjünk ki a mezőn dolgozó emberek közé. A területet, ahol a parasztok kora tavasztól késő ősziig dolgoznak, *határnak* nevezik. A *mező* szó Pusztacsaládon a megmunkált területet, a szántóföldet jelöli. A meg nem művelt mezőt *parlagnak* hívják. A faluban a *parlag* szót csak műveletlen föld jelentésében ismerik és használják. Az aratás után pihentetett, felszántatlan területet *ugarnak* nevezték. A jól kigazosodott ugart legeltetésre használták.

A *tarló* (*taró*) a búza, rozs, árpa, zab közvetlen learatása utáni földterület neve. Erre szárnyas állatokat eresztettek a kihullott szem felcsipegetése céljából. A széna kaszálására használt földterületet *rétnek* nevezték. A sarjú (másodkaszálású széna) betakarítása után a kaszálót a jószág legeltetésére is használták. Pusztacsaládon ismert a páskom szó. Amint a földrajzi nevek között említettem, a falu alatti disznólegelőt hívják így. A *tag* szót a szántóterület egy részének meghatározására használták. Általában egy dűlőterületet foglal magában. A *telek* szó a falu nyelvjárásában házhelyet jelent. A *kert* szó nemcsak kerítést, hanem a

vele bekerített helyet jelölte. 258A határnak két, többé-kevésbé párhuzamos út között elterülő részét *dűlőnek* nevezik. A dűlő egy terület fekvését meghatározó szó.

A szántó föld végében, illetőleg a dűlők végében vezető közvetlen keskeny szekérútnak *dűlőút* a neve. Az erdőirtásból származó területet *irtásnak* hívták. Pusztacsaládon a *vágás* szót is használják. A rétnek évenkénti felosztása fentmaradt, mint *nyilasosztás*. A Csapod felőli erdőben (Haraszt) lévő bokros, füves részt nevezték nyilasnak.

A szántóföldi terület meghatározására szolgáló népi mértékegységek közül ismerik a hold (kishold 1200 □ = magyar hold; nagyhold 1600 □ = kataszteri hold) megjelölést. Ismerik a köblös, egész hely köblös, fél hely 2 vékás, fertály hely 1 vékás elnevezéseket is. A köblös a vetőmagszükséglet mértéke alapján meghatározva 1 holdat jelentett. Ennek negyed része a véka. A véka űrtartalma 30 liter.

Az udaron vagy tarlón legeltetés közben a jószág a földet megrágyázta. A parasztok ritkán hajdina növényt vetettek a földbe, hogy azzal is javítsák a talaj termőképességét. Az ilyen trágyát zöld trágyának nevezték. A trágyázás igazi formája a szalmával kevert állati ürülék. Az állat alá rakott alom, alj többségében friss szalma. Szegényebb időkben – tél vége, tavasz eleje táján – falevél, helyi néven csalit. Mikor az alomszalma már nem tiszta, kihordják a most már trágyát a ganéjdombra, ezt kiganéjozásnak nevezik.

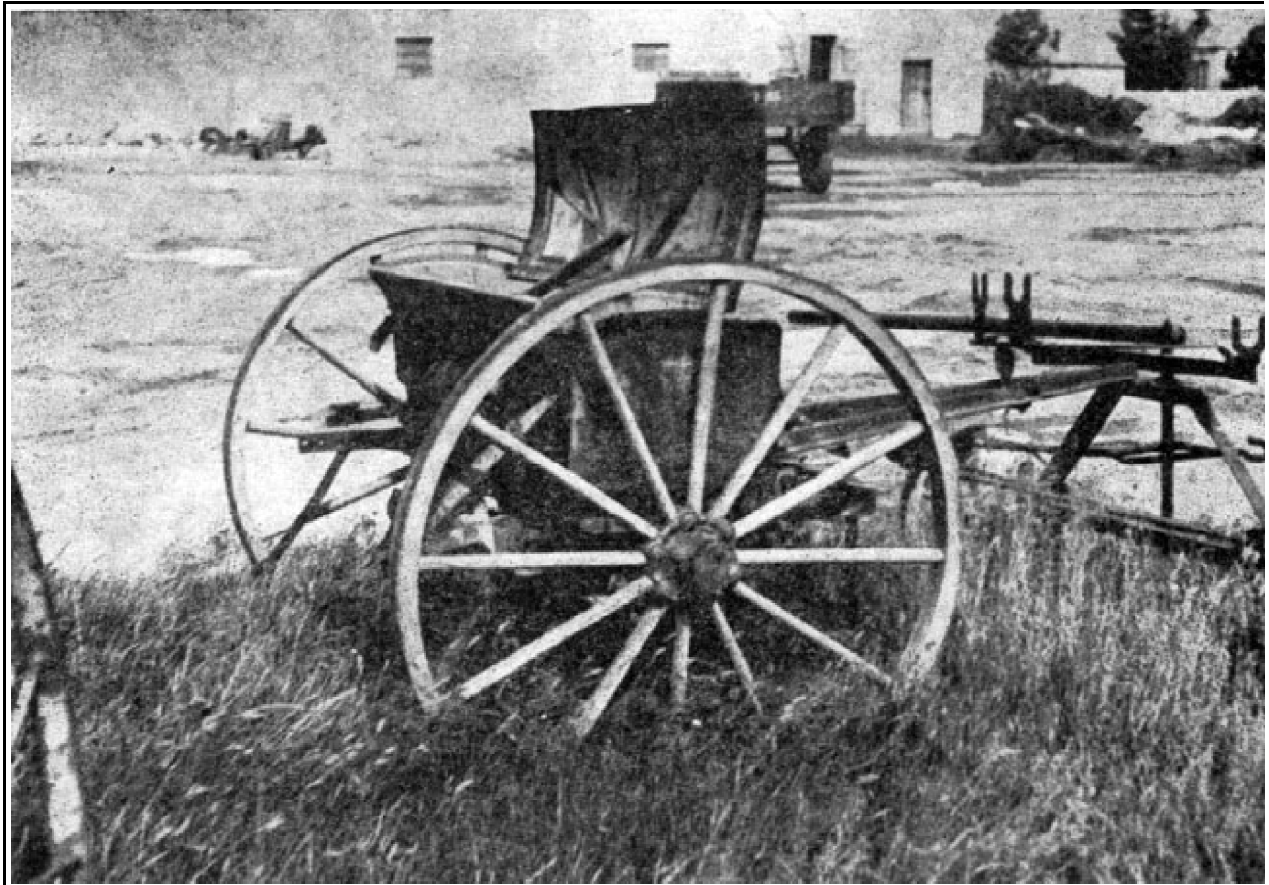
A ganéj kihordása az istállóból a ganéjdombra talicskával vagy trákkal történik. A trák lérához hasonló, rácsos, fából készült hordozó eszköz, melyhez 2 fő szükséges. Régebbi, szegényebb forma, mint a

talicskával való ganéjkihordás. A ganéjdomb az udvaron összehordott trágya neve. A ganéjdombon érik meg a trágya. Pusztacsaládon főként olyan ganéjjal trágyáznak, amely még nem érett. Az ilyen ganéjban még meglátszanak a szalmaszálak.

De ismerik és főként a jobb gazdáknál volt jó érett, ásóval vágható úgynevezett májasganéj. Amikor a gazda a trágyát szekeren kihordta a földre: ganajt hord, a ganajhordás általában késő ősszel történik. A ganajt a szekérről a földön kupacokba rakják és vagy utána terítik el, vagy külön személy a ganajhordással egyidőben végzi a ganajterítést. Szép egyenletesen elosztja, teríti el a ganéjt.

A faluban az alábbi szántásfajták ismeretesek: tarlóhántás (ugarolás), keverőszántás, vetés alá szántás, mély szántás (őszi, tavaszi szántás). A szűzföld feltörését gyep-törésnek nevezik.

A szántásnak az összeszántás és szétszántás módjait alkalmazzák. Összeszántásnál a középbarázdán indul el az eke és amikor kiér a föld végére, a gazda kidüti az ekét és ismét felállítja úgy, hogy az előbb szántott barázda mellett megy visszafelé. Szétszántásnál a gazda a föld egyik oldalán végigszánt az ekével és a föld másik oldalán tér vissza. Ez ismétlődik, végül a táblaföld közepén csupasz nyílás marad, amit völgynek neveznek. Annak a keskeny árokfélének, amit az eke szántáskor hagy maga után, *barázda* a neve. Ha az eke nem megy be a földbe, vagy kiugrik és a fel nem szántott földre borul a hant, *vakbarázda* (*baszóbarázda*) keletkezik.

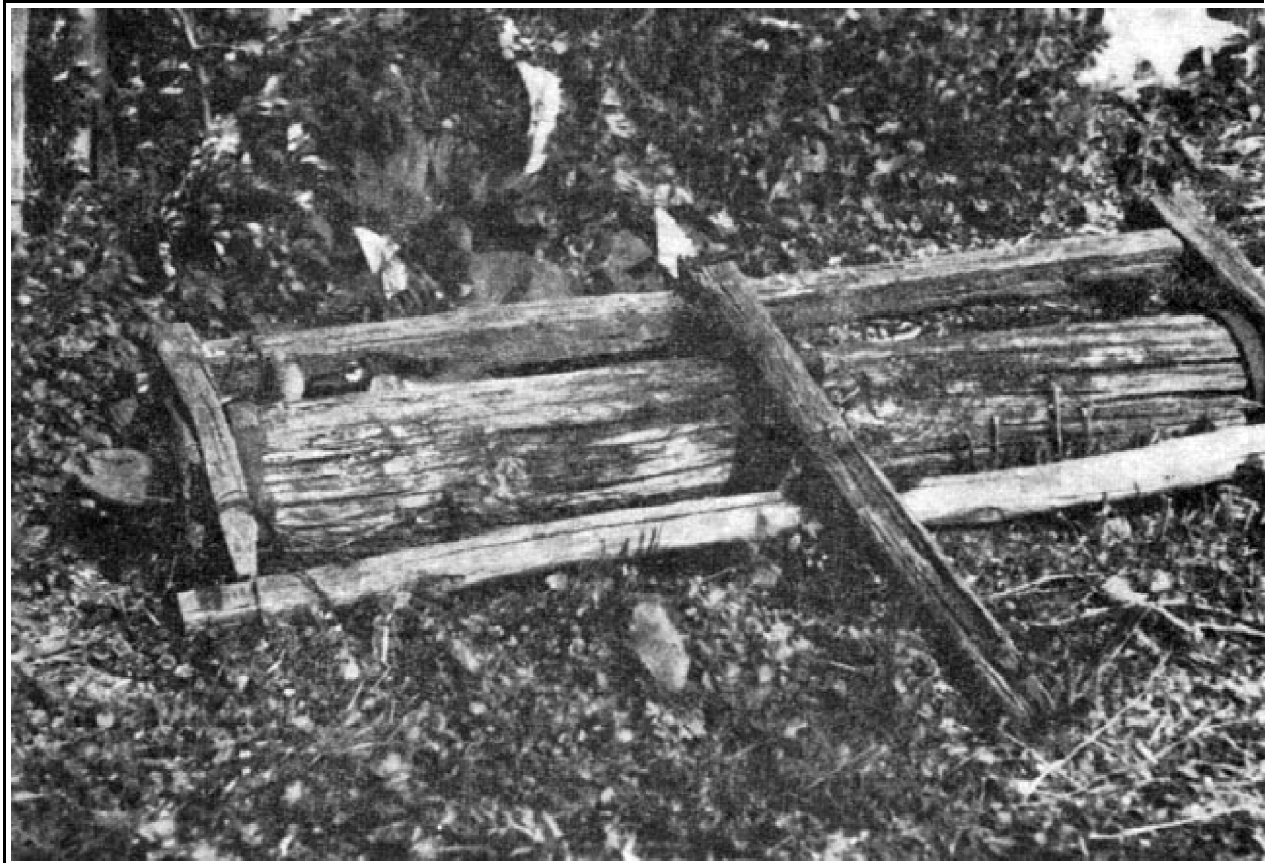

A szántás azon szakaszát, amikor a gazda a föld végén elindulva hosszában végigszántja a földet, majd megfordulva a másik soron ugyanezt teszi, *fordulónak*, vagy *kerülőnek* nevezik. A gazda szántás közben több kerülőt tesz, többször fordul. A föld egyszer hosszában való végigszántásának *fogatás* a neve. A fogatás az a keskeny földcsík, amit az eke egyszer elfordít. Megfelelő vonóerővel, az eke döntése segítségével a fogatást befolyásolni lehet (pl. nagyot fogatni, keskenyet fogatni). Szántáskor a tábla, föld két vége sekélyen, hiányosan van felszántva, ezért a gazda szántás végén keresztbefogat, keresztbe szánt. Ezt a műveletet nevezik *dűlőzésnek*. A szántás közben összetapadt nagy földdarabot hantnak nevezik. Az olyan földdarabnak, amelyet a fű tart össze, *csoport* a neve. A hantokat kapafejjel széttörik, hogy a föld vetésre alkalmas legyen. Ugyanis a hantot a borona nem tudja széttörni. A csoportokat általában boronálás közben a boronához verve porlasztják szét.

A szántás eszköze az eke: ez a tulajdonképpeni ekéből (szántóeszköz) és a szántóeszközt húzó eketalyigából áll. Az eke részei: 1. Az ekevas, vagy laposvas; 2. kormány; 2603. ekefő; 4. gerendely; 5. csoroszllya; 6. csoroszlyatartópánt; 7. vontatószarv; 8. csúszó; 9. ekeszarv; 10. keresztvas. Az eketalyiga részei: 1. talyigakerék; 2. tengely; 3. szabályozó; 4. vánkos; 5. párna; 6. korona; 7. vezér; 8. húzólánc.

A laposvas élezését (amikor a kovács megacélozza, kiélesíti) *nádolásnak* nevezik. Amivel az ekevasról, kormányról a ráragadt földet lekotorják, *öszökének* hívják. Az ekét a jobb módúaknál ló húzza. A szegényebb gazdák – Pusztacsaládon belőlük volt a többség – tehenekkel szántottak.

A szántás utáni egyéb talajművelő eszközök a borona és a henger. A borona segítségével szántás után a göröngyöket, rögöket összetörik. Vetés után is boronál a gazda, hogy a magok a földbe kerüljenek. A borona részei: gerendely és a fog. A fogas boronának különböző típusai vannak: a) fagerendely, fafog; b) fagerendely, vasfog; c) tiszta vas (mind a gerendely, mind a fog vas). A faluban csak az utóbbi kettő található. A nagyon göröngyös, hantos földet lesimító talajjavító eszköz a henger. Pusztacsaládon *gurgatónak* hívják. A boronálás után is használják, hogy a földet lesimítsák (pl. aratáskor a sima földön jobb kaszálni).

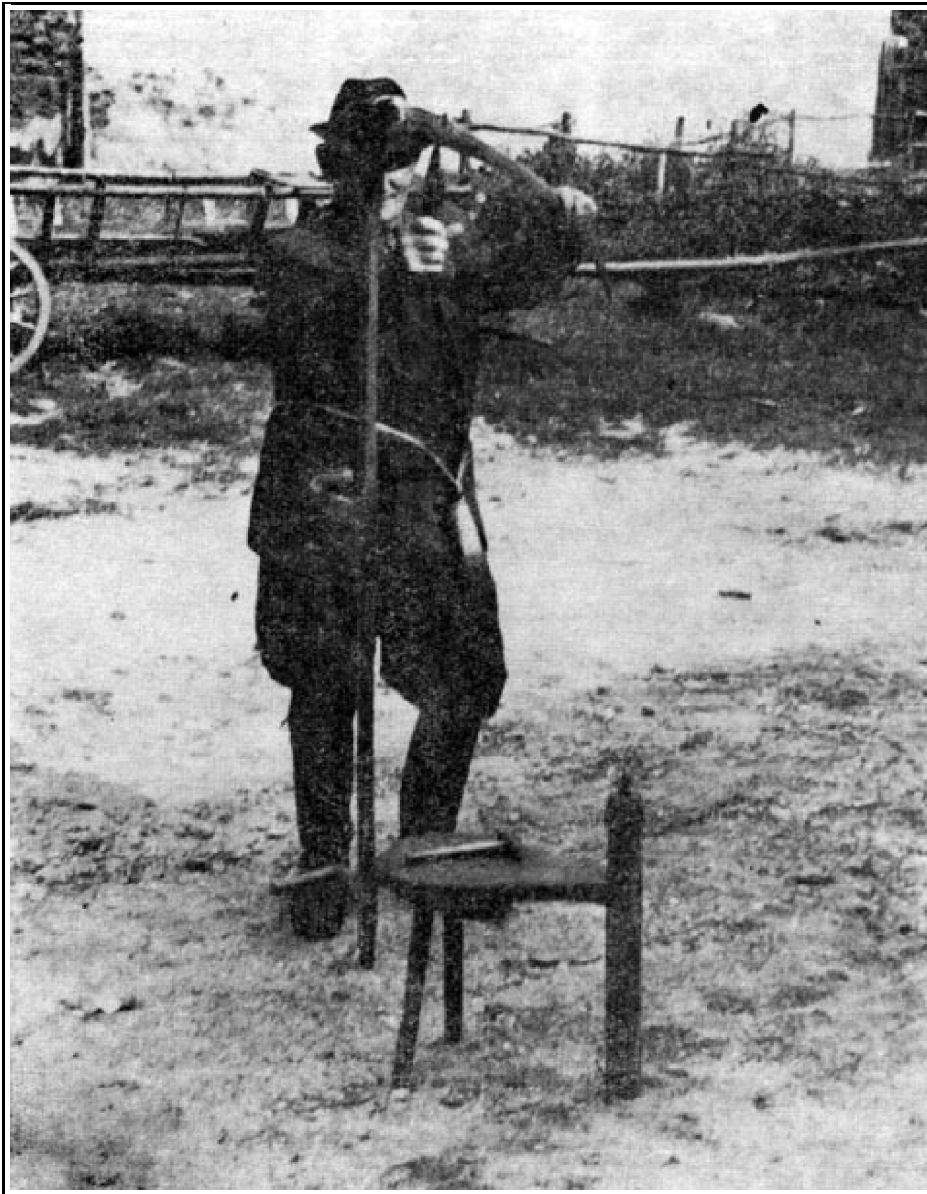

A kézzel való vetésnél a marokból a magot szakszerűen elhintik úgy, hogy egyenletes legyen a szórás, terítés: mennyiségileg is és szántóföld felszínén is, hogy *ligetesen* ne vessenek. A magot kötényszerűen eléjük kötött vetőmagruhából (rendszerint abrosz) markolják. A pótlólag maggal való megszórást, amikor ezt az egyenlőtlenül, ritkán bevetett területtel teszik, *pergetésnek* nevezik.

Ha az elvetett mag jó esőt kapott és csírája kibújta a földből, úgy mondják: kikelt a búza, rozs stb. A vetések védelme, gondozása magával hozza, hogy a gazdák látogassák vetéseiket. Ezt *határjárásnak* nevezik. Ilyenkor vették szemügyre azokat a jeleket, amikből a jó, vagy rossz termést jóslgatták. Pl. jó termés lesz, ha Szt. György napján elbújhat a nyúl a búzában, vagy ha tavasszal nagyon virágosak a meggyfák, vagy ha karácsony éjszakáján tiszta csillagos az égbolt. Gyenge termés lesz, ha a fagy vagy a köd miatt elhull a meggyfa virága, vagy ha nagyon sok a pipacs és a szarkaláb.

261A faluban szokásban volt a búzaszentelés is Szent Márk napján. Ha a vetésben sok a káros gyomnövény (konkoly, aszat), kimennek aszatolni. Az aszatolás vas végű aszatolóbottal történt. Az aszatot kibökték. Az előző évi kukorica tövét az eke és a borona a felszínre veti. Ennek összeszedését kukoricakóró-összeszedésnek nevezik. A búza között nőtt rozsfejek sarlóval levágását rozslefejezésnek hívják. A búzának, árpának néha megfeketedik a kalászban egy-egy szeme. Ez a gabonaüszög. Ha pedig sok eső esik: a búzának, rozsnak szárán és a levelén vörösesbarna foltok keletkeznek: ez a gabonarozsda. A rozskalászból néha nagy feketésbarnás szemek állnak ki: ez az anyarozs. A gyermekek szokták az anyarozst gyűjteni, ugyanis aránylag jó pénzt kaptak érte. Az aratás fontos volt és még ma is az a

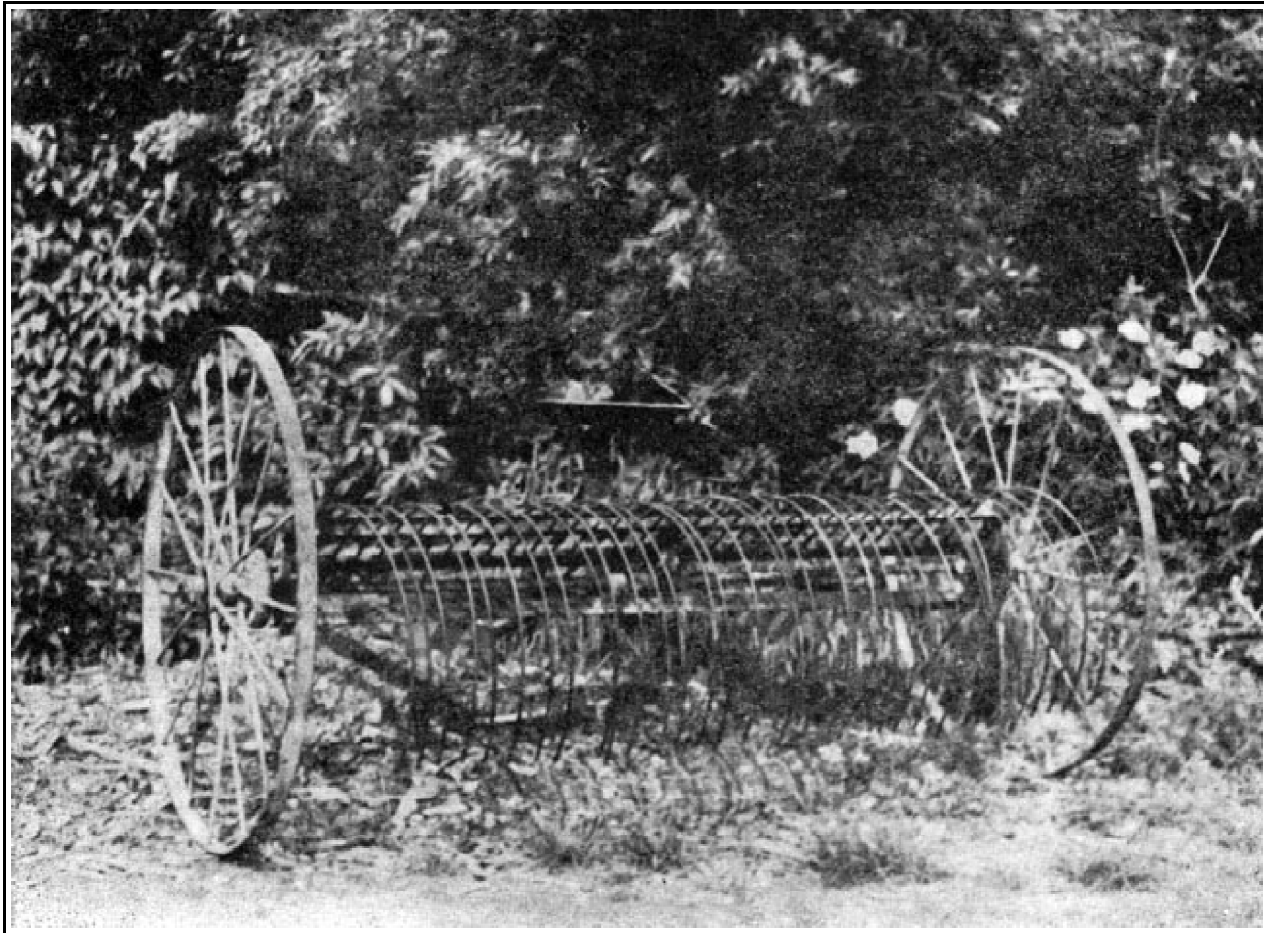
paraszság életében. Kimagasló szakasza az egész gazdasági évnél. Nagy élmény a saját földön vagy a nagybirtokon bandában végzett aratás. A személyes visszaemlékezések értékesek a mai és a későbbi koroknak is.

3. Az aratás munkamódja, szervezete a jelenleg élő emberek emlékezete szerint is jelentős változáson ment át. Másként arattak a parasztek saját gazdaságukban és másként az uraság nagy gabonátláin. Eltért az egyes gabonafélék aratásmódja is. Pusztacsalád gabonaféléi: a búza, rozs, árpa és a zab. Ezeket gyűjtőnéven gabonának nevezik. Ha a gabona megéri, kezdődik az aratás. Pusztacsaládon általában Péter és Pál napján kezdenek aratni. Az aratás közelségét *aratástövének* nevezik. Az aratás megkezdésénél a búzára fordítanak legnagyobb figyelmet, mert a [262](#)túlérett búza aratásakor a szem kipereg. A legjobb

akkor aratni, ha a szár sárgasága teljesen végigmegy a száron. Akkor is hajnalban vágják, hogy a szem ne peregjen ki.

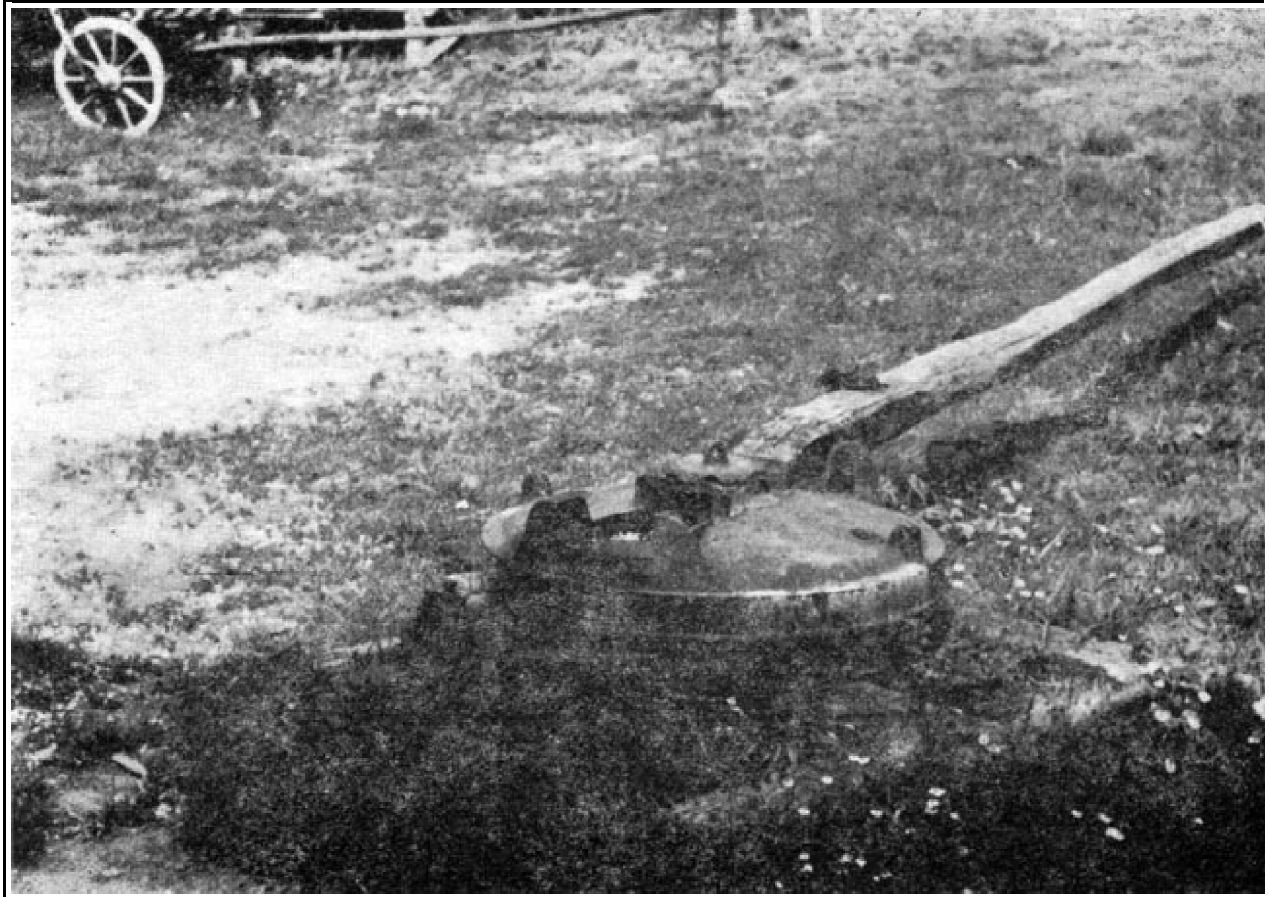
Ha aratás előtt néhány nappal, az aratástövében nagy a forróság, megszorul a nap és összesül a szem. Ilyenkor rossz lesz a termés. Az aratás előtti vásárokon az aratáshoz szükséges, hiányzó eszközöket, mint a kaszát, kaszanyelet, gereblyét, sarlót, kaszakövet és kaszatokat vették meg. Takaróvesszőt (kaszagráblát) maguk készítettek. A aratás eszközei: a kasza, a sarló, gereblye, kévekötőfa. A hosszú fanyélbe szerelt, enyhén ívelt acélpengének amivel a gabonát levágják, aratják, kasza a neve. A kasza részei: kaszapenge, kaszanyél, kaszaörv, kaszagereblye (csapófa).

Pusztacsaládon Hangya, Kígyó (szentgotthárdi) és Aranykaszát ismertek, illetve használták. A kaszanyélen két kampó: egy kicsi és egy nagyobb van, amit *mankónak* is neveznek. A faluban vasgyűrűvel, örvvel rögzítik a pengét. Így könnyen leszerelhető. Ha nagy az örv, éket vernek a vasék és a nyél közé, hogy a kasza jól álljon. A kaszára aratógereblyét (csapófa) is szerelnek, hogy a levágott gabonaszálakat a rendre vagy a fennálló gabonára szépen rakja. Ezáltal a marokszedés is könnyebb. Szép markot lehet szedni és a kéve is takaros lesz. A gazda, amikor az érett gabonát lekaszálja, arat. Ezt az eljárást aratásnak nevezik. Annak a gabonakaszálási módnak a neve, amelynél a kaszás a gabonát úgy vágja, hogy a levágott gabona a tarlóra fordul: rendre vág. Pusztacsaládon általában a kaszás nem a tarló, hanem a lábön álló gabona felé

vág a kaszával. Az így vágott gabona nem a tarlóra, hanem a lábon álló gabonára dől. A rávágott gabona nem fekszik le, mert a lábon álló megtartja. Rendre az árpát és a zabot vágják és rozsból előre elkészített kötélbe, marokba rakták, de nem kötötték le. Különösképpen a zabra kell vigyázni, mert úgy mondják „meghugyozza magát”.

Maga a rendrevágás a következőképpen történik. A kaszás jobb kezével a nagykancsót, balkezével a kiskancsót fogja. Jobb lábával előre lépve teszi meg az első vágást. A kaszát egy kicsit jobbra löki úgy, hogy a kasza sarka a földet érje. Ekkor **263**a gazda szemével a gabonára néz, szemével kíséri, mekkorát adjon a kaszának. Jobb keze kinyújtott, a balkéz a gyomor felé behajlított. A törzs derékből egy kicsit előre dől. Közben jobbra egy negyedfordulatot tesz. Egy pillanatra megáll, azután a két kar, derék s a jobb lábizom segítségével végzi a suhintást. Az éles kasza a talpon álló gabonában félkört ír le és a föld felett kb. két ujjnyira levágja az elébe kerülő gabonát. A suhintás után a törzs félfordulatot tesz balra. A kaszás jobb keze most a has előtt behajlítva helyezkedik el, míg a bal keze kinyújtva hátra kerül a far iránt. Mikor a kasza a gabonában a félkört megteszi, a kaszás beidegzett mozdulattal meglöki a kaszát úgy, hogy a csapógereblye (kaszagrábla) a levágott gabonát a földre fekteti. A suhintás befejezése után bal lábával akkorát lép előre, amennyit adni akar a kaszának. Jobb lába helyben marad. A bal láb lépésével egyidőben egy gyors sodrásszerű derékmozdulattal a kaszát a levágott tarlón csúsztatva visszaviszi a rend kezdő széléhez. A kasza sarka a tarlót súrolja és a hegye egy kis arasszal feljebb áll. A kaszával így helyreigazítja a vágás után a kaszás felé bukott lábon álló gabonát. Az első suhintás után a kaszás ismét és folyamatosan végzi a fenti mozdulatokat. Sokat adnak arra, hogy szépen, könnyen kaszáljanak. A jó kaszás olyan egyenletes tarlót hagy maga után, hogy nem lehet megolvasni, hány kaszavágást csinált.

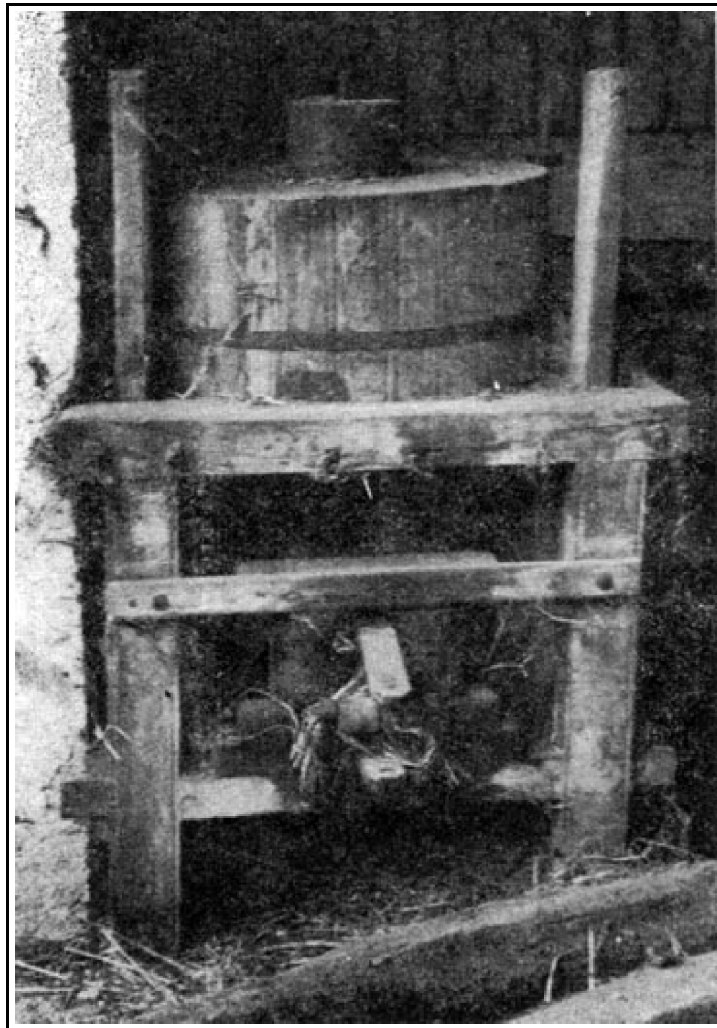
Ha a kaszát sokáig használják, az éle eltompul. Ilyenkor a kaszás kalapálással élesíti a kaszát. A kikalapált kaszát fenéssel javítja. A kasza élesítésének eszközei: az üllő, kaszakalapács (*verő*), kaszakő és a kaszatok.

A kaszapengét leveszik a nyeléről, úgy kalapálják. A kalapáló ember leül a kalapáló székre. A kasza tövét az üllőre helyezi. Bal kezével a kasza deréktáját fogja. Jobb kezében a kaszakalapácsot tartja. Mutatóujja kinyújtva fekszik a kalapács nyelén és a kalapáccsal kalapálja a kasza élét. A kalapálást a kasza tövében kezdi. Ahogy a kalapálás halad, a kalapáló úgy vezeti balkezével a kasza hegyét. Kalapálás közben a kasza élét teljesen az üllőre fekteti. A kasza éle, ha nem fekszik az üllőn, kicsipkéződik. Kalapálás után a kaszanyakon kiálló kis kampót a kaszanyél végében levő lyukba teszi. A kaszaörvet felhúzza és az éket beveri. Majd megnézi, hogy jól állította-e be a kaszát. A kaszakővel való élesítéskor megköszörüli a kaszát: azaz fenéssel. **264**A kasza fenése: a kaszás a kaszanyél végét leteszi a lába elé a földre. Egy kicsit balra dűti. Bal kezével megfogja a kaszanyak ormát és a jobb kezével a tokból kihúzza a kaszakövet. A fenésnek szabályos, ütemes mozdulatai vannak. A kaszás a kaszakővel a kasza tövében a kasza hegye felé teszi meg az első húzást. Nagy hirtelen egy mozdulattal átnyúl a kasza másik oldalára és ugyancsak a kasza tövében, a kasza hegye felé húzza a kaszakövet. A harmadik húzást az első, a negyediket a második húzás derekán kezdi, így halad a fenéssel a kasza hegye felé. Mikor a fenéssel végighaladt a kasza hegyéig, mindkét oldalon egyszer teljesen végighúzza a kaszakövet. Ezzel egyenletes lesz az éle. Fenés után a jó kaszás a jobb keze ujjaiával megnézi megnyugtatóan, jó-e a kasza éle.

Az arató után a csapógereblyével (kaszagráblya) szépen összerakott rendet sarlóval vagy kézzel összeszedik. A marokszedő, amikor a kaszás után haladva a levágott gabonát kisebb csomókba a kéve előkészítésére összeszedi: markot szed. A marokszedőnek azonos markot kellett szednie, hogy a következő sorral egy egész kéve beteljen és a nyomában járó kötöző a már egyforma – rendszerint két marokból álló – kévét folyamatosan bekötözhesse. A marokszedést vagy a kaszásnak háttal fordulva, vagy egyirányban végzik. Ha a marokszedést nem sarlóval, hanem kézzel végzik, akkor hosszúujjú ruhát vesznek fel, vagy harisnyát húznak a kezükre, hogy a gabona a bőrt ki ne kezdje. A búza és a rozs marokszedése mindjárt kévekötéssel folytatódik. Hogy az árpát és zabot miért csak később kötözik, fentebb említettem. A tarlón az összekötözött kévét még a kereszttrakás előtt bizonyos egységek szerint csoportosítják. A csoportosítás módja összefügg azzal, hogy milyen keresztet raknak. Mivel a kévék keresztbe rakása többnyire még a levágás napján meg szokott történni, ezért ezek a kisebb egységek nem hosszú életűek. Pusztacsaládon a kévehordás rendszerint estefelé történik. Általában öt-öt kévét raknak egy „kupacba”, csomóba a tarló közepén, a dombosabb részeken két oldalt. Húsz kéve egy kereszt. Egy-egy ilyen ötös csomókba rakott kévéből egyik oldalra is 20–30, a másik oldalra is 20–30 kévét raknak. Ha megfelelő személyzet van, akkor az első kepe-re való kéve összehordás után a gazda rendszerint a kévékötözővel *kepél*. A kepélés az az eljárás, [265](#)amelynél az arató a kévét keresztbe, kepekbe rakja. Úgy kell a kévét keresztbe rakni, hogy be ne ázzanak, a víz meg ne álljon a kévék alatt, fel ne boruljanak és a szél széjjel ne hányja őket.

Kepéléskor a két alsó kéve fejét (*haját*) egymásra borítva a tartó hosszának megfelelő irányba helyezik el. Kettőt erre merőlegesen, keresztalakban raknak. A kévek feje szintén egymásra kerül. Ezt az ún. *vállat* lefogatják két, az alsóhoz hasonlóan rakott kévével, majd újból két kéve – mint vállak – és a két legfelső szintén a vállakat fogja le, rögzítő kéve. Ezt a kéverakási részt *lábnak* nevezik. Két láb, 20 kéve = egy kereszt. Pustacsaládon a kepe rendszerint 1–2 keresztből áll. A szép egyenes keresztoszor, kepe, tükre az aratók munkájának. A kévéknek keresztberakása – a kepélés – után történik az elhullott szálak összegyűjtése: a gereblyezés. A gereblyező maga után húzza a nagygráblát. Amikor a gereblye fogai már úgy tele vannak, hogy több szálát nem képes felvenni, akkor a gereblyélő felemeli a gereblyét, hogy lehulljon róla a *kusza*. A gereblyélő mindig egyvonalban üríti gereblyéjét (kuszator). A kuszát is összekötik és többnyire hazaviszik az aprójószágnak vagy keperakáskor az alsó kévek feje alá rakják, hogy védjék a nedvességtől. Ha végeztek az aratással, azt mondják: lefogyott az aratás.

4. A learatott gabonát a tarlóról – miután az néhány napig (kb. egy hét) keresztben száradt – behordták a cséplés helyére. A műveletnek, amely révén a tarlón összerakott gabonát a cséplés helyére szállították, takarolás (*takarulás*) a neve. Mivel a kaszával való aratásnál a gabona közé gyomnövény is került, ezért a

bekötött kévéknek néhány napig a kereszttekben, kepékben száradniok kellett, hogy a cséplés könnyebben menjen. Takaroláskor a csépeletlen gabonát erre a célra átalakított ún. hosszú szekéren hordták. A szekeret a lovak hámfával, a tehenek rúddal és járommal húzzák. A húzóerőt a tehenes szekérenél a rúd közvetíti. Éppen ezért más a tehenes szekér rúdmegoldása, mint a lovas szekéré. A lovasszekér rúdja önmagában sem felfelé, sem lefelé nem mozog, mivel a rúdszárnyak közé szilárdan rögzített. A rúd a 266 vízszintestől lefelé nem mozoghat, mert a rúdágasokat összekötő juha beleakad a nyújtóba.

Az ökrös, tehenes szekér rúdja a két rúdszárny között csuklósan jár le és felfelé. Ugyanis a rúdszárnyakon (rúdágason) és a rúdon keresztüldugott rúdszeg kapcsolja a rudat a szekér első részéhez. Ha a jármot a tehen nyakáról leveszik (kifogják a tehenet) a tehénszekér rúdja lefelé hajlik.

Pusztacsaládon is takaroláskor hosszúra csinálják a szekeret. A takarolást végző emberek közül a szekéren lévőket rakónak, a lent állót adogatónak hívják.

Az üres fogatot az aldeszán ülve hajtották. A rakott lovasszekeret hosszú gyeplővel a fogat elején ülve hajtották, a tehenes fogatot vezették.

Az egyes gabonafélék hordásának is kialakult sorrendje volt. Először a búzát és a rozsot hordták be, majd az árpát és a zabot. A cséplés már egyidőben történt gabonafajtánkénti sorrendben az udvaron asztagba rakott gabonánál. A szekér rendszeresen azon az oldalon állt, amerre a szél fúj, hogy a kévehányó könnyebben feldobhassa a kévét a szekérré. Általában a legtávolabbi helyről kezdtek rakodni. Először a szekér alját rakják tele kévével, majd a szekér oldalára úgy teszik a kévét, hogy a kéve töve kijebb álljon, mint a szekér oldala. Az első kévét az oldalközbe teszik. Elöl kezdik. A kéve tövét teszik a rúd felől az oldalközbe. Mikor így megtelik, a többi kévét tövével hátrafelé rakják végig a szekéren. Aztán rendszerint elöl kezdik a rakást úgy, hogy a kéve töve kifelé esik a szekér oldalára. Az egyiket jobbról, a másikat balról teszik kétsorososan. A szélső kévéből egy kis csomót befelé fordítanak és azt a másik kévével kötik, hogy le ne csússzon, így a szélső nem tud lepottyanni. Kétszer is végigrakják a szekeret. A jól megrakott szekér tetején a szekér hosszában középen helyezett kévét *vőgykévének* hívják. A művelet neve: *vőgyelés*. A vőgykéve a rakodás közben keletkezett mélyedést (völgyet) tölti ki.

A rakomány 4–6 sorból áll. Egy sorba másfél kereszt megy. Legfeljebb három-négy keresztet szoktak felrakni. A megrakott szekeret, hogy a kéve le ne hulljon, lekötözik. A lekötözés eszközei a nyomórúd, rudazolánc (elöl) és a rudazó kötél (hátsó). A parasztember, amikor a gabonával megrakott szekeret nyomórúddal leköti: *rudaz*. A nyomórúd fejét beakasztják a hosszúláncba a szekér elején, a rudat lenyomják, a kévehányó feldobja a rudazókötelet, a rakodó a rúdra ráigazítja és a kévehányó erősen húzza lefelé.

A kocsis (rakodó) fent segít neki. A kévehányó a szekéroldalon átfűzi, majd még egyszer feldobja a kötelet úgy, hogy a nyomórúdon a kötelek X alakban keresztezik egymást. Aztán ismét jól meghúzza az oldalon átfűzve – a szemben lévő kötélen át rögzítő szorítást alkalmazva – a kötél megmaradt végét ráfojtja az oldal feletti kötéltre.

Pusztacsaládon a paraszti gazdaságban a kölcsönös segítség és a családi munkamegosztás volt az általános. Az igaival nem rendelkezőnek a végzett munkáért gyalognapszámban az iga használatának megfelelő kétszeres időt kellett teljesítenie. A családi munkaszervezetben a megosztásnál a rakó: az apa, a kévehányó a legényfia. Segítség esetén rakó a gazda, kévehányó a segítség. Szerszámot mindenki hozott magával. A gazdák kevés kivétellel a szabadban rakták össze a behordott gabonát tartós csomóba, amit asztagnak neveztek. Az asztag részei: feneke, dereka és a teteje. Pusztacsaládon a gazdáknál az összerakott

gabonarakomány (asztag) alaprajza négyszögletes. Az asztag dereka egyenesszárú és az asztag teteje csúcsos. Az asztagraakodó helyet felsarabolják és leseprik. Ha több – legalább kettő – asztag van, akkor két sorban, egymással párhuzamosan, olyan távolságra rakják, hogy a cséplőgép kinyitott asztala elférjen köztük. Az asztagraakásnál dolgozóknak a neve: asztagraakó és a kévehányó. A szekeres (a kévehányó) *vellával* dobálja a kévét az asztagra. A vellát a kévébe a kötélnél szúrja be és a kévét mindig oldalt fordítva dobja. Az asztagraakó kézzel teszi helyére a kévét. Az asztagfeneket közvetlenül a földön kezdik a szépen kisarabolt és felsöpört helyen. Legalul a hulladékból kötött kuszakévéket rakják. Az asztagban levő legkülső kévesornak *falkéve* a neve. Minden falkévesorra fejjel kifelé fektetik a *béliskévéket* úgy, hogy a kévék feje a külső kévesor köteléig ér.

267Négyszögletes asztagot raknak. Mindkét falkévesort és a bélést végig rakják. A sorokat az előző sor végződésénél újra kezdik. Az asztag végénél utoljára mindig az utolsó előtti kévét teszik le. Az asztagot saját magából kévével fedik be. Az asztag fedését már úgy kezdik meg, hogy a derék legfelső három sor kévét fokozatosan fél kévehosszal beszedik. A tetejét úgy rakják, hogy a gabona feje van kívül, ezért ezt hajazásnak is hívják. A kisparaszti gazdaságban gondosabban fedték az asztagot, mert több napot kellett várni a gépre, míg a sor odaért. A nagybirtokon a hordással egyidejűleg a cséplést is megkezdték. Az asztagba rakott gabonát igyekeztek megóvni a kártól. A madaraktól madárijesztővel óvják. Emberi alakot tűznek az asztag tetejére. A háziállatoktól az alján deszkával védik. A szérún az uraságnál éjjel őrzik az asztagot. Az asztag őrzője a kerülő, fokost visel. Természetesen a tűz ellen is védekeznek. Vízzel telt hordó, horog, vella, rúdra kötött szalmacsóva (*permet*) van kéznél tűz esetére. A házi tűzoltáson kívül a községi tűzoltók is kivonulnak fecskendőjükkal a bajbajutott segítségére.

5. A szemnyerés módját meghatározza, hogy kézi szerszámokkal, állatokkal, járművel való kikapostatás révén vagy gépek segítségével választották-e külön a szemet a szalmától. A szegény parasztok cséphadaróval csépeltek, a jobb gazdák járgánnyal, az uradalom gőzgéppel csépeltek. Napjainkban a gépi cséplés vált általánossá. A faluban a szemnyerés ismert szavai: a *cséplés* és a *masinálás*. Cséphadaróval mindig kévés gabonát csépeltek. A hagyományos eljárás szerinti kézi cséplés színhelye jó időjárás mellett – és csürpajta hiányában – a megfelelő módon előkészített cséplőhely a szabadban. A cséphadaróval való cséplés a múlt század 80-as éveitől kezdve a cséplőgépek használatában erősen visszaszorult. A cséphadaróval való cséplés nagyon munkaigényes szemnyerési eljárás volt. Munkájában megtaláljuk a kölcsönös segítség alapján végzett formát. A kölcsönben való cséplésnél a tulajdonos nem fizet bért, hanem ugyanannyi ideig csépel annál, aki az ő cséplésében részt vett.

A cséplés nagy ügyességet igénylő munka. Csépelni rendszerint többen szoktak. Bármennyien csépelnek is, ritkán fordul elő, hogy egyik a másik csépjére üssön, pedig kis helyre szorulva verik a gabonát. Három keresztet tudott egy ember egy nap elcsépelni, kora hajnaltól késő estig, ameddig látott. Csépelhet egy ember is, de az unalmas és szaporátlan, ezért társakat hívnak. A cséplést bármelyik kezddheti.

A szabály az, hogy az először leütött csépnek a szemközti feleljen. A cséplők a csépet mindkét kézzel tudják kezelni. Két kézre tudnak csépelni. A jobb kézzel való cséplésnél a cséplő jobb kezével a csépnyél végét fejmagasságra emeli középen fogva, a másik végét bal kézzel a csípő magasságban tartja. A hadarót félkörben mozgatva fel és előre lendíti anélkül, hogy a balkeze magasságát változtatná. A hadaró a csépnyélen fordul. Ha a nyél kápája szorosra van kötve, és a csépfej nem fordulhat, a cséplő a csépnyelet engedi a markában fordulni. A felemelt hadarót a nyél hosszában kinyújtva a leterített gabonára lecsap vele. Az ütem gyorsaságát a résztvevők száma szabja meg. Amikor ketten dolgoznak, az egyik leüt kettőt, a párja is lassan emeli a csépet, hogy a másiknak legyen ideje ez alatt a két gyors ütésre.

A cséplés munkája azzal kezdődik, hogy a cséplésre alkalmas helyen megtisztítják a földet, simára teszik. Aztán a kévéket fejjel egymásra fordítva, a kévéköteg feloldása nélkül a földre egymás mellé sorba lerakják. A cséplők aztán végigcséplik a gabonát. Ha két ember csépel: egymással szemben állnak fel. Felváltva ütögetik csépjükkel a gabonát. A csépléskor kimondott szabály, hogy a cséplő soha se üssön egy helyre, mert akkor megtörik a szalma. Amint a leterített gabona végére érnek, az addig hátrafelé haladók mennek előre, majd pedig amazok lépkednek hátra.

Két-három ilyen végigcséplés után következik a szalmázás. Ekkor a kévéket feloldják és kb. egy ujjnyi vastagon leterítik a földre. A gabonafejet most is egymással szembe fordítják. A szalmázócséplés ugyanúgy történik, mint az előzőkor. Két-három végigcséplés után a gabonát megforgatják. Szalmázáskor nem csépelnek addig, míg a fordítás tart. A fordítást úgy végzik, hogy egyik karjukat a leterített szalma alá dugják és fejük felett átfordítják a szalmát és ugyanarra a helyre teszik le.

Úgy is forgatnak, hogy két-két cséplő a csépnyelet dugja a szalma alá és ennek segítségével fordítják a gabonát a másik oldalra. Az ilyen forgatás után ismét kétszer-háromszor [268](#) végigcséplik a gabonát. Mikor a szalmázócséplés bevégeződik, ha nem csinálnak zsúpot, a szalmát rendesen favellával megrázogatják, hogy a szem a szalma közül kiperegjen. A szalmát azután kazalozzák. A cséplők közül, rendszerint a legöregebbik hosszú cirokszálakból készített seprűvel végigseper a gabonaszemeket. Lesöprik róluk a töreket és a pelyvát. Ezt fölözésnek nevezik. A fölözést újabb fölözés követi. A gereblyével a gabonaszem aljáról a tetejére forgatják a töreket és cirokseprűvel ismét végigsepernek az ágyason. Fölözés után falapátokkal garmadába szórják a szemet és a cséplés helyét felseperik. Az összesepert magot is a garmadához teszik. Aztán kezdődik az újabb terítés és a cséplés. A zsúp készítése ugyancsak a cséplő munkák közé tartozik. Zsúpkészítéskor szalmázás után a gabonaszárat nem vellával rázogatták, hanem a cséplők teleszedik a markukat gabonaszárral. Mégpedig annak fejes részével felfelé. A markot fejük felett magasba emelik, a levegőben megrázzák, aztán a földhöz ütik. Ezt többször megismétlik, miközben a törött szalmaszálak kihullanak. Csak az épek maradnak a cséplők kezében. A cséplők szalmából kis kötelet készítenek. Abba rakják a zsúpnak való szalmát. A kötél végét kezükkel a szalmához szorítják, így végzik a zsúpkötést. A szalmakazlat az udvar végébe rakják. A töreket és a pelyvát külön erre a célra készített részben, az úgynevezett töreklükben tárolják.

Pusztacsaládon a kápáscsépet használják. A hadaró felényi mint a csépnyel. A nyél 150–200 cm hosszú, alján valamivel vastagabb, vége felé vékonyodó, henger alakú farúd. A legjobb csépnyel somfából volt, a hadaró pedig mogyoró, kecskerágó fából. Mindkettőnek egymáshoz kapcsoló végét bőrrel vonták be, úgyhogy a bevágott nyélen a bőr foroghat. A két, bőrből készült fej neve: kápa. A két bőrféjet (kápát) erős bőr, a cséptelek köti össze. Elszakadt lószerszám, nadrágszj is alkalmas csépfej készítésére.

A nyomtatás 32. első világháború előtt a paraszti és a nagybirtokon egyaránt gyakorolt eljárás volt a gabonaszemnek a szalmától való eltávolítására. Nyomtatáson azt a szemnyerési eljárást értették, amely által a szérűre terített kötetlen gabonából a kévék kioldása után a szemet a körbe hajtott állatokkal, általában lóval vagy tehénnel kitapostatták.

A szérű szűkebb értelemben az a tér, ahová a szétoldott gabonát elterítették. A szérűt úgy készítették elő a nyomtatásra, hogy a gyepet lenyesték, a meglocsolt földet lőrékkel meghintették, letapostatták, megdöngölték és lesimították. A gabonának a szérűre való leterítését *ágyázásnak (ágyalás)* nevezték. Az ágyas általában kör alakú volt. A nyomtatásnál a szalma forgatásához favellát, a törek lekaparásához töreklő gereblyét, a szem összegyűjtéséhez *szemhúzó*t használtak.

A lóhajtó az ágyás közepén állott, az állatok csigavonalban jártak. A nyomtató lovakat csak féken tartották, nem felkantározva, mert a hajtó nem ült rajtuk, hanem gyalog fogta a fékszárat. A hajtó nem forgott együtt a lovakkal, hanem előlről hátra, hátulról előre, egyik kezéből a másikba vette az összekötött fékszárat. Két ló egymás után haladt. Három lóval való nyomtatás esetén egy ló elől ment, kettő hátul. A lovakat egymás nyakához kötötték. A lovakat nem lehetett akárhogyan beosztani. A tüzes, jó ló ment elől. Ez bátran belevágott az ágyasba. A többi ló ennek csapását tágitotta, szélesítette. A lomhább ló az *ostoros* (hajtó) felől járt, mivel itt kisebb kört kellett megtenni, meg aztán az ostorral is könnyebben lehetett ösztökélni.

A lovakat az ágyásra való rávezetés előtt megjáratták, hogy a ganajozást ne az ágyason végezzék el. Ha a jószág ganajozott, a ganajt rögtön eltávolították. Nehezebb volt a marhaganajt eltávolítani, mivel az híg volt. Ezért is nyomtattak szívesebben lóval. A hajtó rendszerint a család ifjabb férfitagjából került ki.

Az első járatás (első megtapostatás) után fordítottak, a második után ráztak (a szalmát a szemről vellával eltávolították), a harmadik után karimázták a gabonát. Ha jól elnyomtatták a gabonát, akkor a szalmát leszedték róla. A vellát a jól kitaposott gabonába dugták. Két-három könnyed rázással a vella fogai között kirázták a szemet és a töreket. A szalmát az ágyas szélére fordították. Az eljárást azért nevezték *karimázásnak*, mert körbe mentek, kívülről befelé haladva. Ha már nem volt szalma az ágyason, törekeltek. A törekelés szerszáma a törekelő gereblye volt. Ez 269hosszú nyelvű, 50–60 cm széles, 5–6 fogú gereblye. Fogai görbék voltak, hogy a szérút fel ne karcolja és a húzásnál sokat fogjon. Egyszerre több ember gereblyélt és a gereblye előtt maradt töreket a szérú szélére kaparták, ahonnan törekhordón a törekzalhoz hordták. A törek letisztítása után kalászták, vagyis a letört, de még ki nem taposott szemeket az állatokkal kitapostatták. Ezután a szemet tolóval összetolták garmadába.

A nyomtatáshoz egy lóhajtó és 2–3 vellás kellett. A nyomtatás augusztus derekán kezdődött és kedvező időjárás esetén szeptemberben fejeződött be.

Az 1880-as évektől jelentek meg olyan nagyobb méretű gépi szerkezetek, amelyeknél a hajtóerőt fogaskerék és hajtórúd áttétellel állati erő szolgáltatta. Az ilyen állati erővel hajtott *járgányok* még az 1920-as évek végéig működtek. Az ilyen gépek két részből állottak: 1. hajtóerőt szolgáltató járgányból; 2. a cséplőszerkezetből (dob). A hajtószerkezet a cséplőszerkezettől oldalt 4–5 m-re volt felállítva, két hosszú, kardáncsuklós rúd segítségével, fogaskerék áttétellel hajtotta a cséplőszerkezetet. A járgányt két rúd elé fogott, körben járó ló húzta. A cséplőszerkezetben az etető az ún. asztalon állva, kézzel eregette bele a kioldott kévét. A szalma hátul a szalmarázón hullott ki, a szem oldalt folyt ki a törekkel és pelyvával vegyesen. A szemet időnként a cséplő oldala mellől el kell lapátolni. A cséplőszerkezet a pajtában, a járgány kívül állott. A járgány leírása Gazdag Mária pusztacsaládi adatközlő szerint: „Az első világháború előtt a falu módosabb gazdái járgánnyal csépeltek. A járgány egy 130 cm körüli gépezet, amelynek magja az 1 m szélességű vasdob. Ez a dob rácsos, erős vasból készült. Körbe forgott. A hajtóerő átvitelével történt. Az egyik oldalon egy kerék volt, ezen egy vasforgó. Csuklós része egymásba illesztve. Ezt meghosszabbították a járgányig. *Kurungvasnak* hívták, majd két méteres lehetett egy-egy. A kettőt összecsatolták a járgány fogaskerekével, amely 1 m átmérőjű volt és vastag, erős vasból készült. Erre 4 méter hosszú rúd volt erősítve. Ezt húzták körbe a lovak egész nap. Napról-napra, heteken át, míg a gabona el nem fogyott. A lovakat 12–14 éves gyerekek hajtották. A gabonát az etető a dobhoz nyomta. A dob kiverte a szemet. A szem ott maradt a gép előtt. A szalmát pedig favillán rázták ki az asszonyok. A férfiak kazalt raktak. Létrán kellett felhordani a szalmát a kazalrakáshoz”.

Az állati erővel hajtott gépjárgány egy nap alatt kb. 30–35 mázsát csépel. A munkát kölcsönös segítség alapján végezték. A járgányos cséplés a kézcisépléshez viszonyítva megháromszorozta az egy főre eső

teljesítményt. A cséplési munka folyamatosságának biztosítása érdekében gondoskodni kellett a hordás időbeni elvégzéséről, a megfelelő számú munkaerőről. Az állati erővel hajtott járgányok csupán a szemet és a szalmát választották külön. A pelyva és a törek a szem mellett maradt. Ezért a szentisztítás eljárásai ugyanúgy éltek tovább, amint a régibb szemnyerési módoknál.

A mag tisztítására használt kézi szerszámnak *rosta* a neve. A kézi rosta 60 cm átmérőjű. 20 cm magas gyertyánfa lemezből körbehajlított káva (fakéreg) aljára feszített dróthálóból, rostaszövetből áll. A dróthálót a rosta kérgére feszített küllőalakban összefutó 8 drótszál merevíti. A rostát félig megtöltötték szemmel; úgy rázták, hogy minden egyes rázásnál egy kicsit fordítottak rajta. A szem kihullt, a törek pedig visszamaradt.

Az 1880-as évek óta, a járgánnyal egyidőben megjelent a magtisztítás első gépi eszköze, a szelelőrosta. A rostagép működési elve a kézzel hajtott szélkerék, a kelepce által támasztott légáramlásra alapult. A rostalógép elején levő dobban emberi erővel hajtott és áttétel révén gyorsan forgó négylapátos szélkerék támasztotta a szelet. A szennyezett magot a fölötte és mögötte lévő garatból megfelelő szabályozással a rostára engedték. A szélkerék által támasztott légáramlás a vékonyan lefolyó gabonából a pelyvát, töreket kifújta. A farámába foglalt drótszövésű rosta három rétegben volt egymás fölé elhelyezve. A legritkább szövésű legfelül, a legsűrűbb legalul. A szélkerék forgása csuklós rúdátítéssel a rostákat előre-hátra és jobbra-balra lengő mozgásba hozta. A szem a kissé ferde síkban mozgó rostákra hullva, a rostalógép deszkával elhatárolt végén belül a kerékhez viszonyítva jobbra dülő ferde csúszdán 270a gép hasa alá hullott. A pelyva a gép végén kirepült, az ocsú kétféle osztályozásban a rostákról oldalt vezető csatornákon folyt ki.

A szelelő rostáláshoz négy ember kellett: egy etető, egy szedő, (adogató), egy hajtó és egy kaparó. A szedő, aki a szemet a garmadából felszedte; az etető: férfi; a hajtó és a kaparó általában leány vagy fiatal fiú volt. A rostálás úgy történt, hogy a garmada mellé ponyvát terítettek, arra állították a gépet úgy, hogy a fala mindig szél alatt legyen. Az adogató megmerítette a kosarat és az etető kis négy lábú gyalogszéken állva a garatba öntötte. Az etető kis pálca segítségével igazgatta, hogy a szemes gabona egyenletesen hulljon a rostára. A hajtó váltott kezekkel, egyenletesen hajtotta a hajtókart. A kaparó a tiszta szemet a maggareblyével oldalt kifelé húzta. Általában kétszer rostáltak, a másodikat *tisztálásnak* nevezték. A tisztálásnál a legelső rosta már sűrűfogú tisztítórosta volt. Főleg a port és a pelyvát igyekeztek a tisztálással eltávolítani. Az ocsút általában baromfietetésre használták.

Az 1880-as évektől kezdve a nagybirtokon általános lett a gőzgép. A hagyományos szemnyerési eljárásához viszonyítva a gőzerővel hajtott cséplőgép nagy változást okozott a cséplés technikájában, munkaszervezetében és eredményességében. Az egy főre eső teljesítményt a gőzgép az 5–6-szorosára emelte. A cséplőgép, illetve a hajtógép egyes részei: a kazán vagy bivaly (*bivaly*) és a cséplőszelelő.

A nagybirtokos saját gépével végezte a cséplést. A birtokos gondoskodott a gép kezelőjéről. Saját kommcios gépésze volt. A cséplőmunkások az aratóbanda tagjai voltak. Az aratóbandagazda azonos volt a cséplő bandagazdával. A bandával az uradalom szerződéses viszonyban állott. A teljes létszámú cséplőcsapat tagjai: etető, azaz a bandagazda (1 fő) kévehányó (2 fő), zsákoló (2 fő), nyárson hordó (4 fő), állító (2 fő), kazalrakó (2 fő) kévemetsző (1 fő), pelyva- és törekhordó (2 fő). A kévemetszést és a pelyva-, illetve törekrakást nők végezték.

A parasztoknál benzinmotoros géppel csépeltek. Az első benzinmotoros gépek nem voltak magánjárók, hanem úgy húzatták őket. A cséplőgép és a meghajtógép közös neve: *masina*. A gépi erővel való cséplés

masinálás. Csépléskor (*masináláskor*) a cséplető gondoskodott a gépnek portájára való kiállításáról. A húzatáshoz a csépletőket összefogták, mert a húzatáskor szükséges 4–6 lovat egyetlen gazda nem tudta kiállítani. Először a cséplőszekrényt húzták át. A húzás előtt a masináláskor levett rudat a cséplőszekrény elejére, az első tengelyre szerelték fel és befogták a lovakat. Az össze nem szokott lovakat vezették, a megbízható, nyugodt lovakat gyepelével irányították. A cséplőszekrény után a motort húzták át. A nem önjáró motoros gépet *csettegető masinának* nevezték. A gép beállításakor a cséplőszekrényrel a két asztag közé álltak úgy, hogy a cséplőszekrény asztalát ki lehessen nyitni. A hajtószíjat a cséplőszekrény hajtótárcsájára akasztva előre kihúzták a motorig. A motor pontosan egyvonalban állott a cséplőszekrényrel. A szíjat feltették a lendítőkerekre, a motort az orránál hévérrel hátratulatták, míg a szíj kellően meg nem feszült.

A cséplőszekrény és a hajtógép kerekeit kiékeltek. A pakkos szekérről levették a mázsát és kitarázták. A satupadot és a szerszamos ládát a motor, a mázsát pedig a cséplőszekrény közelében helyezték el. A cséplető már előre gondoskodott az esetleges tűz oltásához szükséges vízzel telt hordókról, vedrekről.

A cséplés menete és megosztása a parasztbirtokon lényegében az, hogy míg a nagybirtokon a cséplőgéptulajdonos maga a birtokos volt, a parasztek bércséplést végeztek, mivel nem voltak a cséplőgép tulajdonosai. A cséplőgéptulajdonosok a cséplést a gabona bizonyos hányadáért végezték el. Ez a hányad, mikor a gép nem önjáró volt és a húzatról, valamint az etetőről is a cséplető gondoskodott, 3% volt. A csépletőket összeállították és segítettek egymást: visszamasináltak.

A cséplés menete lényegében azonos a nagybirtokéval, csak arányaiban kisebb és a sok házról-házra húzás által a napi elcséplelt mennyiség is kevesebb.

Minden gazda először az értékesebb gabonafajtát vereti el. Előbb a búzát, aztán a rozsot, majd az árpát és végül a zabot.

271A cséplés menete, munkaszervezete: Az asztag nagyságától függően egy vagy két kévehányó volt, aki adogatta a kévéket a kévemetszőnek. A kévevágó az asztag felőli oldalon állt az etető mellett. A kévét fejjel lefelé fordítva, kötelénél fogva az etető ölébe tette. Közben a kéve kötelét késével elvágta. Az etető a kévét jobbra-balra terítő mozdulatokkal végighúzta a dobkosár felett. A gép mélyülő mormolással kapta be a gabonát. A kazalos kilépte a szalmakazal helyét. A szalmát húzó ember a szalmarázónál, a törekesek a törekrázó lukba álltak. A szalmahordók is elfoglalták helyüket. A kis parasztbirtokon 1 nyársaló és 2 szalmafelhordó volt. A szalmát létrán hordták fel a kazalra. A zsákos a szemkifolyóknál engedte a magot a zsákokba. Ő mérlegelt, mázsáit. A zsákoló (2 fő) hordta a gabonával teli zsákokat a padlásra. Ha más gabonaféle csépléséhez kezdtek, a gépet 3–4 percig üresen járatták.

A húzatus gépet a magánjáró (önjáró) gépek, majd a 30-as években a traktor váltotta fel. A szalmának a kazalra való felhordását korszerűsítette, gyorsította az elevátor. A szalmahordó elevátor szalagrendszerűen felhordta a szalmát a kazalra. Magassága szabályozható volt. Így a szalmahordók feladatát az elevátor látta el. Először a nagybirtoknak volt elevátora, de csakhamar a magán cséplőgéptulajdonosok is beszerezték célszerűsége miatt. Az etetőről a cséplőgéptulajdonos gondoskodott, hogy a cséplőgépen az etetés szakszerűen egyenletesen történjék. Most már nem kellett a csépletőnek a húzatról gondoskodnia. Elevátor esetén először azt szállították át. Mivel szomszédból a szomszédba ment, ezt legtöbbször a cséplést végző emberek kézi erővel áthúzták, illetve tolták.

A magánjáró vagy traktor maga vontatta a cséplőgépet. Ilyen előzmények és körülmények miatt a

cséplőrész Pusztacsaládon természetesen emelkedett 5%-ra.

A gépi cséplés következtében a törek és a pelyva mennyisége összehasonlíthatatlanul több lett, mint a hagyományos szemnyerési eljárás mellett. A gépi cséplésnél mint takarmányt a szalma mellett külön rakták. Ugyancsak kazalon belül, de külön tartják a takarmányozási célra alkalmasabb gabonafélék (árpa, zab) szalmáját is az alomnak használt rozs vagy búzaszalmától. A cséplőgépnél a szalma folyamatosan jött a gépből, így a kazlat is folyamatosan kellett rakni. Elevátor használatánál az egész kazalfeneket megkezdték a gép állására keresztben. A kazalrakók vellánként tették az elevátorról lehulló szalmacsomókat a helyére.

Pusztacsaládon ún. gyúrt végű kazlat raktak. A gyúrt végű kazalnál a sarkok négyszögletesek. A sarkokra szarvast gyúrnek. A kazalrakóknak szakszerűen kellett ellátni feladatukat. A szép, formás kazalrakás mellett a beázás elleni figyelmes tetőzés is elsőrendű fontosságú. Nagy szégyen volt, ha a kazlat úgynevezett „himódi legények” támogatták. A „himódi legények” hosszú dorongok voltak és az eldőlés veszélyének elhárításául szolgáltak. Mivel ez – a pusztacsaládiak szerint – főleg Himód községben fordult elő, a szomszéd falu legényeinek ócsárolása is benne volt.

6. A hagyományos gazdálkodás idején a parasztság a vetőmagon kívül lehetőleg annyi gabonát hagyott meg, hogy az egész évi kenyérre valóját fedezze. A megtermett gabona megóvására nagy gondot fordítottak. Védeni kellett az állati kártevőktől, a tűztől, a nedvességtől. A kistároló ember a padláson, kamrában őrizte kevés gabonáját. A padláson kiterítve, vagy a kamrában ládában tartották a gabonát. A deszkából készült gabonatarató ládának *hombár* a neve. A gabona tárolására az uradalom épített külön épületet (magtár).

A hagyományos paraszti gazdálkodás és munkaeszközei a termelőszoövetkezet megalakulásáig, illetve annak megszilárdulásáig maradtak fenn. Ma ló vagy tehen vontatású eke helyett traktorral szántanak. A kaszát, cséplőgépet felváltotta a kombájn. A kaszasuhogás, a fehéringes aratók és a baboskendős marokszedők képe az idősebbek szemében villan fel néha a kombájn szorgos munkája közben.

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Dávidházy István: A szőnyegpadlógyártás meghonosodása Sopronban

272 Dávidházy István: A szőnyegpadlógyártás meghonosodása Sopronban

A középkori forrásokból tudjuk, de a még élő szóhasználat szerint is gyakori, hogy az egyes textíliákat előállítási helyük szerint különböztetik meg. Gondoljunk itt például a különböző posztókra (löweni, kölni, csehországi), a rumburgi vászonra és az innsbrucki lódenra stb.

Mostanában a hazai építőiparban egy hasonlóan képzett szókapcsolat kezd elterjedni, a „soproni szőnyegpadló”. Az építőipar műszaki és technológiai fejlődése világszerte az építésszerelési idők radikális csökkentését vonta maga után. Az új építési módszerekkel való lépéstartás, különösen a szakipari munkaterületeken, új anyagok kifejlesztését tette szükségessé, amelyek között a szőnyegpadló kétségtelenül igen kiemelkedő helyet foglal el. Ennek bizonyítására statisztikai adatok idézése nyugodtan mellőzhető, elég, ha gondolatban ellátogatunk néhány újabban épült szállodába, középületbe és lakásba.

A szőnyegnek, mint a lakberendezés részének, hosszú időn át elsősorban díszítő jellegű feladata került előtérbe, holott eredeti rendeltetése, régészeti leletekkel és az ázsiai lovas nomád népek körében végzett

néprajzi kutatásokkal egyaránt igazolhatóan, a padlóborítás volt. A kézi, de a hagyományos gépi szőnyegelőállítás viszonylag alacsony termelékenysége, valamint a felhasználható anyagok ára és beszerezhetősége is, napjainkig szinte kizárták a szőnyeget az építészetileg nagy mennyiségben számbajöhető padlóburkolatok köréből.

Az építőipar által a megbízhatóan azonos műszaki jellemzőkkel, megismételhetően nagy mennyiségekben gyorsan gyártható szőnyegpadlók iránt támasztott igényeknek eddig az ún. tűzött (*tufted*) szőnyeggyártási eljárás tett legjobban eleget, amelynek lényege az, hogy előre elkészített hordozókelme teljes 3–5 m szélességébe megfelelően méretezett varrótűrendszer percenként kb. 600–680 öltésnyi sebességgel a szőnyeg járófelületét alkotó fonalakat betűzi és így ez idő alatt mintegy 6–10 m² szőnyeg készül el.

A betűzött fonalrendszer és a hordozókelme végleges egyesítése külön gépsoron ragasztás útján jön létre, majd a művelet befejező részeként a szőnyegpadló hátoldalára hang- és hőszigetelő habosított gumiréteg kerül felvitelre. Természetesen ilyen termelékenységgű berendezéseken a felületképzésre gazdaságosan csak olyan fonalak használhatók fel, amelyek hosszú, megszakítatlan gépfutási időket tesznek lehetővé és amellyel a szőnyegpadlókkal szemben támasztott igénybevételi követelményeket is kielégítik. Ezeknek a feltételeknek legjobban a terjedelmesített szintetikus filamentek felelnek meg, amelyeknek folyamatos fejlődése a szálgyártók és a szőnyegelőállítók állandó és egymás fejlesztési tevékenységét kiegészítő együttműködésének eredménye.

Az 1909-ben alapított és komoly szőnyeggyártási tradíciókkal rendelkező Soproni Szőnyeggyár a hazai tényleges igényt megelőzve, de azt előre felmérve, 1967-ben kezdte meg a tűzött szőnyegpadlók gyártását és a panelos lakásépítés felfutásakor már abban a helyzetben volt, hogy az építőipar számára lakásméretre kiszabott, tehát kevés helyszíni munkát igénylő, habhátoldalú szőnyegpadlót bocsáthatott rendelkezésre.

A következőkben a meglévő gyári adatokra támaszkodva, valamint személyes visszaemlékezés alapján kíséreljük meg bemutatni, mi minden történik addig, amíg egy fejlesztési elgondolás eredményeként új fogalom születik.

A hazai szőnyegpadlók kísérleti gyártása az 1965. évben vette kezdetét. Az akkori (1963 óta a Lakástextil Vállalat kötelékébe tartozó) Soproni Szőnyeggyár és részben a Tatai Szőnyeggyár is az Országos Szakipari Vállalat műszaki fejlesztési osztályával (Gryllus Vilmos, Scharlé Gyula) együttműködve több, elsősorban szőtt velúrszőnyeget próbált ki kísérleti lakóépületekben. A kísérletek kettős eredménnyel jártak. Bebizonyosodott a minél nagyobb, lehetőleg helyiségméretű szőnyegek előnye [273](#) és az, hogy a kis lakásméretekből adódóan a várható igénybevétel viszonylagosan nagyobb annál, mint amit a szakirodalom a fejlett ipari államok nagyobb alapterületű lakásaiban végzett vizsgálatok alapján ismertetett.

Ez a kettős felismerés eredményezte az első, még csak 3 m széles tűzőgép beszerzése után egy olyan, *Kallió* fantázianevelű tűzött buklészőnyeg gyártását, amelynek járófelülete az akkor még holland, később holland–német gyártmányú ENKALON[®], illetve ENKA-PERLON[®] színes terjedelmesített szintetikus filament volt. [1\(73\)](#) A végleges minőség kialakítása másik három fonalelőállító fonalaival végzett kísérletek eredményeinek összehasonlítása alapján történt, amelyet a 7 színből álló és ma is élő kollekció kialakítása követett.

Egy új építőanyag, jelen esetben a szőnyegpadló tömeges felhasználásának előfeltétele az Építésügyi Minőségvizsgáló Intézet által kiállított, szabványosított vizsgálati módszerek eredményeire támaszkodó alkalmassági bizonyítvány. Miután szabványosított módszerek sem voltak, azok megalkotása is

szükségessé vált. A napjainkban is tartó szabványosítási munka 1968-ban vette kezdetét. A „Gépi szőnyegek vizsgálati módszerei MSZ 10783/1” 1970. április 1-én lépett hatályba, összeállításában többek között Izmay Ferenc, Radó Aurélné (TKI), Aschner Gábor (Teximei), Kovacsics István, Büki Tamás (Kermi), Szentpály Tiborné (Szolgáltatásfejlesztési Kut. Int.), Garai Endréné (SZÜH) és e sorok írója vettek részt.

Ebben az időben a Soproni Szőnyeggyárnak nem volt olyan berendezése, amellyel a habhátoldalazást el tudta volna végezni. Ilyen gép csak az ország másik felén, Nyíregyházán működött, ezért az első habhátoldalazott szőnyegpadlók bér munkában ott készültek. Annak ellenére, hogy a végtermék kifogástalan volt, az első néhány száz m²-es gyártás után nyilvánvalóvá vált, hogy az ilyen nagy terjedelmű áru nagy mennyiségben történő oda- és visszaszállítása máshol szükséges szállítási kapacitást köt le, költségigényes és nagyon sok feszültséget jelentő emberi problémát is vet fel. Maradt volna még a félkészáru eladása a bérkiegészítő vállalatnak, amire az szinte prohibítív díjtételeivel kívánta a Soproni Szőnyeggyárat ösztönözni, annál is inkább, mert felismerte, hogy a tűzött szőnyegpadló saját korábban bevezetett padlóburkoló-anyagának versenytársává válhatik.

A szőnyegpadlógyártásban elért fejlődési szint a fejlett ipari államokhoz képest mintegy 12–14 éves elmaradást mutatott, amikor 1971. január 1-ével a Soproni Szőnyeggyár a Gazdasági Bizottság határozata alapján kivált a Lakástextil Vállalat kötelékéből, ami azzal járt együtt, hogy a IV. ötéves terv fejlesztési céljait némileg elkésve ugyan, de önállóan határozhatták meg.

Az előbbieken részletezett okoknál fogva habhátoldalazó gép beszerzése kapta meg az elsőséget. A szükséges anyagi fedezet biztosítása és több szállító vállalattal való előzetes tárgyalás után 1971. februárjában született meg két fontos döntés, amelyek szerint a Soproni Szőnyeggyár, a házgyári szobaméreteket figyelembevéve, 4 m széles szőnyegpadló gyártására kíván berendezkedni, és az ehhez szükséges habhátoldalazó gépsort a dán Campen cégtől szerzi be. Az első ajánlat 1971. március 9-én érkezett meg, a végleges vásárlási árat rögzítő géplap²⁽⁷⁴⁾ az ártárgyalások után az üzletkötést lebonyolító Technoimpex Külkereskedelmi Vállalathoz április 5-én ment el, a rajta szereplő összeg 1 762 450 dán korona, illetve 19 075 650 Ft volt.

Maga a habhátoldalazás a vállalat textiles szakemberei előtt ismeretlen technológia volt. Az ebből adódó nehézségek kiküszöbölésére kapcsolat létesült a vulkanizáló pasztát szállító és Soprontól kb. 50 km-re lévő Guntramsdorf-i Duron Chemie osztrák céggel, amely a világhírű Durogan^R habhátoldalazási rendszer megvalósítójának, a Hansawerke brémai cégnek a leányvállalata. Az azóta is fennálló üzleti kapcsolat keretében a Hansawerke kidolgozta a habhátoldalazási technológiát, jogot adott a *Durogan* védjegy használatára, és résztvett azokban a kísérletekben, amelyekre [274](#)a gépszállítási szerződés kikötései szerint a Campen cég dániai kísérleti üzemében Szabó Zoltán műszaki és gyártmányfejlesztési osztályvezető, Kiss János vegyészmérnök, Dragovecz Lajos fejlesztési technológus és Stippinger Róbert művezető jelenlétében júliusban került sor.

A kísérletekhez szükséges 10 vég hátoldalazás nélküli szőnyeg egyelőre még csak 3 m szélességben Sopronban készült. Az itthon alkalmazásra kerülő technológia véglegesítése után kezdődött meg a gépszállítás. Az utolsó szállítmány beérkezésének időpontja augusztus 31-e volt.

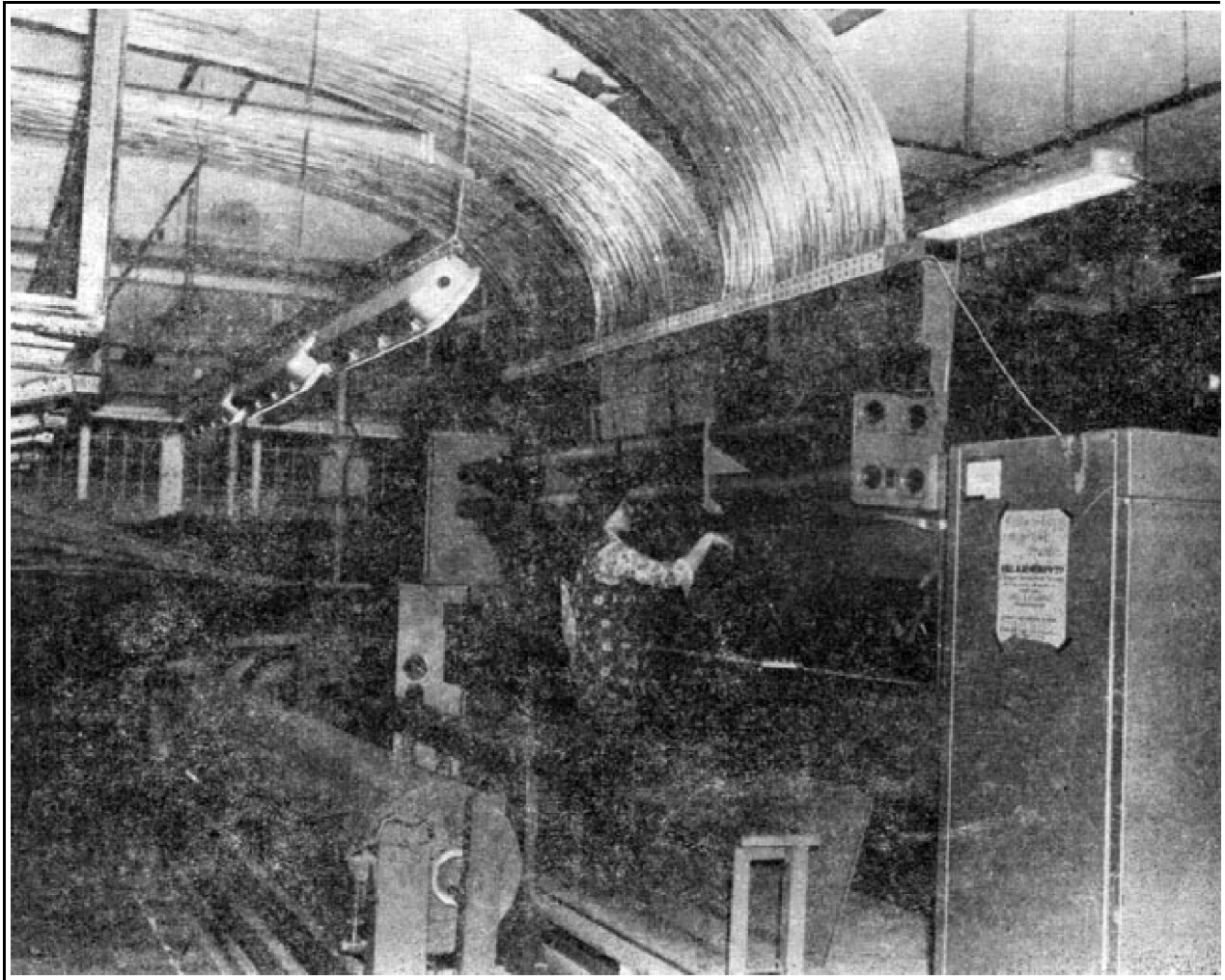
A szerelés első lépcsője október 19-én, a második december 8-án fejeződött be. December 14-ig a gépsor üresjáratban működött, a Duronchemie és a Hansawerke képviselőinek jelenlétében pedig 15–16-án került sor az üzemi próbára. A végleges gépátvétel a kisebb hibák garanciális kijavítása után 1972. január 26-án

történt és ettől az időtől kezdve a már meglévő 3 m széles tűzőgépeken készült áru kikészítése is ezen a gépsoron történik.

Egy új gyártmány bevezetése legtöbbször valaminek a kiszorításával jár együtt. Ha ezt az új gyártmányt történetesen (mint ahogy ez esetünkben is fennáll) évtizedes, sőt évszázados beidegzéssel szemben kell milliós nagyságrendben korlátozott befogadóképességű piacon elhelyezni, igen gondos marketing munkára van szükség. Ilyennek bizonyult a Tervezésfejlesztési és Típustervező Intézettel 1971-ben kialakított együttműködés, amelynek keretében kidolgozták a IV. ötéves tervben várható szőnyegpadlóigény éves bontású előjelzését, a ténylegesen bekövetkezettől alig pár ezer m²-es eltéréssel. A szőnyegpadlók házgyárokra alkalmazott fektetési technológiáját műveletekre bontott részletességgel szintén elkészítette az együttműködő intézet és a potenciálisan legnagyobb felhasználóval, a 43. sz. Állami Építőipari Vállalattal közösen ki is próbálta egy, az ipar és a felügyeleti hatóságok képviselőinek jelenlétében megtartott gyakorlati bemutatón. Ez az 1971. októberében tartott bemutató része volt annak a szőnyegpadlók felhasználását ismertető egyhetes kiállítást kísérő előadássorozatnak, amelyet a Soproni Szőnyeggyár a Tervezésfejlesztő és Típustervező Intézet budapesti kiállítótermében a fonalszállító Enka céggel és a vulkanizálóanyagot szállító és védjegyének használatát engedélyező Hansawerke céggel együtt rendezett. A kiállítás, a hozzákapcsolódó előadások és bemutatók konkrét eredményekben megmutatkozó sikere azóta is rendszeressé tette a hasonló jellegű marketing tevékenységet, amelynek ráfordításai sokszorosan megtérülnek és a külföldi cégek révén a hirdetővállalatokat a nyújtott szolgáltatásokért devizabevételhez is juttatják.

A habhátoldalazó berendezésre vonatkozó géplap elküldése után 1971. május 28-án adott a Soproni Szőnyeggyár megbízást a Technoimpexnek 1/10" osztású³⁽⁷⁵⁾ 4200 mm munkaszélességű tűzőgépre történő ajánlatkérésre. Június 28-ig mindkét számbajöhető angol cég (Pickering, Singer-Cobble) elküldte közel azonos magasságú ajánlatát, amelyeknek ismeretében az éppen kellő időben megrendezett négyévenkénti ITMA (Internationale Textilmaschinen Ausstellung) kiállításon Párizsban a vállalat részéről Weiszböck Rezsőné igazgatónak, Linka Péter igazgatóhelyettesnek és Szabó Zoltán műszaki és gyártmányfejlesztési osztályvezetőnek módjában állt mindkét ajánlott gépet működés közben megtekinteni. A látottak és a szeptemberi ártárgyalások alapján megszületett a döntés a Singer-Cobble cég gépének egyelőre mintázószerkezet nélküli kivitelben történő megvételére. Az anyagilag kedvezőbb ajánlaton kívül a Singer-Cobble cég mellett szólt még előnyös és rugalmas service szolgálata, amely a cég magyarországi, illetve ausztriai képviselői irodái révén, mint az a későbbiek során be is bizonyosodott, gyorsan és hatékonyan működött közre az üzemelés közben esetenként felmerült akadályok elhárításában. Ha figyelembe vesszük, hogy ezen a gépen egy perc üzemidő alatt kb. 8 m² szőnyeg készül ²⁷⁵el, jól lemérhető, hogy egy esetleges meghibásodott és készletben nem lévő alkatrész csak egy nappal korábbi beérkezése is mit jelent. A gép ára 19 580 font sterlinget tett ki, a géplapon szereplő forintösszeg 3 264 793 volt. A szállítási határidőként eredetileg 1972. március. 31-e szerepelt, ami utóbb az angliai bányászsztrájk miatti kényszerű munkaidőcsökkentés következtében ténylegesen június 17-re módosult. A készre szerelt gép átvételére július 24-én került sor. A terveknek megfelelően a nagyüzemi gyártás a IV. negyedévtől kezdődött, az augusztus és szeptember hónapot a kezelőszemélyzet begyakorlására szánta a vállalat. A IV. negyedévtől kezdve a gyártás tervszerűen folyt, mert a hatósági engedélyezéshez szükséges minták a gépszállító düsseldorf-i kísérleti üzemében az idehaza előzetesen kidolgozott technológia alapján polipropilén és juta hordozósövetre a vállalat igazgatója, műszaki és gyártmányfejlesztési osztályvezetője és e sorok írója közreműködésével 1972. január 20-án elkészültek. Ugyanekkor készült el a fonalszállító Enka cégnél a 20 színből álló mintakollekció is, úgyhogy az értékesítéshez a minőségi minta és a színválaszték már jóval a gép beérkezése előtt rendelkezésre állt, és így már az 1972. évben 151 ezer m²

habhátoldalas szőnyegpadlót tudott a vállalat forgalomba hozni.

1. kép. Szőnyegtűzőgép

A megvásárolt berendezés segítségével gyártható szőnyegpadló felülete mintázatlan, sima volt. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a mintázott felület miért jelent padlóburkolat esetében előnyt a mintázatlannal szemben?

Minden szubjektívnek tekinthető érvet figyelmen kívül hagyva, a választ az a jó értelemben vett gyakorlati előny jelenti, amely abban mutatkozik meg, hogy egy mintázott felület a mintázatlan, egységes felületnél a szennyeződéssel valamint a használat során bekövetkező külső képi változásokkal szemben optikai hatásánál fogva sokkal ellenállóbb.

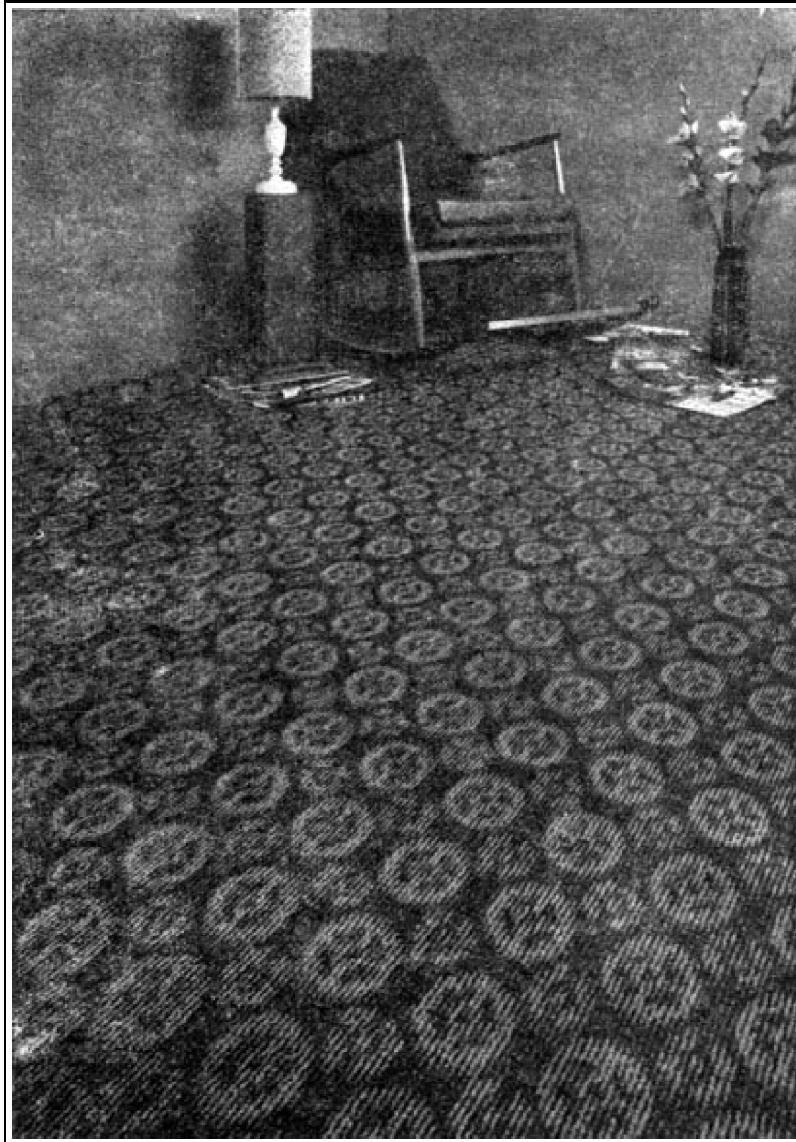
276A beruházási döntést kialakító megfontolások erről az alapról indulva vezettek olyan mintázószerkezetnek az OMF B támogatásával való beszerzéséhez, amely ekkor a már meglévő finom osztású géppel kombinálva Európában a harmadik, a KGST országokban az első volt. A mintaképzést átlátszó fóliára festett ábrát letapogató fotocellás szerkezet vezérli, segítségével a minta két színben,

igényesebb kategóriákba sorolható szőnyegpadlóknál magasabb fajlagos anyagfelhasználással a két érvényre juttatott szín mellett strukturáltan is megjeleníthető. Gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy a szín és árnyékhatások kombinálásával a mintázási lehetőségek tovább bővíthetnek. A rendszernek a gyorsan elkészíthető fóliák alkalmazhatósága igen nagy flexibilitást biztosít, ami a mintázás szempontjából kis ráfordítással megvalósítható biztonságot, a vevőigények kielégíthetőségénél pedig a mintázott textilárak területén eddig nem ismert gyorsaságot jelent.⁴⁽⁷⁶⁾

Még maga a tűzőgép sem érkezett meg, amikor a vállalat vezetősége a társadalmi szervek bevonásával már megkezdte a mintázógép fogadásának saját dolgozói körében történő előkészítését. Ennek érdekében felkérte a szállítót, hogy a Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület vállalati csoportjának tartson ismertetőt a fotóelektromos Clutch in Roll Scroll nevű mintázószerkezeetről. Az előadást, amelynek angolról lefordított anyagát minden résztvevő kézhez kapta, a Singer-Cobble cég eladómérnöke és a gép konstruktőrije 1972. március 23-án tartotta meg a MTESZ soproni székházában. A külkereskedelem útján bekért ajánlat 1972. november 13-án érkezett be a vállalathoz, amelynek kiegészítésére a szállítótól referenciaüzem megnevezésére és a mintázóberendezéssel gyártott szőnyegmintáinak a bekérésére került sor. 1973. január 2-án a szállító közölte, hogy ilyennel nem tud szolgálni, mert az első két eladott gép még szerelés alatt van.

A Singer-Cobble cég képviselője 1973. február 9-én tárgyalt a Technoimpexnél. A tárgyalás során megegyezés történt az árról, illetve az ajánlat érvénytartamának meghosszabbításáról, a szerelés időtartamáról és arról, hogy a szállító vállalja két soproni szakembernek a mintatervezésben, illetve az elektronikus berendezések kezelésében való kiképzését, amire június hó folyamán került sor. Ekkor Pálmai Lászlóné tervezőművész és Dorweckinger József művezető 10 napot töltött a Singer-Cobble cég blackburni gyártelepén. A végleges megállapodást jelző géplap kelte 1973. március 11., a rajta szereplő összegek 28 642 font sterling, illetve 3 649 586 Ft. A már egy éve üzemben lévő 4 m széles tűzőgéppel összeépítendő mintázóberendezés idejében meg is érkezett, azonban a tűzött szőnyegpadló iránt megnövekedett kereslet miatt a Soproni Szőnyeggyár kénytelen volt a szerelés elhalasztását kérni, ami így csak 1973. december 10-én kezdődhetett meg és a gépvételi jegyzőkönyv 1974. január 29-én történő aláírásával ért véget.

Az előzőek során már említett és a Tervezésfejlesztési és Típustervező Intézetben rendezett 1971-es kiállításon elhangzott előadásában Frányó István, az intézet munkatársa szőnyegpadló felhasználási prognózisának a IV. ötéves tervidőszakra említett és valóban is realizálódott 1,5 millió m²-es mennyisége az V. ötéves tervidőszakban előreláthatólag meg fog kétszereződni és így azzal kell számolnunk, hogy 1980 végére Magyarországon kb. 4,5 millió m² szőnyegpadlóval burkolt lakóhelyiség lesz használatban. Ez a mennyiség lakásonként 30 m²-es átlagot számítva 150 000 szőnyegpadlós lakást jelent. Jelenti egyben a következőket is: lakásonként 3,6 fővel, 540 000 közvetlen szőnyegpadlóhasználót és 12–14 rokont, ismerőst figyelembevéve kb. 2 millió, összesen kb. 2,5 millió embert, azaz a lakosság mintegy 25%-át, akiknek a Sopronból származó szőnyegpadlóról formált véleményét a leghatásosabb propaganda, a személyes tapasztalat alakította ki. Természetesen ilyen széleskörűen elterjedt termék gyártása arra kötelezi a Soproni Szőnyeggyárat, hogy az igényeknek a lehető legmagasabb szinten történő kielégítésére törekedjék. Nemcsak a saját belső fejlesztési tevékenység fokozásáról van itt szó, amelynek eredményeképpen ma 14 minőség kb. 200–220 szín és mintaválasztéka áll rendelkezésre, ²⁷⁷hanem arról is, hogy a vállalat támogatja és propagálja a szőnyegpadlók kiskereskedelmi árusításának és szolgáltatóipari tisztításának fejlesztését is, abból a felismerésből kiindulva, hogy a szőnyegpadló nagyban történő értékesítésével feladatai még nem értek véget.

2. kép. Az első szőnyegpadlók egyike

A Könyvüipari Minisztérium 1975 novemberében a Soproni Szőnyeggyár műszaki fejlesztéséről többek között a következőket állapította meg: „1971–73-ban 27,6 millió forintos fejlesztéssel korszerű új szőnyegpadló gyártást honosítottak meg, amellyel az építőipar és a lakosság fogyasztási igényét egyaránt ki tudják elégíteni.”

Az a javaslat, amelynek alapján a vállalat igazgatója, Weiszböck Rezsőné országgyűlési képviselő 1976-ban az Eötvös-díjban részesült, hasonló megállapításokat tartalmaz és többek közt ezeket mondja: „A vállalatnál kialakított jó közösségi szellem és a higgadt, megfontolt, magasszintű vezetés eredménye, hogy a vállalat önállóvá válása óta a textilipar egyik leggazdaságosabban dolgozó vállalatává fejlődött. Irányításával a Soproni Szőnyeggyárban 6 év alatt magas technológiai [278](#)színvonalon megvalósult a hazai építőipar tűzött szőnyegpadlóval történő ellátása, mely nemcsak a vállalat gazdasági eredményeiben, hanem

az építőipar gazdaságosságában is jelentkezik.”

Az idézett mondatok mögött munkások, mérnökök, tervezőművészek, kereskedelmi és ügyviteli munkakörben dolgozók összehangolt munkája van. Az előkészítésre és a lebonyolításra vonatkozó iratok több kilónyiak és az utókor számára érdemes feljegyezni, hogy ez volt az első nagyobb beruházás a Soproni Szőnyeggyárban, amelynek lebonyolítását több száz adott és kapott telex segítségével sikerült meggyorsítani.

Visszatérve az előbbieken említett két tervidőszakban legyártásra kerülő és kb. 1,4 milliárd Ft értéket képviselő szőnyegpadló mennyiségre, meg lehet állapítani, hogy a Soproni Szőnyeggyár újra önállóságának első fejlesztési elhatározása 27,6 millió forint saját fejlesztési alap és bankhitel felhasználásával olyan eredményeket hozott, amelyekre nemcsak a 70 éves Soproni Szőnyeggyár, hanem minden soproni is büszke lehet.

Dávidházy, Stefan: Die Einführung der Teppichbodenherstellung in Ödenburg. Seit dem Mittelalter ist es üblich, gewisse Erzeugnisse der Textilindustrie nach ihrem Herstellungsort zu benennen. Dieser Gebrauch scheint heutzutage in der ungarischen Bauindustrie wieder aufzuleben, indem ein typisch grossindustrielles Produkt, der schaumbeschichtete Nadelflor (Tufting)-Teppichboden sehr oft als „Ödenburger Teppichboden“ bezeichnet wird. Die ersten, mit den Verbrauchern gemeinsam ausgeführten Versuche gehen auf das Jahr 1965 zurück. Die damals gewonnenen Erkenntnisse hatten die Ödenburger Teppichfabrik (Soproni Szőnyeggyár) 1971 dazu bewogen, das Produktionsprogramm mit der Herstellung von schaumbeschichteten Tufting-Teppichen zu erweitern. Im Rahmen eines auf drei Jahre geplanten und tatsächlich durchgeführten Investitionsvorhabens wurde die notwendige Gesamtanlage angeschafft und das know-how auch mit Hilfe der verschiedenen Rohstoff- und Maschinenlieferanten angeeignet. Zur Zeit besteht das Angebot aus 14 Qualitäten mit ca. 200–220 Muster- und Farbstellungsvarianten und man kann behaupten, dass der Teppichboden aus Ödenburg als guteingeführtes Baumaterial mit mehreren Millionen verlegten Quadratmetern sich einen wohlverdienten Ruf erworben hat, worauf nicht nur die Mitarbeiter des 70jährigen Unternehmens, sondern auch alle Bewohner der Stadt Ödenburg mit Recht stolz sein können.

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Nagy Alpár: A „Liszt Ferenc Társaság” Soproni Csoportjának története (1974–1978)

Nagy Alpár: A „Liszt Ferenc Társaság” Soproni Csoportjának története (1974–1978)

1. A hagyományörzés és a hagyományteremtés egységében alakult meg Budapesten 1973-ban a Liszt Ferenc Társaság, amely az 1893-ban alapított „Liszt Ferencz Társaság” örökösének tekinti magát. Nemes

célok vezérelték kezdettől az újjáalakult Társaságot, nagyszerű feladatokat vállalt Liszt Ferenc emlékének ápolása, műveinek terjesztése érdekében. (Lásd: „A Liszt Ferenc Társaság [1893] Alapszabályai. Budapest, 1973.) Az előkészítő bizottság 1973. május 15-én tartotta alakuló közgyűlését a Budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, amit reprezentatív ünnepi hangverseny követett.

279 Nemsokára Sopron is hallatott magáról. Lomoschitz Pál, a Liszt Ferenc Társaság tagja, valamint Kocsis József, Sopron város tanácselnök-helyettese, a Liszt Ferenc Társaság elnökségének tagja vezetésével már 1974 februárjában összeült egy hat főből álló kis csoport, amely az alábbi „Felhívás”-t küldte szét:

„Kedves Barátunk!

1973. májusában újjáalakult a Magyar Liszt Ferenc Társaság. A társaság célkitűzése Liszt Ferenc szellemi hagyatékának ápolása, terjesztése. Sopron város – úgy érezzük – fontos szerepet kaphat ebben, hisz városunknak és vidékének Liszt vonatkozásai nagyon gazdagok. Ebből az elgondolásból a Magyar Liszt Ferenc Társaság helyesli, ha Sopron a társaság mellett működő önálló *csoportot* alakít. A csoportot szervező bizottság azért fordul azokhoz, akiktől a fenti célkitűzéshez segítséget vár és remél. Kérjük, vállaljon tagságot a MAGYAR LISZT FERENC TÁRSASÁG Soproni Csoportjában” (részlet).

1974. május 6-án a Magyar Liszt Ferenc Társaság Soproni Csoportja megtartotta alakuló ülését a Liszt Ferenc Művelődési Központban. A budapesti Liszt Ferenc Társaság elnöksége és tagsága nevében Forrai

Miklós főtitkár személyesen köszöntötte az alakuló ülés résztvevőit. A programbeszédet Kocsis József tartotta, a szervezeti és működési szabályzatról Lomoschitz Pál adott tájékoztatót, majd megválasztották a Soproni Csoport vezetőségét. Az alakuló ülés jegyzőkönyve szerint a csoport védnöke lett dr. h. c. h. Tárczy-Hornoch Antal akadémikus, ügyintézője Lomoschitz Pál, adminisztrációs munkatársa dr. Ilovsky Vladimírné. A hivatalos részt hangverseny követte. A Soproni Leánykar Liszt „Üzenet” és „Weimari népdal” című kórusműveit énekelte, vezényelt Kovács Sándor; Bencsik Erzsébet, a soproni zeneiskola művész-tanára Liszt a „Tell-kápolna” című kompozícióját zongorázta; Eskütt Gabriella, az Óvónőképző Intézet hallgatója Liszt „Ha álom mély” kezdetű dalát énekelte Lomoschitz Pál zongorakíséretével. (Lásd a meghívókat!) Az alakuló 280. ülés jegyzőkönyve szerint a Soproni Csoport taglétszáma 23 fő. A Csoport megalakulását a Magyar Liszt Társaság elnöksége 1974. május 31-én hagyta jóvá.

A Csoport november 27-én Liszt-hangversenyt rendezett a Liszt Ferenc Művelődési Központban Bisztriczky Tibor hegedűművész és Sebestyén Albert zongoraművész közreműködésével. A műsoron Liszt Ferenc hegedűre-zongorára írott eredeti kompozíciói szerepeltek, amiket Bisztriczky Tibor–Hubay Jenő egyetlen hangversenyző tanítványa Magyarországon – kutatott fel. A ritkaságszámba menő Liszt-darabok: Duo (Sonate), Die drei Zigeuner–Paraphrase, Elegie, La lugubre gondola (Gyászgondola), Epithalam, Zweite Elegie, Romance Oubliée (Elfelejtett románc), Grand Duo Concertant éppen olyan nagy sikert arattak a szakavatott és ihletett tolmácsolás nyomán a soproni (s egyben magyarországi!) bemutató alkalmával, mint korábban Kismartonban, Weimarban.

1975-ben már 33 tagja volt a Soproni Csoportnak. A gyarapodást előmozdította a Csoport egyre színvonalasabb tevékenysége, tartalmas munkája. Ebben az esztendőben május 20-án Kertész Lajos zongoraművész adott koncertet Sopronban. Műsorában elsősorban Liszt késői alkotásait szólaltatta meg. Erre a hangversenyre, a korábbi gyakorlatnak megfelelően, a soproni tagság – igény szerint – tiszteletjegyeket kapott.

Október 26-án a soproni Bezerédj-házon (Templom utca), amelyben Liszt Ferenc a Bezerédj-család vendégeként 1840 februárjában vendégeskedett, emléktáblát leplezett le a Soproni Csoport. Az emléktáblát Szakál Ernő szobrászművész tervezte. Az 1976-os esztendő első hónapjai hangversenyszervezéssel teltek el. Március 30-án siker koronázta az eddigi fáradozásokat: a Győri Filharmonikusok, valamint a Soproni Leánykar (karigazgató: Kovács Sándor) előadta a Dante-szimfóniát, Jancsovics Antal karmesterrel az élen. Mind a két együttes díjazás nélkül vállalta a szereplést. Előbb a Leánykar adott Liszt Ferenc vokális műveiből műsort. A „Fesztivál kórus diplomával” minősítést nyert énekkar ezen a hangversenyen vette föl a Soproni Liszt Ferenc Leánykar nevet. A koncert közreműködője, Gulyás Márta, Liszt-műveket zongorázott.

Még két Liszt-hangverseny volt 1976-ban, mind a kettő a Soproni Ünnepi Hetek keretében. Július 4-én egy Liszt-műveket megszólaltató orgonahangverseny aratott sikert; július 8-án a Tatabányai Szimfonikus Zenekar, valamint az Esztergomi Kórus előadásában az Esztergomi mise hangzott el a Szent Mihály templomban.

2. Az LFT Soproni Csoportja ősztől kezdve az 1977. évi nagyszabású nemzetközi zenei találkozó megszervezésével foglalatосkodott. Már 1976. október 10-én összegezte a LFT budapesti központja a következő év kimagasló eseményének, az „Ifjú Zongoristák Első Nemzetközi Liszt Találkozásának” programját.

A találkozó programja:

1977. április 20-án este 8 órakor ünnepélyes megnyitó a Liszt Ferenc Művelődési Központban, amelyen a Soproni Leánykar és az 1974–76. évi livornói (Olaszország)

Liszt-versenyek első helyezettei vesznek részt.

április 21-én, 22-én délelőtt fél 11-től, délután 18 órától válogató hangversenyek;

április 23-án délelőtt fél 11-től és délután 18 órától döntő;

április 24-én délelőtt fél 10-kor az Erzsébet-kertben az újra felállított Liszt-mellszobor (vö. SSz. 1978, 180) megkoszorúzása, délelőtt fél 11-kor ünnepélyes eredményhirdetés a Művelődési Központban, majd a csoportgyőztesek hangversenye.

A nagyszabású találkozó elérte nemes célját, testet öltött az Európai Liszt-Centrum (ELC) 1974-es kismartoni tanácskozásán született gondolat: Európa 9 országának 19 legtehetségesebb fiatal zongoristája összejött Liszt Ferenc kora ifjúságának egyik színhelyén, Sopronban, és a szabad királyi rangjának 700. évfordulóját ünneplő városban Liszt szellemében, a muzsika egyetemes nyelvén barátkozott össze, kicserélte tapasztalatait, bemutatta tudását, s közben jobban, alaposabban elmélyült a géniusz kimeríthetetlen zongoraműveiben, magyarságának-európaiságának egységében. Az elkövetkező években Doborján (Raiding), Kismarton (Eisenstadt), Pozsony (Bratislava) tarthatnak számot az ilyen jellegű találkozók megrendezésére.

281A nemzetközileg is jelentős soproni rendezvényről mind a megyei, mind a budapesti sajtó beszámolt. Helyszíni közvetítést adott a Magyar Rádió, és körülbelül 20 perces műsort vett föl a Magyar Televízió. (Ezt május 27-én a „Zene, zene, zene” című műsor különkiadásában láthatta a nagyközönség.)

Az április 20–24-i találkozót megelőzően is voltak ünnepélyes napjai a Soproni Csoportnak: április 15-én Jakov Iszakovics Milstejn professzor látogatott a jubiláló Sopronba. (Kétkötetes, Liszt Ferencről írott műve 1965-ben látott napvilágot hazánkban.) Szeptember 19-ére a Soproni Csoport hangversenyt rendezett, amelyen a Szombathelyi Szimfonikus Zenekar szerepelt felajánlott Liszt-műsorról. A Magyar Ábrándot Bognár Ferenc, az Á-dúr zongoraversenyt Szelecsényi Norbert zongorázta, elhangzott még a Les Préludes című szimfonikus költemény. A koncertet Petró János vezényelte.

3. 1977 novemberében Lomoschitz Pál ügyvezető egészségi állapotára való tekintettel lemondott tisztségéről, de továbbra is védnökséget vállalt a Csoport felett. Utóda e sorok írója lett, az adminisztratív teendők ellátását Dely Leventéné, a Városi Tanács munkatársa vállalta. Még ebben a hónapban elkészült a Csoport 1978. évi programja, amely az alábbi pontokat tartalmazta:

1. Évenként 1 Liszt-hangverseny rendezése, vagy egy-egy Liszt darab előadásának kezdeményezése, elősegítése;
2. Liszt-előadások rendezése budapesti előadókkal, a TIT helyi szervezetének közreműködésével;
3. az ifjúság bekapcsolása a Liszt-hagyomány ápolásába Sopron városában. Felmérés különböző típusú iskolákban (ált. iskola VIII. osztálya, gimnázium, szakközépiskola, technikum, felsőfokú intézmények), mennyire ismerik a fiatalok Liszt Ferenc életét, emberi-művészi arcát, a XIX. századot?
4. Sopron város zenei hagyományainak ébrentartása;

5. a Liszt Ferenc nevét viselő soproni együttesek (Soproni Leánykar, Szimfonikus Zenekar, Pedagógus Énekkar, Kamarakórus) összefogása, egyéni vagy közös hangversenyek szorgalmazása, segítése a Liszt Ferenc Művelődési Központban;
6. kapcsolatteremtés a megyében, az országban tevékenykedő, Liszt Ferenc nevét viselő együttesekkel;
7. a környék Liszt-emlékhelyeinek gondozása, illetve újabbak felkutatása (Nagyecenk, Sopronhorpács, Kőszeg, Dáka, Győr, Vép);
8. emléktábla elhelyezése a sopronhorpácsi Széchenyi-kastélyon;
9. Sopron és környéke zenei emlékeinek, hagyományainak ápolása (pl. Bartók- és Kodály-emléktáblák elhelyezése Sopronban, utcaelnevezések stb.);
10. Sopron–Győr–Szombathely zenei együttműködésének előmozdítása Kodály Zoltán „három város” tervének megfelelően; kórustalálkozók, hangversenyek, más rendezvények évközben, vagy a Soproni Ünnepi Hetek alatt;
11. a határokon túli Liszt-emlékhelyek felkeresése, kapcsolatteremtés Doborjással (Raiding), Kismartonnal (Eisenstadt), Pozsonnyal (Bratislava), Kolozsvárral (Cluj-Napoca) stb.;
12. kapcsolatteremtés a doborjáni, kismartoni Liszt-emlékhelyek társaságaival a Soproni Liszt Ferenc Múzeum segítségével;
13. kapcsolatteremtés a hazai Liszt-Társaságokkal, illetve vidéki csoportokkal (budapesti, szekszárdi, pécsi csoport);
14. Sopron zenei életével kapcsolatos kutatások ébren tartása, dr. Csatkai Endre ilyen irányú tevékenységének folytatása, kiegészítése, a napjainkig terjedő zenei anyag bibliografikus összegyűjtése, a Sopronban előadott Liszt-művek jegyzékének kiegészítése stb.;
- 282 15. technikai segítség kérése különböző szervezetektől, intézményektől (Hazafias Népfront, GYSEV, Egyetem, Városi Tanács, Geodézia);
16. a Soproni Csoport tevékenységének szélesebb körű gyakorlati és eszmei-erkölcsi megalapozása a hatékonyabb belső munkával, a városi pártszervek támogatásával.

4. 1978. május 20-án a Soproni Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar az ausztriai Badenbe utazott vendégszereplésre. 21-én Doborjába is ellátogattak az énekkar tagjai és vezetői, megkoszorúzták a Liszt-emlékházat, az újjáalakított Liszt-múzeumot.

Június 26-án a Soproni Ünnepi Hetek keretében Liszt Koronázási miséjét adta elő a Győri Filharmonikus Zenekar és a Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar (Sopron), budapesti szólisták közreműködésével, Jancsovics Antal vezényletével. Karigazgató Palotai György volt. Szeptember 24-én a Soproni Csoport Nagyecenk–Sopronhorpács–Kőszeg útvonalon („Liszt Ferenc nyomában...”) egynapos autóbuzskirándulást szervezett tagjai számára.

Október 22-én, a nagy zeneköltő születésnapján a Soproni Csoport képviselői a Hunyadi János utcai Állami Általános Iskola Liszt Ferenc, Kodály Zoltán és Rauch András nevét viselő kisdobos- és úttörőrajaival megkoszorúzták Liszt Ferenc Erzsébet-kertben álló mellszobrát; nemzetiszínű szalaggal átkötött babérkoszorút helyeztek el a többi soproni Liszt-emlékhelyen

is.

Október 27-én, pénteken, Lehotka Gábor hangversenyezett nagy sikerrel a Művelődési Központban, a Soproni Csoport rendezte hangversenyen. Műsorának középpontjában két Liszt-mű állott, a B-A-C-H prelúdium és fuga, meg a Weinen, klagen... variációk.

Ugyancsak a Soproni Csoport rendezte, az Osztrák Kulturális Intézettel (Budapest) karöltve a november 13-i kamarahangversenyt a Művelődési Központ kistermében, amelynek Bisztriczky Tibor hegedűművész, Hantó Erika hegedűművésznő, Szabó Katalin zongoraművésznő volt a főszereplője. A kéthegeđűs-zongorás esten Liszt Ferenc és Takács Jenő művei csendültek föl. Lukin László (Budapest) kétszer (okt. 31; nov. 28) tartott zenei előadást Sopronban, a Soproni Csoport meghívására, a helyi TIT szervezet székházában „Liszt gyermekévei”, illetve „A fény városában” címmel. A Soproni Csoport taglétszáma év végére elérte a 70 főt. Gyarapodott sopronhorpácsi tagokkal is. Tervezzük kőszegi, győri, nagyeceni tagok toborzását, tevékenységünk szélesebb alapokra helyezését. 1978 novemberében Sopron város művészeti életének állapotát, továbbfejlesztésének lehetőségeit tárgyalta az MSZMP Sopron városi Bizottsága. Itt a 9 tagú zenei albizottság előterjesztése nyomán a Liszt Ferenc Társaság Soproni Csoportjának ötesztendős tevékenysége, jövő munkája is napirendre került. A városi pártszervek eszmei, erkölcsi támogatásukról biztosították a Soproni Csoportot.

5. Az 1979–1980-as években feldolgozzuk és publikáljuk a sopronhorpácsi, a nagyeceni és a vépi Liszt-kutatások eredményét; zenekari hangversenyt kívánunk rendezni Liszt Ferenc műveiből a Szombathelyi Szimfonikus Zenekar vendégjátékával; emléktáblát helyezünk el a sopronhorpácsi Széchenyi-kastélyon, ahol Liszt Ferenc gróf Széchenyi Imre vendégeként, háromszor megfordult (1870, 1872, 1874); emléktáblával óhajtjuk megjelölni azokat a nevezetes soproni helyeket, ahol Bartók Béla, a világhírű művész lakott, illetve játszott 1905-ben, 1924-ben, 1928-ban, 1929-ben; folytatjuk a Liszt Ferenc életéről összeállított előadássorozatot budapesti (vagy soproni) előadókkal; Liszt-hanglemezeket vásárolunk csoportunk számára, a helyi Liszt előadások színvonalának emelése érdekében; filmszalagra vesszük a soproni és a Sopron környéki Liszt-emlékeket, emlékhelyeket; megszervezzük második kirándulásunkat Pozsonyba; tovább erősítjük kapcsolatainkat a soproni Hunyadi János utcai Állami Általános Iskola kisdobos- és úttörőrajaival, a szekszárdi, a pécsi, valamint a budapesti Liszt-csoportokkal.

6. A Csoport tevékenységével kapcsolatban megélnékült soproni Liszt-kultusz megnyilvánulása Sarkady Sándor soproni költő „Liszt” című verse is:

283 *Asszonyod, borod, tört magyar szavad
Lehetett százszor idegen;
Mikor az újjad a húrra csapott,
Magyar dal zendült az idegen.
Mikor a Duna vad, szennyes árja
Elmosta Pestet,
Hívhatott Párizs – te fáradt lépted
Mihozzánk vitted.
Csúfolhatta díszkardodat,
Fehér kezed, lágy markodat
Mefisztó-Heine váltig –
Magyar zenésznek megmaradtál*

*Félénk szíveddel mindhalálig.
S nagynak örökké.*

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Kálmán Gyula: Preysz Mór, a pasztörözés felfedezője 150 esztendeje született

Kálmán Gyula: Preysz Mór, a pasztörözés felfedezője 150 esztendeje született

Arra a kérdésre, hogy ki találta föl a pasztörözést – az erjedésnek melegítéssel való meggátlását –, nagyon sokan habozás nélkül válaszolnák: Louis Pasteur (1822–1895), hiszen róla nevezték el ezt az eljárást. Pedig a világhírű francia tudóst négy évvel megelőzte ebben egy méltatlanul elfeledett magyar kémikus és mikrobiológus, Preysz Mór, akinek nevét és munkásságát ma már jószerint csak néhány tucat tudománytörténész tartja számon; utcát, intézményt nem neveztek el róla, s a nagy tudósoknak kijáró emléktáblával is adósai vagyunk.

Preysz Mór 1829. július 23-án – 150 esztendeje – született Sopronban. A szülőváros egyik középiskolájában sajátította el az alapvető természettudományi ismereteket. A vegytan és a biológia iránti kivételes hajlama és rajongása, a jelenségek okainak fürkészése már fiatal diák korában megmutatkozott: szüntelenül kísérletezett, gyűjtött. Szüleinek vagyoni helyzete lehetővé tette számára a magasabb szintű tanulmányok végzését, s 1847-ben beiratkozott a pesti egyetem bölcsészeti karára. Később a bécsi műegyetem vegyészeti szakára ment át.

Egyetemi tanulmányainak befejezte után, 1853-ban a császárvárosban maradt és Schrötter professzor tanársegédje lett a vegytani tanszéken. 1855-ben hazatért, s kinevezték a pesti főreáliskola kémia tanárává. Pedagógusi munkáját – fiatalon bekövetkezett haláláig – a példás ügyszeretet jellemezte. „Ami kincset a német tudomány egyik nevezetes gyűlőhelyén: a bécsi műegyetemen, a bécsi tudóskörökkel való érintkezés s utazásai során a nyugati szellem termékeiből felszedett, azt felolvasztva saját lelke tüzeiben, hazahozta, hogy elmaradt nemzete emelésére és a magyar ifjúság pallérozására fordítsa.”¹⁽⁷⁷⁾

A magyar tudomány és kultúra hihetetlenül nehéz éveket élt át az osztrák önkényuralom tombolása idején. Ezekben a zavaros időkben Preysz a pesti főreáliskolát a hazai vegytani kutatások központjává fejlesztette: olyan kémiai laboratóriumot rendezett be, amelyet még évtizedek múlva is példaként emlegettek. Éjt nappallá téve dolgozott laboratóriumában. Jelentős sikereket ért el a klórsavas sók újfajta előállításában: [284](#) során: a borkő érdekes ikerkristályos változatát találta meg. Nagy gonddal és fáradtsággal elemezte a fővárosi kutak vizének nitrogéntartalmát, amellyel addig senki se törődött. Legkedvesebb kutatási területe az 1850-es években a borkémia volt.

Preysz Mór alapos kísérleteket folytatott a célből, hogy mezőgazdaságunk egyik világhírű cikkét, a tokaji

bort megóvjá az utóerjedés káros hatásától. Kísérletsorozata ragyogó eredménnyel végződött: bebizonyította, hogy a fiatal borok 55–75 Celsius fokra való fölmelegítése megakadályozza az utóerjedést, s ezzel kiküszöbölhető a borok megromlása. Az utóerjedés ily módon való megakadályozása nem más, mint a „pasztörözés”. Preysz Mór 1861. november 13-án ismertette felfedezését a Természettudományi Társulat ülésén „A tokaji bor utóerjedésének meggátlásáról” címmel. E megállapítással Preysz egyszerre a kor legkiválóbb tudósai közé emelkedett.

Kísérletezéseinek eredményét a „Hegyaljai Bormívelő Egyesület” közgyűlésén, 1862. október 16-án is bemutatta és fölhívta a borászok figyelmét eljárásának gyakorlati kipróbálására.

Korszakos megállapítását, sajnos, nem publikálta külföldi lapokban. Csak később tette közzé, miután értesült Pasteurnak 1865. május 1-én bejelentett hasonló eredményéről. Ekkor a többi között így ír:

„Szerves lényeknek életműködése s így az élesztőnek a cukorra való hatása végképp megszűnik, ha ezeket a víz forrpontjáig melegítjük. Ezek szerint bizonyos, hogy a bor, ha zárt edényben hevítették, az edény pedig oly tökéletesen elzáratik, hogy a melegítés után a levegő semmiképpen hozzá ne férhessen, erjedni többé sohasem fog. Kísérleteim azt nemcsak igazolják, hanem még azt is tanúsítják, hogy a bor ezen eljárásnak kitéve igen kedvező változásban részesül.”²⁽⁷⁸⁾

Ám hiába próbálta megszerezni a prioritást, a tudományos világ Pasteur azonos megállapítását fogadta el; Preysz Mór kísérletekkel bőségesen alátámasztott fölfedezése – ²⁸⁵ hasonlóan Jedlik Ányos dinamójához –

elsikkadt az osztrák önkényuralom bürokratikus viszonyai között.

Preysz Mór érdeme a tokaji borok összetételének laboratóriumi vegyelemzése is. Ugyancsak ő vizsgálta a desztillálással alkoholmentesített bornak a szervezetre való élettani hatását. Orvoskollégái számára kísérletezés céljából kiadott készítményeinek meglepően jó hatása volt a beteg szervezetekre. Különösen a hasmenésben megbetegedett gyermekek állapota javult ugrásszerűen a szeszmentes borsűrítmény fogyasztása után.

Óriási érdemeket szerzett fővárosunk gázvilágításának kiépítésében. A lakosság előítéleteit okos érvelésekkel, bemutató kísérletekkel győzte le. Preysz nemcsak azért küzdött már-már emberfeletti szívósággal, hogy a közvilágítást elterjessze hazánkban, hanem azért is, hogy a gázlámpákat meg a világítógázt idehaza gyártsák. Személyes példájával ebben is az élen járt, mert már borkémiai kísérleteivel egyidejűleg foglalkozott a gázminőség megjavításának kérdésével.

Munkálkodását magasabb körökben is elismerték, amit akadémiai levelező taggá választása (1863) fémjelez.

Preysz Mór nevéhez fűződik Pest másik rendkívül fontos közművének, a vízvezetéknek kiépítése is. Tisztában volt vele, hogy a közegészségnek legfontosabb kelléke a fertőző mikroorganizmusoktól mentes ivóvíz. Pesten még az 1860-as években is szamarak hátára erősített puttonyokban árulták a Duna tisztítatlan vizét. Preysz kimutatta, hogy az ásott kutak vize is jórészt fertőzött. Az ilyen folyadék elfogyasztása gyakran okozott súlyos kolerajárványt. Saját költségén külföldre utazott: Franciaországban, Angliában, Németországban és Belgiumban tanulmányozta a kérdést. Hazatérve széleskörű mozgalmat indított: aláírásokat gyűjtött, a fővárosi tanács embereivel tárgyalt, pénzügyi fedezet után futkosott. Kitartó munkálkodásának, meggyőző érvelésének eredményeképpen 1868-ban megkezdte működését Pest első vízvezetéke, amely a mai Kossuth téren létesült és napi 9100 köbméter ivóvizet adott.

„Preisz igazi férfiú volt, kiben gazdag elméleti tudás széleskörű tapasztalati ismeretekkel párosult, ki bármely nemzet fiának születik, a tudós bűvárok között foglalt volna helyet. Nemcsak tudós, de végzetlen munkás ember; munkálkodott élete végéig szorgalommal, dolgozott a nemzeti dicsőség lángoló nemes vágyával. Sorsa a magyar tudósé volt: elégett a napi munka és az anyagi gond emésztő tüzeiben. Ágyba került, mely nemsokára, 1877. március 24-én halálos ágya lett.”³⁽⁷⁹⁾

Az utókor Preysz Mór emlékének megőrzésében enyhén szólva mostoha volt. A legkevesebb, amivel adózhatunk neki, az, hogy szülővárosában és működésének színterén, fővárosunkban legalább egy-egy utcácskát neveznének el róla, emléktábláról meg szoborról sem feledkezve el.⁴⁽⁸⁰⁾

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Koncsek László: Soproni Farsang. Regény. Budapest, Móra Könyvkiadó, 1978, 318 lap

**Koncsek László: Soproni Farsang. Regény. Budapest, Móra Könyvkiadó, 1978,
318 lap**

Koncsek László regénye a város történetének arról a tíz napjáról szól, amikor Ocskay László, Rákóczi brigadéros a 1704. január tizenhatodika és huszonhetediké között „elfarsangolta” Sopront: kalandor nemtörődömségével, élvhajász dorbézolásaival, 286mohó pénzharácsolásával okozója lett annak, hogy a város nem tért Rákóczi hűségére. A dolog persze nem ilyen egyszerűen esett meg. Sopron császárhűsége nem csupán Ocskay viselkedésén múlt, de kizárólag Dobner polgármester és a soproni tanács nagyrészének „labanc” praktikáin sem. Erről Bánkuti László „A kurucok első Dunántúli hadjáratá”-ról c. értekezésének (Bp., 1975) „A soproni eset” című fejezete szól, amely Ocskay magatartásával és annak következményeivel foglalkozik, tehát majdnem ugyanazzal, mint a „Soproni farsang”. A tényeket felsorakoztató vagy azokat olykor éppen egymással szembeállító tudományos munka és történelmi eseményeket valóság-hű igénnyel olvasmányossá színesítő regény között nagyjából nincs ellentét. A regénynek – ez természetes – vannak kitalált eseményei, elképzelt részletei. Ilyen a kurucérmű soproni polgárok végső soron eredménytelen összeesküvése, a toborzást kérő soproni fiatalok küldöttsége Esze Tamásnál. A regény eme „betoldásai” sem alaptalan kitalálások. Sopron nem volt egyértelműen labanc, polgárai között voltak meggyőződéses kurucok is. Csatkai Endre írja (SSz. 1966, 53), s a tanácsjegyzőkönyvek tanúsítják, hogy Hans Lederer külvárosi polgárt a tanács elé citálták kurucérmű, lazító beszédei miatt. Szól arról is a tanácsjegyzőkönyv, hogy a bástyán örökdő polgárok közötti vitában az egyik, Neuheller Frigyes odavágja a kurucokat védő Keller Sámuelnek: „Aki a kurucokat védi az maga is kuruc!” Ismeretes az is, hogy a kelénpataki bírót azért fogatta el a soproni tanács, mert a keresztúri kuruc táborban járt „utasítások”-ért. A bánfalviak meg a ruszti kurucokhoz mentek és száz fegyverest kértek védelmükre (Tanácsjegyzőkönyv 1704, 33, 61).

A regény témaválasztásából következik, hogy számos szereplője valóban élt személy. El kell ismernünk, hogy az újabb feltárt dokumentumok olyannak mutatják be Dobner Nándor polgármestert, ahogyan Koncsek regénye, bár vitathatatlan, hogy Dobnernek vannak érdemei is, amelyek indokolják azt, amiért elődeink utcát neveztek el róla. (Ez az utca a városfal feltárása, a Városi Mozi és a mellette lévő házak lebontása folytán megszűnt.)

Nem Koncsek László tehet róla, hanem a véletlen, hogy éppen az a Horváth Miklós szenátor, akit Koncsek a soproni kurucok fejként mutat be regényében, a valóságban éppen azoknak a tanácsosoknak egyike, akik a kuruc-rebellis Hans Lederert kihallgatják (Tanácsjegyzőkönyv 1704, 35). Mindez persze semmit sem von le Koncsek László érdekes, színes regényének értékéből, amelyet kiegészít a korhű, pontos, széleskörű tanulmányokra valló környezet- és tárgyleírás. Sopron barátja írta ezt a regényt, amely bizonyosan sok fiatal érdeklődését felkelti városunk és annak története iránt. Ezt elősegíti az is, hogy Koncsek a történelmi légkör érzékeltetésére használt szavak és kifejezések magyarázatát és a vonatkozó forrásmunkákat is ismerteti.

Szabó Jenő

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Karl Semmelweis: Eisenstadt. Ein Führer durch die Landeshauptstadt des Burgenlandes. Mit besonderer Berücksichtigung der Haydn-Gedenkstätten. Burgenland-Verlag, Eisenstadt, 1975, 192 lap + 1 térkép

Karl Semmelweis: Eisenstadt. Ein Führer durch die Landeshauptstadt des Burgenlandes. Mit besonderer Berücksichtigung der Haydn-Gedenkstätten.
Burgenland-Verlag, Eisenstadt, 1975, 192 lap + 1 térkép

Burgenland tartomány fővárosának, Kismartonnak útikalauza, számos illusztrációval, valóban a legjobb szakember összeállításában jelent meg. A szerző (vö. SSz. 1973, 280) mint a burgenlandi tartományi könyvtár egykori igazgatója nemcsak a tartományi könyvtárt fejlesztette ki, hanem mint történekutató is számos maradandó értékű tanulmányt és közleményt tett közzé. Jelenleg is egy burgenlandi lexikon szerkesztésében működik közre.

Kismarton mindössze húsz kilométerre fekszik Soprontól, ami körülbelül megfelel a Budapest Margithíd és Szentendre közti távolságnak, mind vonaton, mind pedig közúti forgalomban jó az összeköttetés a két város között. A Semmelweis-féle [287](#)útikalauzba belelapozva megtudjuk, hogy a hozzácsatolt Kishóflány és Lajtaszentgyörgy községekkel együtt 10 059 lakosa van, akik közül 9453 német, 380 magyar és 204 horvát anyanyelvű.

Az útikalauz címlapján az Esterházy-kastély látható, valamint Kismarton és Burgenland címere. Bevezetésül történelmi áttekintés szolgál, amelyhez rövid földrajzi leírás kapcsolódik, majd a tulajdonképpeni turistavezető jön. Azok számára, akiket bővebb részletek is érdekelnek, irodalomjegyzék is van. Az útikalauznak körülbelül háromnegyedrészt az alfabetikus sorrendben csoportosított adatgyűjtemény foglalja el, amely jelentős segítséget nyújt azoknak, akik egyes látnivalók vagy történelmi személyiségek, illetve események iránt érdeklődnek. A hirdetések böngészve megállapíthatjuk, hogy Kismarton több szállodával rendelkezik, mint Sopron, a vonat- és autóbusszösszeköttetések ugyancsak jók. Jó arra figyelmeztetni az útikalauz használóját, hogy az utcák és terek jegyzékét is a lexikális adatgyűjteményben, „Strassen und Plätze” címszó alatt találja meg. Ugyaninnen derül ki, hogy Alsó- és Felsőkismartonhegy községek 1938-ban, illetve 1939-ben szűntek meg, illetve csatoltattak Kismartonhoz. Mivel ez a két település amúgy is szervesen összeépült Kismartonnal, közigazgatási különállásuk már régen elavult

A kötet végén rövid tájékoztató van kirándulási lehetőségekről Fraknó várára, a Fertő tóhoz, a Lajta-hegységbe és Sopronba. Fraknó vára a turistaszezon elején Grillparzer-előadásával, Fertőmeggyes pedig a nyári hónapokban operettelőadásával vonzza magához az idegeneket. Ruszt, a „gólyák városa”, példásan gondozott történelmi magja olyan szép, mint egy operadíszlet, strandja pedig vetekszik a balatoni fürdőhelyekkel.

A kötet szép kiállítása, amely külön figyelmet érdemel, a Rötzer-nyomda munkáját dicséri.

Fogarassy László

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Varga Ferenc (Simaság) írja: A SSz. ez évi 165. lapján közölt térképen felcserélődtek a jelmagyarázatok: a vízszintes vonalkázás Teuffel Erasmus, a függőleges Nádasdi Tamás birtokait jelöli.

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Hiller István, az EFE Központi Egyetemi Könyvtárának főigazgatója

Dr. Németh Alajos, ny. hittanár, Sopron, Domb u. 1.

Dr. Harmos Ferenc tud. kutató, Sopronhorpács, Cukortermesztési Kutatóintézet

Shmilliár Manó, ny. kutatóintézeti igazgató, Sopron, Lackner u. 6.

Dr. Augusztinovicz Elemér, ny. gimnáziumi igazgató, Sopron, Múzeum u. 10.

Dr. Gömöri János régész, Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

Prőhle Jenő, ny. gimnáziumi tanár-könyvtáros, Sopron, Mező u. 20.

Varga Gyula csoportvezető, 1141 Budapest, Fischer István u. 142/B

Dávidházy István, műszaki tanácsadó, Sopron, Kossuth u. 14.

Nagy Alpár zenetanár, Óvónőképző Intézet, Sopron

Kálmán Gyula tanár, Csorna, Vörös Hadsereg útja 53/II/3.

Dr. Szabó Jenő, író, Sopron

Dr. Fogarassy László, könyvtáros, 811 00 Bratislava–Petrzalka, Iskerniková ul. 17.

1979. XXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Miller, Stefan–Németh, Alois: Chronik des Krieges und der Befreiung (Ödenburg, 1941–45) VI. Teil
Harmos, Franz–Shmilliár, Manuel: Geschichte des Forschungsinstitutes Sopronhorpács (1930–1976)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Augusztinovicz, Elmar: Jenő Pröhle 70 jährig
Gömöri, Johann: Die archäologische Erschliessung der mittelalterlichen Synagoge in Ödenburg

Kleine Mitteilungen

Pröhle, Jenő: Unbekannte Ödenburger Fragmente aus dem 16. Jahrhundert
Varga, Gyula: Die herkömmliche Bauernwirtschaft und ihre Geräte in Puztacsalád
Dávidházy, Stefan: Beginn der Erzeugung des Teppichbodens in Ödenburg

Kulturelles Leben in Ödenburg

Nagy, Alpár: Der Ödenburger Zweig der Franz–Liszt–Gesellschaft (1974–1978)

Nekrolog

Kálmán, Gyula: Maurus Preysz, der Entdecker der Pasteurisierung vor 150 Jahren geboren

Bücherschau

Szabó, Jenő: Koncsek, Ladislaus: Ödenburger Fasching. Roman. Budapest, 1978. (ung.)
Fogarassy, Ladislaus: Semmelweis, Karl: Eisenstadt. Ein Fahrer durch die Landeshauptstadt des Burgenlandes. Mit besonderer Berücksichtigung der Haydn–Gedenkstätten. Eisenstadt, 1975.

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Az egykori Julianeum helyén van ma a Szt. Margit Plébánia (Gesztenyés út 4).

2 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban több neves téglagyáros család volt. Részvénytársasági alapon működtek, részben a családok összefonódása alapján is. Pl. Hacker Lipót és Fiai, Hasenöhrl Ferenc, Lenk Lajos, Schwarz Viktor, Steiner József téglagyárai.

3 (Megjegyzés - Popup)

Magel Ágost Győri út 1. sz. fatelepéről van szó. Ma TŰZÉP telep.

4 (Megjegyzés - Popup)

E sorok írója [H. I.] a Sas-tér 5. számú ház pincéjében volt e bombázások idején. Ez a városrész különösen sokat szenvedett a felszabadulást megelőző napokban, mert ez volt a németek és a menekülők második legfőbb útvonala. Sűrűn hullottak a térre is a bombák, repeszbombák, légiaknák. Itt kapott a Sas-tér 5. számú ház bejárata előtt halálos sebet Paulovits Gyula, akit az iskolapadból vonultattak be és bűjtettek zászlósi egyenruhába. Nagy család egyik tagja volt, akit kibombázott székesfehérvári menekültként szállásoltak be lakásunkba. Sebesülése után egy ideig pincénkben ápolták, onnan szállították az orsolyitákhoz. Lásd a 286. számot.

5 (Megjegyzés - Popup)

Dávid Ferenc: A soproni ó-zsinagóga. Budapest 1978 (Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái 8, szerk. Scheiber Sándor).

6 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 48, 49, 52–53, 65.

7 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 66.

8 (Megjegyzés - Popup)

Kismarton (Eisenstadt), 1978. június 17. Az előadás kivonata: Gömöri János: Mittelalterliche Funde aus einem Judenbad (Mikwe) von Sopron. Forschungsberichte zur Ur- und Frühgeschichte, Nr. 10 (Wien) 1978, 128–130.

9 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri János: Sopron, Új u. 22–24. Régészeti Füzetek Ser. 1. No. 28, 1975, 136; Arch. Ért. 102 (1975) 312.

10 (Megjegyzés - Popup)

Sedlmayr János: XIV. század eleji zsinagóga helyreállítása Sopronban, Műemlékvédelem XXII (1978) 10–18; A soproni ó-zsinagóga helyreállítása. Vö. Scheiber Sándor (szerk.): Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái 8.

11 (Megjegyzés - Popup)

Künzl, Hannelore: Die Architektur der mittelalterlichen Synagogen und rituellen Bäder. Vö. Judentum in Mittelalter. Schloss Halbturn, 4. Mai–26. Oktober 1978. Eisenstadt 1978. Kiállítási katalógus, 47–48.

12 (Megjegyzés - Popup)

Dávid i. m. 92. jegyzet.

13 (Megjegyzés - Popup)

Scheiber S.: A feltárt soproni középkori zsinagóga. SSz. 1958, 289–298; A soproni középkori zsinagóga Bp., 1963.

14 (Megjegyzés - Popup)

Dávid F.: A régebbi soproni zsinagóga (Kézirat).

15 (Megjegyzés - Popup)

G. Stein: Die Juden und ihre Kultbauten am Oberrhein bis 1349. Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. Band 117 (Neue Folge Bd. 78).

16 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri J.: Acta Arch. Hung. 28 (1976) 421.

17 (Megjegyzés - Popup)

R. Krüger: Die Kunst der Synagoge. Leipzig, 1968,² 58. Az első megmaradt példa egy bazaltból épített emelvény a VI. sz.-ból Moschee-al-Hayat, Aleppo egykori zsinagógájából. A legkorábbi középkori példák kódex-ábrázolásokon láthatók. A sarajevoi Haggada egyik ábrázolásán magasan megemelt almemor látható, amely a bizánci templomépítészet emlékeihez hasonlít. A hatszögű formák között a soproni viszonylag korai. Faépítmény állhatott felette, mivel az alapozás nem tömör kő, hanem keretszerű. Így is rekonstruáltuk.

18 (Megjegyzés - Popup)

Szerk. H. Volavkova: Zidovské památky v Ceckách a na Moravé. Pinkasova skola. Praha, 1954, 33–56. Az Áron-fülkéhez tartozó későgótikus faragványokról, az előtte álló lépcsőről és korlátjáról.

19 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 72. kép. A Pinkász-zsinagógában olyan XIII. századi téglapadlót találtak, amely a XIV. századi soproni zsinagógában is előkerült. Zvi Asaria (Die Juden in Köln. Köln, 1959) a kölni zsinagóga III.

periódusából közöl ilyen téglapadlót. A soproni téglapadló rozettás pecsétes téglából áll és a zsinagóga II. építési periódusához kapcsolódik.

20 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szabad kir. város története. Sopron, 1921, I/1, 183–189; Sopron, sz. kir. város monographiája. Sopron, 1894, 10.

21 (Megjegyzés - Popup)

Mint rituális fürdőről Scheiber i. m. 1963, 7.

22 (Megjegyzés - Popup)

Dávid i. m. 66.

23 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri J.: Számszeríjhoz tartozó csontfaragványok (Adatok a számszeríj történetéhez a XV. századi Sopronban). SSz. 1977, 140–149.

24 (Megjegyzés - Popup)

Scheiber i. m. 1963.

25 (Megjegyzés - Popup)

Erre Dr. Scheiber Sándor, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója hívta fel figyelmemet. Egyéb szaktanácsát is itt köszönöm meg.

26 (Megjegyzés - Popup)

Holl I.: Sopron középkori városfalai. Arch. Ért. 1967, 163, 10. kép: 4; 30. kép: 10; 1974, 200, 27. kép: 11–12, 13–4, 17.

27 (Megjegyzés - Popup)

Holl, Imre: Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda. Budapest Régiségei 17 (1966) 179; J. Mellis K.: A budavári Dísz tér 8. sz. telken feltárt kút leletei. I. h. 23 (1973) 196.

28 (Megjegyzés - Popup)

Holl i. m. (1967) 163, 10. kép: 14 (a Hátsókaputól); 1974, 201, 28. kép: 15 (Előkaputól).

29 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri János Fabricius házi ásatásából XV. század elei kerámiával: SSz. 1977, 142; I. Melis K.: Középkori falvak Pest határában. Arch. Ért. 1975, 241, 25. kép: 3 (Cinkotáról mint XII–XIII. századi edényke).

30 (Megjegyzés - Popup)

Elsősorban szürke és barna főzőedények, kézikorongolással, kevés kavicsos soványítással, fenék- és perembélyegek nélkül, tagolt, nem galléros peremmel.

31 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban a XIV. századból: Holl i. m. 1967, 162–163; Budáról a XIV. századból: I. Melis i. m. 1973, 201, 10–11. kép; K. H. Gyürky: Glasfunde aus dem 13–14. Jahrhundert. Acta Arch. Hung. 23 (1971) 214, 14. kép. Ez a típus a XIII. század végétől a XIV. század végéig, a XV. század elejéig gyakori a budai anyagban, de szórványos későbbi előfordulása is ismert a XVI. század elejéig. LFM Rég. Gyűjt. L. sz. 76. 81. 199.

32 (Megjegyzés - Popup)

darab részben faragott tölgy- és fenyődarab került elő a kútban a pontosan meghatározható rendeltetésű tartozékokon kívül. A létra mindkét szára fenyőből, a véka tölgyből, a teknő nyárfából készült. A hordódongák tölgyből vannak.

33 (Megjegyzés - Popup)

A létrafokok átlag 30 cm hosszúak. LFM Rég. Gy. 76. 81. 208.

34 (Megjegyzés - Popup)

Szürke, soványított, fazék formájú kályhaszem, gótikus formájú nyílásképzéssel. A XIV. századból vagy a XV. század első feléből származhat.

35 (Megjegyzés - Popup)

Barna színűek, grafitos köztük nem fordul elő.

36 (Megjegyzés - Popup)

Egyik peremen kétszer fával XI. bevágás műhelyjegy. Barna, kézi korongolású.

37 (Megjegyzés - Popup)

Tyúktojás.

38 (Megjegyzés - Popup)

Vesszőabroncsos. Vö.: Melis i. m. 1973, 203, 14. kép.

39 (Megjegyzés - Popup)

A XIV–XV. században általános formák. Vö. Melis i. m. 1973, 203, 17. kép; Holl i. m. 1966, 58, 59. kép. LFM R. Gy. 76. 81. 202.

40 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Holl. i. m. 1966, 49, 50. kép a 14. századból. F. Csépai: Turkish wooden spoons. Acta Arch. Hung. (XXIV.) 1972, 280, 2. kép. LFM. Rég. Gy. 76. 81. 201, hossza 7 cm.

41 (Megjegyzés - Popup)

Pontos analógiája nem ismert, a budai sőtartó a XIV. századból a recens néprajzi anyag sőtartóira hasonlít, viszont egy esztergált XIV. századi budai faedényke hasonlít a sopronihoz. Holl i. m. 1966, 54, 55. kép; Virágné: Technikatört. Szle. VI. (1972), VI. tábla: 6; LFM Rég. Gyűjt. Lsz. 76. 81. 203: magassága 6,5 cm.).

42 (Megjegyzés - Popup)

Gyerekjáték-kocsi kerekeként is értelmezhető. De valószínűbb, hogy kurugla kereke (átmérője 6–12 cm), esetleg köpülő tartozéka vagy orsókorong (LFM R. Gy. Lsz. 76. 81. 204–206). Analógiája Z. Rajewski: Besiedlung von Biskupin. In: Frühe polnische Burgen, Weimar, 1960, XVII. tábla, 19. l.

43 (Megjegyzés - Popup)

Általánosan használt forma a középkortól napjainkig; vö. J. Kaván: Nálezi zlomku drevenych viadob a nábytku zu 13. st. Památky Aren. LIII (1962) 1. szám. LFM Rég. Gyűjt. Lsz. 76. 81. 200, hossza 73 cm.

44 (Megjegyzés - Popup)

A magyar recens néprajzi anyagban jól ismert. Kemencéknél a faszén és hamu kihúzására használják.

45 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri i. m. 1977, 142; Holl I.; Sopron középkori városfalai III. Arch. Ért. 1971. 32, 33.

46 (Megjegyzés - Popup)

Holl i. m. 33, 13. kép: 1–2.

47 (Megjegyzés - Popup)

Holl i. m. 34, 14. kép. A Templom utcából közölt fazék peremének bélyege az asszony-zsinagóga sarkánál feltárt XVI. századi beásás egyik grafitos fazekának bélyegével egyezik.

48 (Megjegyzés - Popup)

Holl i. m. 13. kép: 3; 16. kép.

49 (Megjegyzés - Popup)

Tölcséres nyakú, nyakán üvegszállal díszített darab, pereme kék (palack), 220 cm mélyen találtuk. LFM Rég. Gyűjt. Lsz. 76. 81. 191.

50 (Megjegyzés - Popup)

J. Schönberger: Mikwaoth. Jerusalem, 1974.

51 (Megjegyzés - Popup)

N. Avigad: Archaeological Discoveries in the Jewish Quarter of Jerusalem. Second Temple Period. The

Israel Museum Jerusalem, 1976, cat. No. 144, 14.

52 (Megjegyzés - Popup)

Zvi Asaria: Die Juden in Köln. Köln, 1959, 73–79.

53 (Megjegyzés - Popup)

R. Krüger: Die Kunst der Synagoge. Leipzig, 1968,² 28; Das Judenbad in Speyer. Speyer, 1912.

54 (Megjegyzés - Popup)

Zvi Asaria i. m. közli az európai ismert zsidófürdők alaprajzát, köztük a kölni városháza pincéjében lévő. Schönberger i. m. ezek sorát a bésalui (Spanyolország) mikwevel gyarapítja. A prágai mikwet (?) dr. Jaros igazgató (Statni Zidovské Múzeum, Praha) és Dr. Sadek 1976-ban voltak szívesek megmutatni. A sopronihoz hasonló méretű, négyszögletes, falazott verem rendeltetése még nem egészen tisztázott.

55 (Megjegyzés - Popup)

Róth E.: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól. SSz. 1956, 319.

56 (Megjegyzés - Popup)

J. Schönberger i. m. címlapján (a British Museum tulajdona).

57 (Megjegyzés - Popup)

A soproni zsidó fürdő egy kisvárosi közösség igénytelenebb rituális fürdője, amely talán csak ideiglenesen töltötte be ezt a funkciót. A zsidó fürdőkre vö. O. Böcher: Mittelalterliche Judenbäder. *Arztblatt der Rheinlandpfalz*, 21. 9. 1968; R. Andree: Zur Volkskunde der Juden. Leipzig, 1881, 143; Friedr. J. Hildebrand; Das romanische Judenbad im alten Synagogenhofe zu Speier am Rhein. Speier, 1920.

58 (Megjegyzés - Popup)

Album Academiae Vitebergensis, Vol. 2. Halis Saxonum, 1894, 86. b. 4.

59 (Megjegyzés - Popup)

Stefan Creuzer bécsi nyomdájából 1572–1594-ig ismerünk nyomtatványokat. 1580-ból eddig nem volt ismeretes egyetlen egy sem. A néhány sajtóhiba nem jelentős. Az F_2 levél verzója nincs kitöltve szöveggel. A helyére tett reneszánsz záródísznek nem is lehet más szerepe.

60 (Megjegyzés - Popup)

Az 1. jegyzetben i. m. 258, a. 28.

61 (Megjegyzés - Popup)

Sopron szab. kir. város monographiája, 2. köt. Sopron, 1894, 31.

62 (Megjegyzés - Popup)

Gúnyvers a soproni asszonyokról. Kiadta Házi Jenő. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1942, 160–174.; vö. Mollay: SSz. 1967, 170.

63 (Megjegyzés - Popup)

A *Klebersperger* nevet még Ritschendelénél is bőségebb változatokban találjuk. A Klebersperger Kristófra vonatkozó adatok részben Házi Jenő ny. főlevéltáros szíves közléséből, részben a közreműködésével készült cikkből vannak véve, amely (K) szignóval [Kardos Árpád] Egy Klebersberg mint soproni polgármester címen a Városok Lapja 38. évf. 2. sz. (1943. jan. 15) 19. lapján jelent meg, (másodközlés: Új Sopronvármegye, 5. évf. 14. sz. 1943. jan. 19: 5. lap.) Ez a cikk nem közöl ugyan megszakítatlan leszármazási táblázatot a családról, de a Kleberspergerek utódjának tekinti a gróf Klebersberg családot, amelynek egyik tagja, Kunó, az első világháború utáni évek koncepciózus, egyesek szerint nagyralátó közoktatásügyi minisztere és a soproni mandátumra sikertelenül pályázó képviselőjelöltje volt. Mandátumot nem, de utcát kapott (rövid időre; ma Ferenczy János utca.)

64 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. (Sopron v.): Stadtbuch, 1580. Januarius: Denn aidtlifftten (11) Januarij im achzigsten Jar Herr Jacob Rittschandel, Joseph Schnizer vnnd Georg Prunner erschinnen vnnd angezeigt, Herr Christof Khlebersperger habe zu Wien khurcz vor seinem endt gesagtt, Weillen sein hausfraw Ime so ein trewlich auswartten gethan, Demnach sollen der von denn Tausent Gulden, so er seine Befreundten in dem Testament verschafft, zweyhundert abgehen, vnnd, Inen nicht meher als achthundertt zu erstellen, solches haben sie alle dreÿ bey geschwornem Aidt einbekhenndt.

65 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. (Sopron v.): Lad. XXIV. et Y. Fasc. VI. Num. 344. Klebersperger fivérének levele kelt: Thuenwurg bey Sterzingen, 1580. február 18. „Vnnd meinen geliebten Brüdern Cristoffen Khlebersperger gewesten Burgermaister zu Ödenwurg am fünfften tag bemelts monats Januarj negsthin in der Stadt Wien seliglich abgefordert hat.”

66 (Megjegyzés - Popup)

Bécs 1580-ban még működő szent helyei közül a IV. Rudolf főherceg által 1356-ban, „in turri juxta portam Widmarianam” szobájából átalakított szentélye nem azért esik számításon kívül, mert a Szentháromságon túl még a Boldogságos Szűznek és Mindenszenteknek is fel volt ajánlva, hanem mert a gyászszelégia határozottan „templa”-t mond, nem „Sacellum”-ot, kápolnát. (Brevis notitia veteris urbis Vindobonae, Vindobonae, Trattner, 1764, 126–128.) A Szentháromság templomát Bécs neves történetírója, Wolfgang Lazius is említi (Historische Beschreibung der ... Kayserlichen Hauptstatt Wienn in Österreich. Hrsg. v. Heinrich Abermann. Wienn, 1619, B. 3. Cap. 6.). – A gyászszelégia szövegében a 7. sor *fuisse* szava ugyan arra látszik utalni, hogy a Szentháromság elnevezés a temetés idejében, tehát 1580-ban már a múlté, mégis a majdnem két évszázaddal későbbi Brevis notitia (i. m. 118.) azok közé a templomok közé sorolja a Templum SSS TRINITATIS-t, amelyek „fere omnia hodie dum publico Viennensium accessui patent” (majdnem mind manapság is látogathatók a bécsiek számára), ami valószínűtlenné teszi a név változását vagy a régi név feledésbe merülését. Ennek ellenére a régi név használata 1770 tájáig szünhetett meg, mert a Beschreibung der kk. Haupt- und Residenzstadte Wien (Wien, Kurzböck, 1770, 112.) a történeti-leíró részében pontosan listába veszi „die Kirche der aller-heiligsten Dreyfaltigkeit im Judengässel”-t, de a függeléke felsorolásában (Anhang, 5.) a Szent Fülöp templom és paróchia

szomszédságában már csak „Wirtshaus zur heiligen Dreyfaltigkeit” szerepel.

67 (Megjegyzés - Popup)

Amilyen viszonylagos biztonsággal nyilatkoztunk a temetés helyéről, éppoly bizonytalanságban hagynak forrásaink a temetési körülmények tekintetében. A bécsi temetés vehető az egyetlen fix pontnak, annyival is inkább, mert az özvegyet, Katalint, közvetlenül a gyászév letelte után 1581. január 15-én, innen veszi nőül Rochnet Joachim, aki a Bécsben tartandó esküvőjére meghívja a soproni tanácsot (GySmL. 2. (Sopron v.) Lad. XXVIII. et CC. Fasc. I. Nr. 61., 63.). A beszterlés, a temetés (és esetleg a gyászünnepe) időpontja ne csábítson fölösleges feltevésekre. A halott életkorát sem tudjuk megállapítani. Bán János szerint (Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 29–30.) „bizonyos, hogy az [15]50-es években vezetőszerepet betöltő soproni polgárok Klebelsperger kivételével mind katolikus temetést kívántak végrendeletükben.” A megállapítás Klebelsperger vonatkozásában megfelelhet a tényeknek, de a végrendeletet, sajnos, nem láttam.

68 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: SSz. 1968, 148–150.

69 (Megjegyzés - Popup)

Mollay i. h. 140.

70 (Megjegyzés - Popup)

Ugyancsak Jausz Béla hagyatékából került elő egy egyelőre meghatározatlan tizenkettedrétű mű *F* íve (36. levél–43. levél), latin nyelvű verses illemteni káté, (kérdések prózában, feleletek disztichonokban.) Szintén kötetstáblában rejtőzött, bizonytalan adatok szerint Melanchthon: *Erotemata dialectices* (Wittenberg, 1556, Crato) című művében. Nem feladatunk megállapítani, mi módon sodródhattak a wittenbergi és a bécsi nyomtatvány levelei egymás mellé. A szerző a közlés jogának átengedéséért Dr. Tallós Gyuláné Jausz Juditnak, a feldolgozás minden szakaszában nyújtott segítségéért Dr. Borsa Gedeonnak mond őszinte köszönetet.

71 (Megjegyzés - Popup)

E cikk szerzője Pusztacsaládról származik, a hagyományos paraszti gazdálkodást tapasztalatból ismeri, de cikke megírásához helyi adatközlőket is felhasznált. Haszonnal forgatta a Néprajzi Múzeum által kiadott útmutató füzeteket is; mint Balogh István–Végh József: *A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse*. 1. Szántás-vetés; 2–3. Hordás, nyomtatás, cséplés. Bp., 1962–1976. Megyei viszonylatban összehasonlításul vö. Selmeczi Kovács Attila: *Képek egy Fertő melléki község egykori életéből* (Adatok Fertőendred hagyományos gazdálkodásához). SSz. 1977, 256–262.

72 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Varga Gyula: *Pusztacsalád és gondjai* (1945–1972). SSz. 1974, 228–247.

73 (Megjegyzés - Popup)

1R = 'registriertes Warenzeichen; bejegyzett védjegy'.

74 (Megjegyzés - Popup)

A géplap a külkereskedelmi vállalatnak adott, banki fedezetigazolással ellátott eseti bizományosi megbízás neve.

75 (Megjegyzés - Popup)

Osztás (*gauge*) a tűzőgép tűinek egymástól való távolsága, az a szám, amely mutatja, hogy az angol hüvelykre (25,4 mm) hány tű jut. Két tű egymástól való távolsága 1/10" osztásnál 2,54 mm, így a 100 mm-re eső tűk száma 39,3.

76 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy L: Mintás szőnyegpadlók. Szakipari Technika 1977, 39–41.

77 (Megjegyzés - Popup)

Hankó Vilmos: Preysz Mór, a „pasztörözés” feltalálója. Természettudományi Közlöny, 1911, 915–920.

78 (Megjegyzés - Popup)

Természettudományi Társulat Közleménye, 1865, 190.

79 (Megjegyzés - Popup)

Hankó i. h.

80 (Megjegyzés - Popup)

A Preysz Móra vonatkozó egyéb irodalom: Vajda Pál: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958; Magyar Életrajzi Lexikon. Bp., 1967–1969; Halász Gyula: Preysz Mór. Füles, 1977. márc. 24; Kálmán Gyula: Sopron szülötte. A pasztörözés felfedezője. Kisalföld, 1977. márc. 24.